

REVISTA ISTORICĂ

Anul al XXII-lea, n-le 4-6.

April-Iunie 1936.

SUPT CONDUCEREA LUI N. IORGA



SUMARIUL:

- C. Velichi*: Vasile Lupu ca Domn al Moldovei și al Țerii-Românești.
- I. Andrieșescu*: † Ștefan Ciuceanu.
- C. Göllner*: Presa săsească, un nou izvor pentru mișcarea revoluționară din Moldova (1848).
- N. Iorga*: Biruința din 1423 al lui Dan Vodă contra Turcilor.
- C. Velichi*: Documente și cărți românești din Bulgaria.
- Gh. Duzinchevici*: Noi contribuții la Domnia lui Cuza-Vodă.
- Tr. Ionescu-Nișcov*: Un călător rus despre Principatele romine de la 1820.
- N. Bălănescu*: Un sat: Chișcanii.
- V. Mihordea*: Documente greșit date în colecția „Hurmuzaki”.
- Șt. Gr. Berechet*: Un dicționar neogrec-romănesc în manuscris de la începutul secolului al XVIII-lea.
- V. Mihordea*: Știri privitoare la războiul turco-german în 1686.
- Șt. Gr. Berechet*: Un act de danie de la Alexandru-cel-Bun din 1412, Februar 19.
- V. Mihordea*: Noi manuscrise în legătură cu Istoria Rominiilor la Biblioteca Națională din Paris.
- C. Göllner*: Revoluția lui Horia.
- Dări de samă** de *N. Iorga* și *Cornelia C. Bodea*.
- Cronică** de *N. Iorga*, *T. Holban* și *V. Mihordea*.
- Notițe** de *N. Iorga*.

1936

TIPOGRAFIA „DATINA ROMĂNEASCĂ”, VĂLENII-DE-MUNTE (PRAHOVA)

Prețul: 40 Lei.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —

SUPT CONDUCEREA LUI N. IORGA.

Anul al XXII-lea, nr. 4-6.

April-Iunie 1936.

Vasile Lupu ca Domn al Moldovei și al Țerii-Românești

Urmărind alte probleme, am găsit între documentele rămase de la V. A. Urechia, în biblioteca acestuia de la Galați, un document de la Vasile Lupu, important prin felul cum se intitulează în el acest Voevod.

D. profesor Iorga, care cercetase biblioteca, publicând în extenso sau ca regeste multe din documentele ei¹, a fost primul care i-a semnalat deosebita valoare, printr'o notiță ce se vede pe mapa în care se află actul: „Act foarte rar dat din Focșani de Vasile-Vodă Lupu ca Domn în ambele țeri. Tipărit de V. A. U. în Miron Costin“. Într'adevăr, după cum o anunțase Urechia însuși², documentul trebuia să apară, ca toate cele privitoare la Domnia lui Vasile Lupu, în apendicele ediției pe care acesta o făcea operelor cronicarului moldovean. Când ajunge cu textul cronicii la partea unde Miron Costin arată intențiile lui Vasile Lupu de a porni contra lui Matei Băsarab. Urechia se referă în special la două documente³, dintre care unul e cel semnalat de d. profesor N. Iorga, în notița pe care am reprodus-o.

După aceste afirmații era firesc ca acele două documente să fie date în apendice. Totuși ele nu figurează acolo, iar în apendice găsim că: „Nota relativă la documentele Domniei lui Vasile Lupu, se va satisface în tomul al treilea al lucrării noastre⁴“, iar din cele două documente importante de la Vasile Lupu „anexăm chiar la acest volum pe unul, cel mai lung, facsimilat. Celălalt, cu data

¹ Iorga, *Studii și documente*, VII, pp. 89-97.

² V. A. Urechia, *Miron Costin*, I, p. 537.

³ *Ibid.*, p. 517 notă; „vezi, la fine, reproducerea după două documente în care Vasile-Vodă își zice Domn al Moldovei și al Valachiei“.

⁴ *Ibid.*, p. 753.

7143, Novembre 12, datat din Focșani¹, îl reproducem în tomul al treilea². Despre unul din aceste hrisoave foarte însemnate a avut cunoștință mai înainte de noi învățatul nostru coleg P. S. Episcopul Melchisedec^{3a}.

Sânt Ieci două documente de acest fel: unul slav, altul românesc. Nu ni spune Urechiă care e actul cunoscut de episcopul Melchisedec, dar, cercetînd lucrările răposatului episcop, am găsit documentul românesc publicat în *Cronica Hușilor*. Melchisedec le-a cunoscut pe amîndouă și ni vorbește de ele atunci când face istoricul satului Stănilești. Amintește documentul slav, făcînd cîteva considerații asupra titlului, dar reproduce numai actul românesc⁴.

Cel de-al doilea act, cel slavonesc, îl găsim facsimilat la sfîrșitul volumului întăiu al lui Urechiă. După acel facsimil dau mai jos transcrierea lui.

Actele de acest fel sînt, după cum a spus d. profesor Iorga, foarte rare. N'am mai găsit între actele lui Vasile Lupu niciunul cu această intitulăție, care arată clar intențiile lui Vasile Lupu.

Titlul ac sta nu și l-a luat însă Lupu numai la sfîrșitul anului 1635, cum a crezut Urechiă, dațînd greșit documentul românesc din 1639, ci abia în acest din urmă an — Novembre 1639 —, după cum o arată cele două documente⁵. Dacă la începutul Domniei lui, Lupu voia să ieie Domnia lui Matei pentru fiul său Ioan, numai mai tîrziu, în 1639, a avut gînduri mai mari, ca unul ce avea: „hire împărătească mai mult decît domnească“.

Vasile Lupu, intitulîndu-se astfel, se socotea ca urmaș al Împăraților bizantini, sau, cum îl arată d. profesor N. Iorga, „un cunoscător și exploatator isteț al intereselor creștine din Statul otoman, un tutor ambițios cu apucături într'adevăr împărătești al Bisericii celei mari ca și al tuturor Patriarhilor și organizațiilor religioase din Împărăție, cărora nu se învoia fără această recunoaștere a lui, ca urmaș de drept al Împăraților, a li da prinosul“^{6a}.

Iași, 1-iu Novembre 1639. Vasile-Vodă Lupu dă boierului său Ra-

¹ Acesta e documentul văzut la Galați de d. profesor N. Iorga.

² Acest volum n'a mai apărut.

³ *Ibid.*, p. 753; II, p. VII, prefață.

⁴ Melchisedec. *Cronica Hușilor*, București 1869, pp. 273-4; apendice, p. 61.

⁵ Cf. Iorga, *Istoria Romînilor*, ed. IX, Vălenii-de-Munte, 1935, p. 283.

⁶ N. Iorga, *Vasile Lupu ca urmaș al Împăraților de Răsărit în tutelarea Patriarhiei de Constantinopol și a Bisericii ortodoxe*.

coviță Cehan, logofătul al doilea, satul Stănilești, din Ținutul Fălciului.

Иъ Басиліе Коевода божію милостію господарз земан молдавскои и кладинскои, вж господства ми с милостиену сѧ и дадохом и помиловахом нашемс вѣрномс болѣрин, Рьковницз Чехан вторни логофет, едно село на имѣ Стѣнилеши, что с волоост фьлчиюскомс, на рѣцѣ Прстовѣ, что тоє село бзало наипрѣд дааніе и милованіе зикоки своемс Понашко Чехан, бзешни дворник шт Стефана Коевода Томшевичи, и бзало емс вѣщано тоє село, за зика своего Чехан Дворник, прѣд смьррти его. Я, потом послан смьрт и Чехан Дворник, господства ми, взвѣхом тоє село быти пакиж господарски, шкож было наинст давннх дни. Иниѣ господства ми за изновс дадохом и помиловахом више писанномс болѣринс нашемс Рьковницз Чехан логофет тоє село Стѣнилеши, како да ест емс права штинна и дааніе и милованіе и ...потврждєніе, сз взекѧ доуходом, непоршєнно николиже на вѣки. И инз д[а не се самш]ает.

Сѧм господинз велѣл.

С Іас,

лѣт зрми, новєрне а.

Иъ Басиліе Коевода.

Шандир.

Traducere. Io Vasile Voevod din mila lui Dumnezeu Domn al Țării Moldovenesti și Românești. Precum s'a milostivit Domnia Mea și am miluit și am dat boierului nostru credincios Racoviță Cehan, logofătul al doilea, un sat cu numele Stănilești, în Ținutul Fălciului, la apa Prutului, care sat a fost mai înainte danie și miluire unchiului său Ionașco Cehan, de la Ștefan-Vodă Tomșa, și i-a fost făgăduit lui acest sat de unchiul său Cehan Vornic, înainte de moartea lui. Iar, după moartea lui Cehan Vornic, Domnia Mea am luat acest sat, să fie iarăși domnesc, cum a fost foarte adevărat odinioară. Și iar Domnia Mea am miluit și am dat mai sus scrisului boierului nostru Racoviță Cehan logofăt acest sat Stănilești, ca să-i fie lui dreaptă ocină și danie și miluire și întăritură cu tot venitul, nesticat de nimeni în veci. Și altul să nu se amestece.

Singur Domnul a poruncit.

În Iași, anul 7148,

Novembre 1.

Io Vasilie Voevoda.

Șaidir.

C. Velichi.

† Ştefan Ciuceanu

S'a stins acum câteva zile la Craiova unul din cei mai buni și mai vrednici profesori din învățământul secundar. Fost, după războiu, director al Școlii Normale din Arad, anume detașat și unde a depus o muncă îndărătnică pentru cartea și spiritul românesc cel curat și tare, ca în locurile lui oltene, Ștefan Ciuceanu moare cu puțini ani înaintea pensionării care avea să-i aducă odihna meritată, după toate osténelile sale, foarte puțin răsplătite.

Pierderea sa, la scurtă vreme după aceea, tot așa de regretabilă, a profesorului de istorie de la Roman, Constantin Dascălu, constituie pentru învățământul istoriei la noi un nou și mare gol, greu de implinit.

Ştefan Ciuceanu a izbutit printr'o energie remarcabilă și cu mari sforțări, chiar împotriva firii sale șubrede, să treacă mult dincolo de îndatoririle catedrei sale și să fie, nu numai un profesor ascultat, — fiindcă vorbea totdeauna dintr'un prisos de cunoștințe variate, adunate printr'o dragoste de carte totdeauna vie, — ci a ajuns să fie un deschizător de drum nou, în direcția mai largă a cunoașterii trecutului și a iubirii ce-i datorim.

Membru corespondent al Comisiunii Monumentelor Istorice, Ștefan Ciuceanu a fost un timp și director al Museului și Bibliotecii Aman, de unde, la un moment, a fost înlăturat brutal, din obscure considerații politice, și de abia mai târziu a fost înlocuit în chip demn și mîngietor, prin d-na Farago, aleasa poetă.

Bibliofil în înțelesul de statornic și harnic cetitor, fiindcă așa a fost și a rămas totdeauna, cutreierînd regulat librăriile Craiovei și cele bucureștene ca să cumpere din banii săi măsurați cu scumpătate cărțile cele mai utile ce-i ieșiau înainte, Ștefan Ciuceanu a depus în calitate de membru corespondent al Comisiunii Monumentelor Istorice o activitate care poate constitui un exemplu pentru toți tinerii studiosi ce se consacră științii despre trecut, avînd a preda și a lucra în una sau alta dintre regiunile țării noastre de astăzi, regiuni care îi așteaptă să li fie de folos.

Ştefan Ciuceanu a fost de mare folos cunoașterii trecutului oltean prin călătoriile și rapoartele sale referitoare la ele, dar, mai mult decît atît, după plecarea de la „Aman“, prin înființarea începutului de muzeu, înjghebat în foarte modeste condițiuni la Prefectura de Dolj, apoi instalat tot acolo din ce în ce mai

în larg, dacă nu mai bine. Este începutul Museului regional de astăzi, din casa de puternică amintire a Băniei din Craiova, museum căruia trebuie să i se dea cea ce-i lipsește ca orînduire legală și asigurare materială ca să-și îndeplinească menirea foarte de samă ce are. Comorile ce posedă astăzi au început să fie adunate de Ștefan Ciuceanu, de la cele d'întîiu obiecte preistorice, asociate cu altele, paleontologice, ale „Prietenilor științii“ și alese piese etnografice și de artă populară.

Ștefan Ciuceanu a făcut numeroase călătorii în regiunea sa, culegînd tot ce putea, după mijloacele sale modeste, interesîndu-se mai ales de antichitățile oltene, pentru care a ajuns chiar la alcătuirea unei schițe de hartă foarte folositoare, pe care am întrebuițat-o în cea mai nouă hartă archeologică a țerii, din 1929.

Dornic de a asista odată și de a lucra chiar la săpături, ca să vadă el însuși misterul desmormîntării unor vechi lucruri de mult uitate în pămîntul județului său, s'a îmbolnăvit de febră recurentă de la soldații săpători și de la conducătorul lucrărilor, și era să moară. Dar niciodată nu s'a plîns și poate nici nu a spus nimănui ce era să i se întîmple, considerînd-o, de sigur, ca împlinire a datoriei. La Comisiunea Monumentelor Istorice a publicat puțin, dar ce a publicat e un punct de plecare pentru locurile sale. Bine a pornit pasul Ștefan Ciuceanu, care-și găsește astăzi pace în pămîntul de unde s'au găsit și s'au scos atîtea lucruri de mare preț, aflate în muzeul început de el.

Prin ce a făcut, prin ce a putut face, în partea frumoasă și mîndră a unei țeri al cărei viitor și el l-a pregătît, cu tot sufletul arzător ce stătea într'un trup neajutat, Ștefan Ciuceanu va rămînea pururea în amintirea celor cari l-au cunoscut și cari știu cît s'a silit să-și facă datoria și cum iubia școala și cartea și respecta știința, căutînd să fie de cît mai mult folos.

I. Andrieșescu.

Presa săsească, un nou izvor pentru mișcarea revoluționară din Moldova (1848)

Studiul de față nu este decît un capitol dintr'o lucrare în manuscris, „Revoluția anului 1848 și ecoul ei în presa săsească“, întregînd informațiile publicației „Anul 1848 în Principatele Romîne“¹.

¹ *Anul 1848 în Principatele Romîne, Acte și Documente*, București, 1902-10, 6 vol. in-8°.

Revoluția anului 1848 din Principatele Romine își găsește un ecou puternic în „Siebenbürger Bote“ „Siebenbürger Wochenblatt“ și „Satelitt“, pe cînd celelalte ziare, ca „Transilvania“ „Amts- und Intelligenzblatt zum Siebenbürger Boten“ și „Siebenbürger Volksfreund“, ocupîndu-se mai mult cu chestii locale, neglijează evenimentele de dincolo de Carpați, amintind abia în cîteva note răzlețe mișcarea revoluționară din Moldova.

Ziarele săsești își luau informațiile lor despre evenimentele din Principatele Romine din „Semaline“, „Journal de St.-Petersbourg“, „Bukărester Zeitung“, „România“ și „Popolul Suveran“, dar aveau și corespondenții lor în Principatele Romine, cari descriu cu toate amănuntele peripețiile revoluționare, urmărite de aproape de publicul cetitor săsesc, pe care-l preocupa, în anul 1848, ideea daco-romanității, fiind aceasta o posibilitate de a împiedeca uniunea Transilvaniei cu Ungaria¹.

Atitudinea presei săsești față de mișcările revoluționare din Principatele Romine oglindește orientarea politică a Sașilor din anul 1848, împărțiți între aderenți și dușmani ai Uniunii cu Ungaria². Această orientare politică explică faptul că „S. Bote“, officiosul cercurilor conservatoare din Sibiiu, dușmane Uniunii, nu se ridică împotriva Rușilor conservatori, cînd aceștia ocupă Principatele Romine, criticînd în schimb atitudinea Ungurilor față de Principate. În opoziție cu „S. Bote“, ziarele liberale și filoungare, ca „S. Wochenblatt“ și „Satelitt“, îndeamnă pe Romîni la rezistența armată față de Ruși. „E indiferent unde luptăm“, exclamă Anton Kurz, redactorul ziarului „S. Wochenblatt“, „dacă luptăm pentru libertate și salvăm Principatele de despotismul rusesc“³.

Correspondentul ziarului „S. Bote“ descrie în colori întunecate domnia lui Mihai Sturdza, a „satrapului turcesc“. „Cu începutul Domniei sale s'a introdus un sistem de exploatare, de conrupție

¹ *Von der Union und nebenbei ein Wort über eine mögliche dako-romanische Monarchie...*, Sibiu, 184², in-8^o, 46 p.

² Fr. Teutsch, *Geschichte der S. Sachsen*, vol. III, pp. 214-7; E. Sigerus, *Die deutsche periodische Litteratur Siebenbürgens*, Ostland, 1931, pp. 116-23; O. Wittstock, *Das litterarische Leben der vierziger Jahre*.

³ *Satelitt*, no. 60, 27 Iulie 1848.

și de hoție, care a demoralizat țara, apropiind-o de marginea prăpastiei”¹.

Descrierea aceasta exagerată a Domniei lui Mihai Sturdza a fost probabil inspirată de opoziția boierilor, care a publicat pamfletele „Stihuire pentru săptămîna patimilor a Patriei”², „Michel Stourdza et son administration”³ și „Mihail Sturdza, partida națională și comisia”⁴, în care înfățișează pe Domnul moldovean ca pe un om lacom și coruptibil.

Fiind dată această nemulțămire, se lansează în luna lui Mart un „Apel anonim către Moldoveni”, care a fost mult discutat. Felul în care acest apel a fost redactat dă de bănuît că s’ar datori cercurilor filo-rusești, care sprijiniau în ascuns uneltirile îndreptate împotriva Domnului. Apelul începe cu următoarele frase: „...Până cînd veți purta [jugul] unei tiranii a D. M. S. nevrednică singelui străin [rusec] ce s’a vărsat pentru Voi, ca să Vă lase mîntuitoare instituții vrednice de toată memoria [Regulamentul Organic]”⁵.

Tinerii boieri întorși din Franța încep a convoca mai multe adunări, pentru a comenta situația Moldovei, căutînd a găsi mijloace pentru a înlătura tutela rusească. Adunările premergătoare marii adunări de la Otelul Petersburg sînt menționate de „S. Bote” și „S. Wochenblatt”, corespondentul ziarului din urmă specificînd că Domnul, aflînd de adunările secrete, a încuviințat, în înțelegere cu consulul rusec, să se numească o comisie pentru o formulă doleanțele poporului. Tineretul, dornic de reforme, insistă însă că adevăratele dorințe ale poporului ar putea să se afle numai printr’o adunare publică⁶.

Faptul că acest corespondent moldovean al ziarului „S. Wochenblatt” a știut că Mihai Sturdza, sfătuit de consulul rusec, a îndemnat pe tineri să-și arăte doleanțele, este un indiciu despre infor-

¹ S. Bote, no. 46, 17 Maiu 1848.

² N. A. Bogdan, *Pamflete politice împotriva lui Mihail Gr. Sturdza-Vodă*, în *Revista Arhivelor*, anul I, no. 1, p. 33.

³ Bruxelles, 1846, in-8°, 23 pp.

⁴ In 8°, 20 pp.

⁵ *Anul 1848 în Principatele Romîne*, vol. I, p. 149.

⁶ S. Bote, no. 46, 17 April 1848; S. Wochenblatt, no. 34, 27 April 1848; cf. Guérout către Lamartine, *Anul 1848 în Principatele Romîne*, vol. I, p. 184; *Allgemeine Zeitung* din Augsburg, no. 128, 7 Maiu 1848; *ibid.*, p. 184.

mașile precise ale acestui corespondent: De altfel, evidențiază și o analiză comparativă a știrilor din „Allgemeine Zeitung“ din Augsburg despre revoluția din Moldova și a celor din „S. Bote“ că ziarul sășesc a servit ca izvor marelui cotidian german din Augsburg.

Adunarea cerută de tinerimea doritoare de reforme a fost aprobată de Mihai Sturdza și de consulul rusesc și s'a ținut în ziua de 27 Mart la Otelul Petersburg într'o atmosferă destui de temperată, avind loc numai o singură interpretare mai vehementă, a unui cetățean austriac, Winkler. Din sinul adunării se alege în sfârșit un comitet care formulează desideratele poporului în cunoscutele treizeci și cinci de puncte¹. Petiția iscălită de mai mulți boieri și de aproape toți intelectualii Iașilor a fost presintată printr'o deputație lui Mihai Sturdza, care a răspuns că primește toate cererile afară de garda națională².

Informația confusă din „Allgemeine Zeitung“ din Augsburg, după „Wiener Zeitung“, că șaizeci de conspiratori ar fi intrat în palat, silind pe Mihai Sturdza să aprobe desideratele exprimate de Adunarea din Otelul Petersburg³ nu poate rezista criticii istorice.

În timpul pertractărilor între delegații poporului și Mihai Sturdza, populația ieșeană se adună în fața casei boierului Alecu Mavrocordat, așteptind răspunsul Domnului. „S. Bote“ vorbește numai de o adunare mai restrinsă în casa tinărului Alecu Mavrocordat⁴, dar „Le National“ lămurește că s'a adunat public numeros (*nombreux public*), care, neîncăpind în casa boierească, se strinse în fața ei, devenind tot mai numeros⁵.

„Pe la șase oare după amiazi casa și ograda tinărului Mavrocordat erau tixite de lume, ulița era închisă de trăsurile“, scrie

¹ S. Bote, no. 46, 17 Maiu 1848. Informații prețioase ni dă broșura contemporană, *Întimplările din Moldova în luna lui Mart 1848*, in-4^o, 12 pp.; cf. *Allgemeine Zeitung* din Augsburg de la 7 și 25 Maiu 1848, *Anul 1848 în Principatele Romine*, vol. I, pp. 198 și 334; „Le National“, 10 Maiu 1848, *ibid.*, vol. I, p. 354; Hurmuzaki, vol. XVIII, p. 50; Codrescu, *Uricariul*, vol. X, p. 8.

² S. *Wochenblatt*, no. 34, 27 April 1848; S. Bote, no. 46, 17 Maiu 1848; cf. *Le Siècle*, in *Anul 1848 în Principatele Romine*, vol. I, p. 291; depeșa consulului Guérout, *ibid.*, vol. I, p. 354.

³ *Ibid.*, vol. I, pp. 230-1.

⁴ *Ibid.*, no. 46, 17 Maiu 1848.

⁵ *Anul 1848 în Principatele Romine*, vol. I, p. 354.

Gheorghe Sion lui Gheorghe Barițiu la 2 April 1848¹. După adunarea de la Otelul Petersburg a avut deci loc încă o adunare de stradă la 29 Mart.

Există o contradicție între „S. Bote”² și „S. Wochenblatt”³, „S. Bote” arătând, ca și istoriografia curentă⁴, că adunarea s’ar fi disolvat în mod liniștit, pe cind „S. Wochenblatt” afirmă că poporul s’ar fi revoltat.

V. (?) Ghica, auzind că Mihail Sturdza caută să evite de a lua o atitudine clară față de cele treizeci și cinci de puncte, rostește un discurs violent, cerind ca poporul să se înarmeze. „Să ne scăldăm în singele nostru și al său ca să scăpăm țara de despotism.” Poporul, inflăcărât de acest discurs, gata de a se înarma, începe să-și manifeste violent sentimentele față de Domn. Devenind astfel situația lui Mihail Sturdza critică, acesta se refugiază în casarmă în strigătele mulțimii „Cale bună tiranului”. În sfârșit poporul începe să se risipească, primind din partea conducătorilor ordinul de a se aduna dimineața înarmat⁵.

Descrierea aceasta, expedită ziarului săsesc de corespondentul său din Iași, este confirmată de amintita scrisoare a lui Gheorghe Sion, 2 (14) April 1848⁶ și printr’o notă de ziar apărută în „Gazeta de Transilvania” la 15 (27) April⁷. Care este raportul între scrisoarea lui Gheorghe Sion și articolele din ziarele „S. Wochenblatt” și „Gazeta de Transilvania”? Avem a face cu trei izvoare independente, sau articolele de ziare au fost inspirate de scrisoarea lui Gheorghe Sion?

Scrisoarea lui Gheorghe Sion a fost adresată către Barițiu, redactorul ziarului „Gazeta de Transilvania”, care de sigur s’a folosit de această scrisoare, descriind evenimentele din Moldova în ziarul condus de el. Asămănarea cea mare între articolul din

¹ *Ibid.*, vol. I, p. 224.

² *S. Bote*, no. 46, 17 Maiu 1848.

³ *S. Wochenblatt*, no. 34, 27 April 1848.

⁴ Colescu-Vartic, *1848, zile revoluționare*, p. 123; Albini, in *Anul 1848 în Principatele Romine*, vol VI, p. XLIV; *Intimplările din Moldova*, p. 8; N. Iorga, *Istoria poporului românesc*, vol. IV, p. 82; Xenopol, *Istoria Românilor*, vol. XII, p. 60.

⁵ *S. Wochenblatt*, no. 34, 27 April 1848.

⁶ *Anul 1848 în Principatele Romine*, vol. I, pp. 223-7.

⁷ *Ibid.*, vol. I, p. 323.

„Gazeta de Transilvania“ și scrisoarea din Iași întărește această presupunere.

Scrisoarea lui Gh. Sion.

Atunci toți au strigat că din cele ce cer nimic nu voiesc a lăsa. Peste o jumătate oră al doilea răspuns veni. „Domnul cere să îngăduiți încă două săptămâni până vor veni comisari de la amîndouă Curțile, ca să hotărască de se poate încuviința astă manifestație“....

„Gazeta de Transilvania“,
15 (27) April.

Poporul adunat numeros in in casa tinărilor Mavrocordat striga „Voim toți ce am cerut“. A doua deputație aduce provocarea Domnului către popor ca două săptămîni să fie liniște, până ce vor veni comisari de la Poartă și de la Rusia....

În schimb, între articolul din „S. Wochenblatt“ și scrisoarea lui Gheorghe Sion nu există nicio legătură, articolul de ziar fiind mai bogat ca informație. De altfel redactorul ziarului săsesc greu ar fi putut să cunoască această scrisoare. Iar „S. Wochenblatt“ a apărut în același zi cu „Gazeta de Transilvania“.

Revolta populației din Iași la 29 Mart 1848 este prin urmare menționată de două izvoare independente: scrisoarea lui Gheorghe Sion și articolul din „S. Wochenblatt“.

Și o corespondență din Constantinopol către „Journal des Débats“ relevă că „răscoalele din Moldova au un caracter foarte serios“¹.

Am arătat mai sus că s'a presintat mișcarea revoluționară din Moldova ca fiind absolut pașnică și nici n'ar merita să fie numită revoluție. Nu cred că această părere corespunde situației de fapt, relatată atît de scrisoarea lui Sion, cit și de „S. Wochenblatt“. Corespondentul acestui ziar nu avea niciun interes să dea un amănunt fals, reproducînd chiar in românește strigătele mulțimii: „Cale bună tiranului“. Revolta aceasta explică și retragerea Domnului la casarmă², ca și măsurile strașnice luate de Mihaș Sturdza. Reacțiunea brutală a acestora n'a fost un capriciu despot, ci dictată de împrejurările de față.

Descrierea de corespondentul ziarului săsesc și de Sion a evenimentelor de stradă sint completate printr'o depeșă a con-

¹ *Ibid.*, vol. I, p. 322. „Les troubles qui ont eu lieu en Moldavie avaient un caractère très sérieux“.

² Depeșă consulului Guérault, *ibid.*, vol. I, p. 228; *Allgemeine Zeitung* din Augsburg, 25 Maiu 1848, *ibid.*, vol. I, p. 335; *S. Bote*, no. 46, 17 Maiu 1848.

sulului frances Guérout, înfățișind pertractările din palatul domnesc între deputația boierească și Mihai Sturdza¹.

Mihai Sturdza, dindu-și samă în urma adunării zgomotoase a poporului că nemulțămiiții sînt gata să atace casarma, la 30 Mart, caută să prevină această primejdie, dînd soldaților amețiți de băuturi spirtoase ordinul să-i aresteze².

Ordinul a fost executat cu toată brutalitatea. Populația, observînd apropierea soldaților de casa lui Alexandru Mavrocordat, ridică un fel de baricadă în fața casei, ca să dea vreme celor din casă să fugă, însă baricadele au fost răpede sfărimate și miliția năvăli în ogradă, trăgînd cîteva salve în aier pentru a intimida pe tineri³. Tinerii doritori de reforme, surprinși în casa lui Mavrocordat, au fost arestați și duși în curte, unde Grigore Sturdza, înfuriat, dă soldaților chiar ordinul ca arestații să fie impușcați, fiind împiedecați numai de fratele său Dimitrie să execute ordinul dat⁴.

A doua zi, o publicație a lui Mihai Sturdza anunță că tulburătorii de liniște au fost imprăștiati⁵.

Treizece din cei arestați au fost legați și transportați la Galați, unde trebuiau să fie trecuți peste Dunăre. La trecerea fluviului șapte tineri (corespondentul ziarului „S. Wochenblatt“ dă numărul exagerat de șaptesprezece) au reușit să fugă și să se adăpostească la consulatul engles⁶.

Resumînd, se poate constata că în Moldova a fost un început de o serioasă mișcare revoluționară, înăbușită însă în sîmbure prin măsurile energice luate de Mihai Sturdza. C. Göllner.

¹ Depeșa consulului Guérout, în *Anul 1848 în Principatele Romîne*, vol. I, p. 228.

² S. Bote, no. 46, 17 Maiu 1848.

³ Scrisoarea lui Gh. Barițiu, în *Anul 1848 în Principatele Romîne*, vol. I, p. 226.

⁴ S. Bote, no. 47; „Le National“, *Anul 1848 în Principatele Romîne*, vol. I, p. 355. Depeșa consulului Guérout, *ibid.*, vol. I, p. 320; „Journal des Débats“, *ibid.*, vol. I, p. 320; „Gazeta de Transilvania“, *ibid.*, vol. I, p. 323; „Allg. Zeitung“, *ibid.*, vol. I, p. 199.

⁵ *Anul 1848 în Principatele Romîne*, vol. I, p. 180; Hurmuzaki, vol. XVIII, pp. 52-3.

⁶ În Archiva Centrală din Viena *Haus- Hof- und Staatsarchiv, Konsulate*, fasc. 6, se găsește o cerere a tinerilor arestați către consulul austriac Timoni, relevînd toate amănuntele cu privire la arestarea din Iași și transportul la Galați; cf. S. Bote, no. 47; S. *Wochenblatt*, no. 34.

Biruința din 1423 a lui Dan Vodă contra Turcilor

Într'un calendar pe pergament, aflător în Biblioteca Gimnasiului din Brașov și publicat de G. D. Teutsch, în *Archiv für siebenbürgische Landeskunde*, XIII, se află, la pagina 362, această notiță contemporană, de o importanță extraordinară: „26 Febr. Hac die Dan hostiliter mactavit Turcos. Anno Domni M^o CCCC^o XX III^o fere 36 milia interfecit, viriliter prostruendo“ (cetește: „prosternendo“).

Cronica a fost reprodusă, cu schimbarea locului și felului datei, în *Quellen der Stadt Brassó*, IV, p. 291. Vezi izvoare venețiene în ale mele *Studii și documente*, III, Prefața. N. Iorga.

Documente și cărți românești din Bulgaria

— cu prilejul cărții d-lui Jecov, *ЕДИНЪ СВѢТИАНИКЪ ВЪ МИНАЛОТО* („O lumină din trecut“), Sofia 1936 —

Cartea d-lui I. Jecov aruncă o vie lumină asupra strânselor legături culturale care au existat în trecut între cele două popoare, român și bulgar. Mănăstirea Sf. Treime, de care se ocupă d-sa, ca și celelalte mănăstiri vechi bulgărești, ca mănăstirea Rilo sau mănăstirea cu hramul Schimbării la Față (*прѣображенска*), de lângă Tîrnovo, ș. a., au stat în neîntrerupte relații cu țerile noastre, ai căror Domni le-au ajutat tocmai în timpul în care aveau mai multă nevoie, în epoca robiei turcești.

D. Jecov arată mai întâiu rolul important pe care l-au avut mănăstirile în trecutul poporului bulgar, conchizînd că ele n'au fost numai focare de credință creștină, ci în ele s'a păstrat curată cultura, viața și arta bulgară. Între aceste mănăstiri, mănăstirea Sf. Treime are o deosebită importanță prin faptul că aici au trăit două figuri însemnate în trecutul bulgar: Teodosie de la Tîrnovo și patriarhul Eftimie.

Mănăstirea Sf. Treime se află la șase kilometri spre Nord de Tîrnovo. Data la care s'a zidit nu e bine cunoscută. Un cercetător mai vechiu, dr. Beron, a crezut că poate fi fixată la 1070. D. Jecov arată, cu numeroase argumente, că nu putem cunoaște precis data zidirii, dar că putem afirma cum că începuturile datează din vremea lui Teodosie de la Tîrnovo, care ar fi întemeiat-o în prima jumătate a secolului al XIV-lea. Nu se știe care

a fost primul nume al mănăstirii. Țarul Șișman zidește acolo noua mănăstire cu hramul Sf. Treime, dar mănăstirea a fost cunoscută și supt numele lui, așa cum se vede în documentul românesc al lui Ștefan Cantacuzino: „mănăstire ce să chiamă Șășmon, care iaste începută și înălțată den temelie de răposatul Șășmon Craiu“.

Autorul insistă asupra vieții și activității lui Teodosie și mai ales a patriarhului Eftimie. Dintre scrierile acestuia din urmă sînt de notat pentru noi cele două scrisori ale lui Eftimie către Nicodim de la Tismana. Printre elevii lui Eftimie e citat Grigore Țablac, arătîndu-se legăturile lui cu Moldova.

Vremea de glorie a mănăstirii ține pînă la năvălirea Turcilor, cu venirea cărora încep timpuri grele pentru mănăstire. D. Jecov arată pe scurt cum a căzut Bulgaria supt Turci și, cu toate că nu era cazul, cum s'a întins suzeranitatea turcească și, asupra țărilor românești. Aduagă apoi cîteva cuvinte despre Domnii noștri cari au ajutat mănăstirea.

S'au strecurat în aceste date cîteva greșeli, dintre care notăm: „Mirčo, voevod al Romîno-Bulgarilor“ (e vorba de Mircea-cel-bătrîn), cronologia stabilirii suzeranității turcești în țerile românești (p. 75); Gheorghe Ștefan este „Domnul fanariot Stefanachi Gheorghios“, ș. a. (p. 76).

În vremea năvălirilor și apoi a robiei turcești, mănăstirrea suferă foarte mult, fiind jăfuită în mai multe rînduri. Ea se ține acum numai cu ajutoare bănești, între care cele venite din Principatele romîne sînt cele mai însemnate. Pentru ele veniau călugării în fiecare an peste Dunăre. Mănăstirrea posedă cîteva hrisoave de la Domnii noștri. Celelalte au ars, după cum se spune în documentul lui Ștefan Cantacuzino. Tot din acest document aflăm pe cîțiva dintre ai noștri donatori și ctitori ai mănăstirii: Radu-cel-Mare și fiul său Mihnea, Matei Basarab și Vasile Lupu, Șerban Cantacuzino, Constantin Brîncoveanu, Ștefan Cantacuzino, Alexandru Ghica, Alexandru și Constantin Ipsilanti.

S'au păstrat numai patru acte. Cel mai vechiu este de la Ștefan Cantacuzino, apoi vin documentele lui Alexandru Ghica, Alexandru Ipsilanti și Constantin Ipsilanti. Actul lui Ștefan Cantacuzino e stricat tocmai acolo unde e vorba de numele Domnilor anteriori, așa că nu putem ști numele tuturor.

Documentele sînt date în fotografii și traducere bulgară. Dau

la fine textul românesc al lor. S'a păstrat și cererea de ajutor adresată de mănăstire în 1859 Mitropoliei noastre din București, în care călugării arată că de jumătate de veac n'au mai primit nimic, de aceia înoiesc cererea lor.

Se dau apoi însemnările de pe cărțile de slujbă. Mănăstirea are și cărți venite din țerile românești. În cartea sa d. Jecov nu le arată care sînt. Cercetînd mănăstirea, am găsit, printre numeroasele cărți grecești și slave de proveniență rusească, următoarele:

1. „*Antologhion adecă floarea cuvintelor*“, tipărit de Antim Ivireanul, ca episcop al Rîmnicului, în vremea lui Constantin Brîncoveanu și a Mitropolitului Teodosie, cu cheltuiala Spătarului Mihai Cantacuzino, în anul 1705.

2. „*Cuvintele și învățăturile prea-cuviosului părintelui nostru Ețrem Sirul*“, tipărite în zilele lui Scarlat Alexandru Calimachi, „cu blagoslovenia Mitropolitului chir Veniamin“, la Mănăstirea Neamțului, în vremea egumenului Ilarie, stareț al mănăstirilor Neamțul și Secul, 1818, 5 Novembre.

Cartea se termină cu capitolele ce privesc viața mănăstirii după eliberarea Bulgariei și cu năzuințele ei de viitor.

Remarcăm, pe lângă ilustrațiile și reproducerile de acte ce împodobesc lucrarea, frumoasele cuvinte pe care le are d-sa pentru Voevozii noștri, cari au ajutat mănăstirea. Cartea, prefatăată de părintele Goșev, directorul Museului istoric-arheologic-bisericesc din Sofia, a fost foarte bine primită de publicul bulgar și numeroase recenzii favorabile au apărut în ziarele și revistele bulgare.

București, 28 Februar 1715. Ștefan Cantacuzino Voevod dă mănăstirii Sf. Troiță de la Tîmova cîte treizeci de ughi anual, iar, pentru cheltuiala călugărilor ce vin să ia acest ajutor, cîte cinci sute de bani.

Cîți sîntu milostivi, cîți au înțeleagere, cîț[i] să nevoesc a face bine, nu într'alt chip, ci cu d[u]hul lui D[u]mnezeu aciastea și a le plini și a să spodobi, cu punerea de a fi fii credincioși și a moșteni împărăția ce iaste gătită de la începutul lumii, precum zice Pavel apostol: Cîți să poartă cu duhul sfîntu, aceștea sînt fii lui Dumnezeu. Pentru aceaia, cei ce vria să și] mântuiască sufletul, dator iaste a răvni... și așa singuri pe sine a să spodobi, precum zice și Matei evanghelistul: Fericiți de cei milostivi, că aceia miluiț[i] vor fi și, înnaintea porții împărății[i], nu li să va închide slava, ci lor cu cîinste înnaintea lui Dumnezeu, ca niște

fii numiți vor fi, întru sălașul ceriului, în veacii veacilor să vor cununa cu cununi neputrede. Pentru aceea și eu întru Hristos bun credincios și bun cinstitoriu și singur țiitoriu la Ștefan Cantacuzino, Voevod și Domnu a toată Țara-Rumânească, dentru darul și den mila lui Dumnezeu (*o jumătate de rînd e șters*), aducîndu-mi aminte de cei ce au fost mai înainte de noi încununați cu Domniia la Scaunul acesta, cum au dăruitu și au întărit dumnezeeștile lăcașuri, așa și noi am dorit cu poftă asupra sfintelor mănăstiri, mai vartos cătră aciaștă sfîntă și dumnezeiască măn[ă]stire ce să chiamă Șășmon, care iaste începută și innălțată den temelie de răposatul Șășmon Craiu, care mănăstire iaste peste Dunăre, în munții Tărnovului, unde se cinstește și să prăznuiască hramul sfintei de viață făcătoare nedespărțită Troiță. Care acum, venind părinții călugări de la aciaștă sfîntă mănăstire, aducîndu la Domnia Mea rugăciuni și blagoslovenie de la toți părinții de acolo, împreună și cu hrisov.... (*un șfert rînd șters*)lo Matei Băsărab Voevod și hrisovul răposatului Costandin-Vodă Brîncoveanu, pentru mila ce au avut sfînta mănăstire de la alți răposați Domni ce au fostu mai denainte vreme, și înțelegînd Domniia Mea jalba părinților călugări de acolo, cum au rămas aciaștă sfîntă mănăstire întru nedestoinicie pentru multe întâmplări ce s'au fostu întâmplatu pre acolo și au ajunsu la mare sărăcie și neavînd niciun folos și niciun venit de nicio parte, am răvnit și Domniia Mea, denlăuntru inimii Domnii Meale, ca să mă numescu nou ctitor la aciaștă sfîntă mănăstire. Pentru aciașta, am făgăduit cu acestu hrisov al Domnii Meale și am adaos la sfînta mănăstire acest mertic..., să vie părinții călugări de la aciaștă sfîntă mănăstire întocmai la vreme, la luna lui August, să ia pre [acest] mertic de bani ughi 30 și părinților călugări... (*o treime de rînd șters*) să se dea pentru cheltuiala lor bani 500, ca să fie sfintei mănăstiri de întărire și părinților călugări de hrană și de înbrăcăminte, iar Domniei Meale vecinică pomenire. Deci pentru aciașta vă rog pre voi, părinților călugări, cu numele lui Dumnezeu ca să scrie pre Domniia Mea și pre părinții Domniei Meale la sfintele voastre taine și ne pomenii la proscomidie, iar noi întru toate zilele vieții noastre dator săntem pururea a milui și a întări sfînta mănăstire cu acestu mertic de bani ce scrie mai sus. Așîșderea și în urma Domnii Noastre, pre care va alege Domnul Dumnezeu a fi stăpînitoriu Scaunului Țării-Rumânești, să fie în știre pentru aciaștă s[fin]ta mănăstire S[fin]ta Troiță, că au fost avut hrisovul răposatului Șarban-Vodă cel de dă multu dentăi pentru... hrisovul Radului-Vodă și Mihni-Vodă, scrise unul dupre altul (*un șfert de rînd șters*) pentru... venind părinții călugări aici în țară pentru milă, pe vreme cîndu au venit Batăr Gabru, Domnul Ardealului, cu Ungurii, de au jăfuitu și au prădat țara aciașta, ...zilele răposatului Matei-Vodă venind părinții călugări pentru

mila... închihuindu hrisovul Radului-Vodă și hrisovul Lu ... dă în casa unui Pătru neguțatoriul ca să stea la dănsul. Deci atunci s'au fost întâmplat de au arsu toate prăvăliile negustorilor, și atunci s'au fostu arsu și aceale două hrisoave, de care răposatul Matei-Vodă au fostu înnoitu mila sfintei mănăstiri, cu al doilea hrisov al Domniei Lui, precum și Domnia Mea l-am văzut, ca să ia părinții călugări de la aciastă sfântă mănăstire acestu mertic de bani ce scrie mai sus. Așisderea și în urma Domnii Noastre pre care va milui Domnul Dumnezeu a fi Domnu și stăpânitoriu țării aceștiia, au den neamul nostru, au dentr'alt neam (*o optime de rînd șters*), și-l rugăm cu numele Domnului și Mîntuitorului nostru Ii[sus] H[ri]s[os], ce iaste întru Troiță slăvit, să aibă a innoi și a întări aciastă milă, precum scrie mai sus, ca și ale Domnii Meale (*trei șferturi de rînd șters*).... Și am întărit hrisovul acesta cu tot Sfatul și cu credincioși boiarii Domnii Meale: pan Costandin Știrbei Vel Ban, i pan Bunea Grădișteanu Vel Vornic, i pan Radu Dudescu Vel Log[o]făt, i az (*loc liber in act*) Vel Spătar, i az Șarban Bujoreanul Vel Vistiar, și pan Șarban... Vel Clucer, i pan Pătrașco Brezoianul Vel Postelnic, i pan Satie Leurdeanul Vel Paharnic, i pan Neagoe Toplicean Vel Stolnic, i pan Mihai Cantacozino Vel Postelnic, i pan Uligorie Vel Sluger, i pan Șarban Grecianul Vel Pitar, și ispravnic Costandin Coțescul Vel Logofăt. Și s'a scris hrisovul acesta în anul dentăi al Domnii Domniei Meale, în orașul Scaunului Domnii Meale, în București, de Anghe-lache sãn Mihai, logofătü ot Târgoviște.

Meșița Fevruarie 28 dni,

(Iscălitura:) Io Ștefan Cantacuzino Voevoda. 7223.

(Monograma:) Иѡ ГѢИѢАН (pecetea) БОГОДА ВЪИЮ МАСТЮ ГСПДРЪ.
Radu Dudescu Vel Logofăt.

Originalul, pe pergament, frumos împodobit cu stema Cantacuzinilor și deseme în color, mărimea 54/44 cm., se păstrează în Museul arheologic istoric bisericesc din Sofia. Pecetea distrusă.

București, 9 August 1768. Alexandru Ghica Voevod dă mănășirii Sf. Troiță de la Tîrnovo cîte șase mii de lei anual, iar pentru cheltuiala călugărilor ce vin să ia acest ajutor cîte cinci sute de lei.

Ciți cu duhul lui Dumnezeu să poartă, după cum zice Apostolul, aceștea sânt fii lui Dumnezeu. Pentru aceaia, cei ce vor vrea să-și mântuiască sufletul datorî sânt a face milostenii, și așa să vor învrednici a lua plata cea nescăzută de la împăratul slavei, după cum zice: Fericiți sânt cei milostivi, că aceia să vor milui și înaintea acelora cu bucurie poarta ceriului să va deschide și vor intra ca niște fii moștenitori, cu mărire și cu cinste, înaintea lui Dum-

nezău în lăcașurile cerești și să vor încunună cu cununi neveștejite. Drept aceia dar și Domniia Mea, învrednicindu-ne de la Domnul Dumnezeu cu oblăduirea întru prea-cinstit Scaunul strămoșesc și părintesc al țării acestiia și avându răvnă dumnezeiască și dragoste ca să înnoim și să întărim daniile și milele ceale orânduite de răposaii Domni pre la sfintele mănăstiri, nu numai aici, unde de Dumnezeu ni s'au dăruit această oblăduire, ci și pen alte părți, pe unde au fost trebuință, n'am lipsit, depe datorie, a da mină de ajutor, din ceale ce bogatul, darnic Dumnezeu au dăruit noao. Socotit-am Domniia Mea și pentru sfinta și dumnezeiasca mănăstire ce să cheamă Șișmon, ce iaste făcută de răposatul Șișmon Craiu, carea iaste peste Dunăre, în mușii Târnovului, unde să cinsteaște și să prăznuiască hramul sfintei, de viață făcătoare și nedespărțitei Troițe, de carea ne înștiințăm că să află la multă slăbiciune, neavându alt ajutor sau venit de altundeva, am răvnit Domniia Mea prin ajutoriu facerii de bine a ne face nou ctitor la această sfintă mănăstire. Deci prin acest cinstit hrsov al Domniei Meale dăm și orânduim ca să ia pe tot anul milă de la Domniia Mea câte lei șase mie, și părinții ce vor veni la această milă pentru cheltuiala lor, cinci sute; însă acești să-i ia dela Vistieria Domniei Meale, ca să fie aceștii sfinte mănăstiri mila aceasta de ajutor și de întărire, părinților de hrană și de chivernisire, iar Domniei și răposaiilor părinților, moșilor și strămoșilor Domniei Meale vecinică pomenire. Numai și părinții aceștii mănăstiri să să roage lui Dumnezeu pentru odihna sufletelor răposaiilor Domni și pentru bună starea țării acestiia, care această milă au avut-o această sfintă mănăstire de la alți răposaii Domni cu hrisoavele Domniilor Sale, cît și de la răposatul întru fericire moșul Domniei Meale Grigorie Ghica Voevod, cu hrisovul Măriei Sale ce s'a văzut de noi. Pohtindu și pe alți întru Hris[os] frați Domni cari în urma noastră să vor aleage de la Domnul Dumnezeu oblăduitori țării acestiia să înnoiască mila aciasta și cu hrisoavele Domniilor Sale, ca și ale Domniilor Sale mile și danii să fie de alții în urmă în seamă ținute și la Dumnezeu bine primate. Întărind Domniia Mea hrsovul acesta cu însăși credința Domniei Meale Io Alexandru Voevod și cu credința prea-iubitului Domniei Mealee fiu, Grigorie Voivoda, și mărturii toți cinstiții și credințioșii boiarii cei mari ai Domniei Meale: pan Costandin Crețulescul Vel Dvornic de Țara-de-sus, pan Părvul Cantacuzino Vel Ban, pan Radu Văcărescu Vel Dvornic de Țara-de-jos, pan Dumitrașco Racoviță Vel Vistier, pan Dimitrachî Ghica Vel Spătar, pan Nicolae Dudescul Vel Logofăt, pan Ianachie Văcărescul Vel Cliuciar, pan Iordache Vel Postelnic, pan Nicolae Știrbei Vel Paharnic, pan Ianachie Hurmuz Vel Comis, pan Iordachie Caragea Vel Stolnic, pan Alexandru Greceanul Vel Sărdar; ispravnic pan Nicolae Dudescul Vel Logofăt. S'au scris în anul al doilea al întâii Domnii a Domniei Meale, în

orașul București, la let 7276 Avgust 9, de Popa. Floru, dascălul slovenesc.

Iscălitura

Monograma: Іѡ ПЛЕААНДРЪ ГИКА РЕА МАСТИ БЖЕЮ ГПАР.
Pecetea.

Constantin Dudescul Vel Logofăt procitoh, ucit.
Dimitrache vtorii logofăt.

Originalul, scris pe pergament de mărimea 58/42 cm., se păstrează în Muzeul archeologic-istoric bisericesc din Sofia. Pecetea distrusă.

București 6 Februar 1776. Alexandru Ipsilanti Voevod dă mănăstirii Sf. Troiță de la Tîrnovo cîte șase mii de lei anual, iar pentru cheltuiala călugărilor cari vin să ia acest ajutor cîte cinci sute de lei.

Căți cu duhul lui Dumnezeu să poartă, după cum zice Apostolu, aceștia sânt fii lui Dumnezeu. Pentru aceia, cei ce vor vrea să-și măntuiască sufletul, datori sânt a face milostenie și așa să vor învrednici a lua plata cea nescăzută dela împăratul slavii, după cum zice: Fericiți cei milostivi, că aceia să vor milui și înaintea acelora cu bucurie poarta ceriului să va dășchide și vor intra ca niște fii moștenitori cu mărire și cu cinste înaintea lui Dumnezeu în lăcașurile cerești, și să vor încununa cu cununi nevestețite. Drept aceia și Domnia Mea, învrednicindu ne de la Domnul Dumnezeu cu oblăduirea întru prea-cinstit Scaunul al țării aceștia, și având răvnă dumnezeiască și dragoste ca să înnoim și să întărim daniile și milele cele orânduite dă răposății Domni pe la sfintele mănăstiri, nu numai aici, unde de Dumnezeu ni s'au dăruit această oblăduire, ci și pen alte părți, pe unde au fost trebuință, n'am lipsit, dupe datorie, a da mină dă ajutor, din cele ce bogatul darnicu Dumnezeu au dăruit noao, socotit-am Domnia Mea și pentru sfinta și dumnezeiasca mănăstire ce să chiamă Șișmon, ce iastă făcută dă răposatul Șișmon Craiul, care iaste peste Dunăre, în munții Târnovului, unde să cinstește și să prăznuiaște hramul sfintei dă viață făcătoare și nedespărțitei Troițe, de care ne înștiințăm că să află la multă slăbiciune, neavând alt ajutor sau venit dă alt undeva, am răvnit Domnia Mea prin ajutorul facerii dă bine a ne face nou ctitor la această sfântă mănăstire. Deci printr'acest cinstit hrisov al Domnii Mele dăm și orânduim ca să ia pe tot anul milă dă la Domnia Mea câte lei șase mii, și părinți ce vor veni la această milă, pentru cheltuiala lor, lei cinci sute, însă acești bani să-i ia dă la Vistieria Domniei Mele, pentru că, această milă avându-o sfânta această mănăstire încă mai dănainte, de la alți trecuți frați Domni, precum am văzut Domnia Mea hri-

soavele, atât ale altor Domni, cât și hrisovul răposatului Domnii Sale Alexandru Ghica Voevod ot let 7276, Av[gust] 9, drept aceia și Domniia Mea încă m'am milostivit dă am dat această milă, ca să fie sfintei mănăstiri dă ajutor și dă întărire, iar Domniei Mele și părinților, moșilor și strămoșilor Domniei Mele vecinică pomenire; numai și părinții aceștii mănăstiri să să roage lui Dumnezeu pentru odihna sufletelor răposaiilor Domni și pentru bună starea țării aceștia, pohtind și pe alți întru Hris[os] frați Domni care în urma noastră să vor alege dă la Domnul Dumnezeu oblăduitori țării aceștia să înnoiască mila aceasta și cu hrisoavele Domniilor Sale, ca și ale Domniilor Sale mile și danii să fie dă alții în urmă ținute și la Dumnezeu bine primite, [in]tărind Domniia Mea hrisovul acesta cu însuși credința Domnii Mele, Io Alexandru Ioan Ipsilant V[oel]v[o]da, și cu credința prea-iubiților fii și beizadelile Domnii Mele: Constantin V[oel]v[o]da, Dumitrașco V[oel]v[o]da, și cu toți cinstiții și credincioșii boerii cei mari ai Divanului Domniei Mele: pan Pană Filipescu Vel Logofăt dă Țara-dă-sus, pan Stefan Priscoveanu Vel Logofăt dă Țara dă-jos, pan Ștefan Mișoglu Vel Spatar, pan Ianache Văcărescu Vel Vistiiar, pan Scarlat Caragea Vel Postelnic, pan Dumitrașco Racoviță Vel Ciucer, pan Preda Pribeanu Vel Paharnic, pan Constantin Văcărescu Vel Stolnic, pan Manolache Crețulescu Vel Comis, pan Hagi Dimitrie Vel Sluger, pan Nicolache Vel Pitar; și ispravnic pan Pană Filipescu Vel Logofăt, i pan Gheorgache Mavrocordat vtori logofăt. Și s'au scris hrisovul acesta în al doilea an al Domniei Mele, aici, în orașul Scaunului Domniei Mele, în București, la anul dă la Spasenii Lumii 1776, Fev[ruarie] 6, de Dumitrache legofăt za taină.

(Iscălitura.)

(Monogram:) *Io ѿАЛЕѦАНДРОС ІПСІЛАНТИ ВВОДЪ КЪЖЮ МАТИЮ ГЕНДРОС.*

Trecut condică.

(Pecetie.)

Pană Filipescu Vel Logofăt procitoh, ucil.

Gheorghe Mavrocordat vtori Logofăt procitoh.

Originalul, scris pe o coală dublă de hirtie groasă, mărimea 45/52 cm., se găsește în Muzeul archeologic istoric-bisericesc din Sofia. (Pecetea aplicată cu cerneală roșie.

Pe V^o, două notițe: 1776 Io Alexandru Ipsilante Vod.

Io Alexandru Ipsilanti vă. 1776. Fevruarie 6.)

București, 25 April 1803. Constantin Alexandru Ipsilanti Voevod dă mănăstirii Sf. Troiță de la Tîrnovo cîte șase mii de lei anual, iar pentru cheltuiala călugărilor ce vin să ia acest ajutor cîte cinci sute de lei.

Io Costandin Alexandru Ipsilanti Voevoda i gospodar zemle vlahiscoe.

Căți cu duhul lui Dumnezeu să poartă, dupe cum zice Apostolu, aceștia sânt fii lui Dumnezeu. Pentru aceia, cei ce vor vrea să-și măntuiască sufletul, datori sânt a face milostenie și așa să vor învrednici a lua plata cea nescăzută dă la împăratul slavei, dupe cum zice: Fericiți cei milostivi, că aceia să vor milui și înaintea acelora cu bucurie poarta ceriului să va deschide și va intra ca niște fii moștenitori, cu mărire și cu cinste înaintea lui Dumnezeu, în lăcașurile cerești și să vor încunună cu cununi nevestejite. Drept aceia și Domniia Mea, învrednicindu-ne de la Dumnezeu cu oblăduirea întru prea-cinstit Scaunul țării aceștia și având răvnă dumnezeiască și dragoste ca să înnoim și să întărim daniile și milile cele orânduite de răposajii Domni pe la sfințele mănăstiri, nu numai aici unde dă Dumnezeu ni s'au dăruit această oblăduire, ce și pân alte părți, pă unde au fost trebuință, n'am lipsit după datorie a da mână de ajutor, din cele ce bogatul darnicu Dumnezeu au dăruit nooă. Socotit-am Domniia Mea și pentru sfînta și dumnezeiasca mănăstire ce se chiamă Șișmon, ce este făcută dă răposatul Șișmon Craiul, care este peste Dunăre, în munții Târnovului, unde se cinstește și să prăznuște hramul sfintei, dă viață făcătoare și nedespărțitei Troițe, de care ne înștiințăm că să află la multă slăbiciune, neavând alt ajutor sau venit de alt undeva, am răvnit Domniia Mea prin ajutorul facerii dă bine a ne face și noi ctitori la această sfântă mănăstire. Deci printr'acest cinstit hrisov al Domnii Mele dăm și orânduim ca să ia pe tot anul milă dă la Domniia Mea câte lei șase mie și părinții ce vor veni la această milă, pentru cheltuiala lor, lei cinci sute, însă acești bani să-i ia dă la Vistieria Domnii Mele, pentru că această milă au avut-o sfînta aceasta mănăstire încă mai dennainte, de la alți frați Domni, cât și dă la Măria Sa părintile Domnii Mele, prin hrisovu ce-l văzum cu let 1776, Februarie 6. Drept aceia și Domniia Mea milostivindu-ne îi înnoim această milă, ca să fie sfintei mănăstiri de ajutor și părinților dă hrană și chiverniseală. Pohțim dar și pe alți întru Hristos frați Domni, care în urma noastră să vor învrednici oblăduitori țării aceștia, să binevoiască a innoi și a întări mila aceasta. Și am întărit hrisovul acesta cu însăși credința Domniei Mele, Io Costandin Alexandru Ipsilant V[oe]v[od]a și cu a prea-iubiților Domnii Mele fii Alexandru V[oe]v[od], Dumitrașco V[oe]v[od], Nicolae V[oe]v[od], Ioan V[oe]v[od] și cu tot sfatul cinstiților și credincioși boerilor Domnii Mele: pan Dumitrașco Racovița Vel Vistiiar, pan Scarlat Ghica Vel Spatar, pan Gheorghe Mavrocordat Vel Postelnic, pan Radul Golescul Vel Vornic de Țara-dă-sus, pan Isaac Ralet Vel Logofăt dă Țara-dă-sus, pan Costandin Știrbeiu Vel Logofăt de obiceaiuri, pan Scarlat Cîmpineanu Vel Vornic dă Țara-dă-jos, pan Barbul

Văcărescul Vel Vornic, pan Grigorie Ghica Vel Vornic al obștirilor, pan Strati Crețulescu Vel oLgofăt dă Țara dă-jos, pan Mehalachi Manu Vel Vornic al politii, pan Iordache Filipescu Vel Căminar, pan Costandin Grădișteanu Vel Paharnic, pan Ianache Golescu Vel Stolnic, pan Scarlat Izvoranu Vel Sluger, pan...¹ Vel Pitar, și ispravnic Isaac Ralet Vel Logofăt dă Țara-dă-sus. Și s'au scris hrîsovul acesta întru întiul an, dintru întiia Domnie a Domnii Mele, aici, în oraș[ul] București, la anul din let 1803, April 25, de Zamfirache logofăt za taină.

(Monograma :)

(Iscălitura.)

ІѠ Костандин Ілѣѣандрѣ Іпсиланти вѣд. бжію млстію гсндрх змле влхское.

Pecete.

Isaac Ralet Vel Logofăt procitoh.

Trecut în condica de Vistierie.

Originalul, scris pe o coală de hîrtie groasă, mărimea 40/55 cm., se găsește în Muzeul archeologic istoric bisericesc din Sofia. Pecetea mare a țerii aplicată cu cerneală roșie cu legenda: † Costantin Alexandru, Ipsilanti V[oe]l[o]d[a] cu mila lui Dumnezeu Domn a toată Țara-Rumânească.

Pe verso, două notițe: „1803. C. Alexandru Ipsilanti Vvd.“; (de altă mînă:) „Io Costantine Alexandrovă Ipsilanti vă 1803 I., Aprilii 25 denă“.

C. Velichi.

Noi contribuții la Domnia lui Cuza-Vodă

În rîndurile care urmează dăm cîteva informații găsite în arhivele polone și care privesc Domnia lui Cuza-Vodă.

1. În sfera de activitate a Biroului de informații și presă al Galiției răsăritene, intra și „Wołoszczyzna“. Dacă acest nume, isolat, indică Muntenia, aici mai mult ca sigur, avînd în vedere ne-siguranța terminologiei atunci cînd era vorba să se numească țerile noastre, înseamnă ambele Principate românești, România. Proiectul de activitate al acestui birou a fost alcătuit de Polonul J. Grelński și predat în anul 1863 lui Engestrîm (vezi Archivum Sapiehów (Ossolineum), Lwów, ms. 675, documentul intitulat: „Bióro czyli wydział korespondencyi i prasy Galicyi Whodniej, projekt naszkicowany na wezwanie p. Engestrîma przez J. Grelńskiego i temuż oddany 1863“).

¹ Loc gol în act.

2. Pomeniam, nu de mult¹, despre înarmarea României în primăvara anului 1864. Venim astăzi cu detalii. În raportul adresat de agentul polon de la Tulcea Agenției Generale din Constantinopol, la 2 April 1864, găsim următoarele: încă de la 27 Mart agentul polon de la Tulcea pomenia de un transport de arme către Moldova. Acum, spune același, pe Dunăre vin mereu arme și echipament militaresc pentru Cuza. Turcii sînt indiferenți față de aceste transporturi. Agentul de la Tulcea împărtășește celui de la Constantinopol aceste știri pentru ca să se știe cum să se procedeze în cazul cînd Polonii ar transporta arme pentru ei (Biblioteca Czartoryski, Cracovia, ms. 5715).

În raportul adresat de același agent din Tulcea Agenției din Constantinopol la 8 April 1864 se vorbește de sosirea a 45.000 de carabine și a 300 de tunuri, „cu toate accesoriile lor (z całym donich przyborem). O parte din transportul armelor a fost încredințată de Compania Messageries Impériales Companiei Lloyd. La Sulina, Turcii au sechestrat armele, hotărînd să le înapoieze Companiei Messageries Impériales. „Stațiunea francesă maritimă de războiu de la Dunăre a primit un ordin precis ca să protejeze întregul transport și să nu permită să fie periclitat cu ceva“ (Stacya woyenna morska francuska na Dunaju (Station navale) odebrala wyrazny rozkaz osłaniania całego transportu i niedopuszezania aby wezem kolwiek był niepokojonym). Consulul frances de la Tulcea, care a comunicat aceste detalii autorului raportului, le-a căpătat, la rîndu-i, la Galați de la comandantul Stațiunii navale și de la inspectorul Companiei Messageries Impériales. Acest inspector a fost trimis special la Dunăre în chestia armelor.

Autorul raportului se întreabă cine va plăti acest mare transport, căci Principatele nu pot da o sumă atît de mare, și cu ce scop se aduc armele.

Același raport mai spune că în Iunie vor fi concentrați 20.000 de soldați între Focșani și Tecuciu. Vor fi concentrați, de asemenea, și grănicerii pentru paza Dunării, precum și dorobanții pentru paza în țară (*ibid.*).

Un document cu data de 9 April 1864 menționează că a trecut un vapor cu arme pentru Cuza (*ibid.*).

¹ Gh. Duzinchevici, *Cuza-Vodă și revoluția polonă din 1863*, București 1935, p. 58, nota 2.

3. Emigrația polonă era alcătuită în cea mai mare parte din oameni săraci, cari trebuiau plasați într'un fel pentru a-și putea avea măcar pînea zilnică. Pentru aceștia, chestia era mult mai complicată decît pentru intelectuali sau specialiști¹. Într'un raport al agentului polon de la Tulcea adresat la 30 April 1864 Agenției Generale din Constantinopol găsim interesante detalii asupra colonisării Polonilor în Dobrogea. Probabil că Agenția Generală polonă din Constantinopol, care se ocupa cu plasarea Polonilor, a însărcinat pe J. Woronicz, acel agent polon de la Tulcea, să studieze posibilitatea colonisării Polonilor în Dobrogea. Raportul acestuia își are toată însemnătatea, el fiind un bun cunoscător al lumii dobrogene, de oare ce activa în aceste părți de mult timp. Iată ce cuprinde raportul: colonizarea Polonilor în Dobrogea prezintă dificultăți, căci ei, neavînd pămînt, ar trebui să ia femei locale, *shismatice*. Faptul acesta ar avea urmări rele, căci Polonii și-ar pierde naționalitatea și ar uita de patrie. Autorul raportului se declară împotriva colonisării în Dobrogea, și pentru aceia că preoții din aceste părți sînt supt conducerea Rusiei. Și colonizarea în stepele dobrogene prezintă dificultăți, căci Tatarii, cari cresc vite acolo, nu prea sufăr creștini pe lîngă ei. Colonizarea în Bulgaria pe lîngă Dunăre ar fi bună, dar și acolo, din cauza desimii populației, nu s'ar putea face colonisări mari (*ibid.*).

4. Sînt cunoscute legăturile prietenești ale lui Cuza cu principele polon Adam Sapieha, numit la 5 April 1864 comisar plenipotențiar în Franța și Anglia². Aceste relații, la un moment dat, s'au mai răcit, și iată de ce: Într'un ziar german a apărut un articol, nu prea favorabil lui Cuza, în care, printre altele, se descria și petrecerea lui Sapieha la București atunci cînd a evadat din închisoarea din Liov. Fie că principele român bănuia ca autor sau inspirator al articolului pe Adam Sapieha, fie în urma unor vești din Paris, Cuza s'a mai răcit în sentimentele lui pentru principele polon. Doctorul de casă al lui Cuza, Glück, l-a făcut atent pe noul agent general polon din Constantinopol, Oksza, asupra nemulțămirii principelui român, cu ocazia vîsitei acestuia la București în Maiu 1864³. Tot cu această ocazie, întrebă de

¹ Gh. Duzinchevici: *Contribuții la Domnia lui Cuza-Vodă*, Vălenii-de-Munte 1935, p. 4 (extras din „Revista Istorică”, XXI, n-le 4-6 pe 1935).

² Gh. Duzinchevici, *Contribuții la Domnia lui Cuza-Vodă*, pp. 3-4.

³ Gh. Duzinchevici, *Cuza-Vodă și revoluția polonă din 1863*, p. 90.

Baliġot dacă Sapieha e autorul articolului din ziarul german, Oksza a negat (Archivum Sapiehów, Ossolineum, Lwów, ms. 684. Scrisoarea lui Oksza către Ad. Sapieha, Constantinopol, 22 Iunie 1864).

Menționăm că relațiile dintre Cuza și Sapieha au devenit din nou bune, și în cursul anului 1865 ii vedem pe cei doi principii tratind diferite chestiuni financiare în legătură cu România¹.

Gh. Duzinchevici.

Un călător rus despre Principatele române de la 1820.

Din interese politice sau altfel, la care adăugându-se și evenimentele vremii, o samă de călători străini, printre aceștia numeroși vecini slavi, au vizitat la începutul veacului trecut țerile românești, lăsind însemnări prețioase asupra stării de lucruri de la noi. Rușii mai ales, pe lângă intențiile politice pe care le nutriau, nu odată au manifestat interes pentru modestele eforturi culturale din țerile noastre. În perioadele rusești din această epocă se întilnesc ecouri și însemnări care trădează curiozitatea vecinilor de la Răsărit față de producțiile spiritului românesc.

Aici va fi vorba de însemnările lui Ignatie Iacovenco publicate în volumul: „Situația actuală a principatelor turcești Moldova, Valahia și Ținutul Basarabiei rusești“².

Din felul expunerii și bogăția datelor se vede că acest Iacovenco nu era de fapt un călător, ci, stabilit cu funcția la București și avind însărcinări oficiale din partea Guvernului rusesc, a avut prilejul să călătorească de-a lungul Principatelor și să-și procure o serie de informații prețioase“³.

¹ Gh. Duzinchevici, *Contribuții la istoria legăturilor româno-polone în anii 1865-1866* (supt tipar).

² „Nineșnee sostoianie turečki cnajestv Moldavii i Valahii i Rossijscoi Bessarabscoi Oblasti... socinenie Ignatia Iacovenco“, Petersburg 1828, p. 293.

Ceva mai târziu Iacovenco a mai publicat o serie de scrisori supt titlul: „Moldavia i Valahia s 1820 po 1829 v pismah“, Petersburg 1834. Sint adunate laolaltă cizzeci și cinci de scrisori trimese din țerile românești: prima la 10 Octombrie 1820, ultima la 30 August 1828. Despre aceasta se ocupă d. profesor Iorga, în „Istoria Rominiilor prin călători“, Vălenii-de-Munte, 1929, ed. II, vol. III, pp. 13 -9.

D. Iorga amintește că Iacovenco a mai scris o carte, intitulată: „Afacerile Valahiei“, căreia nu i-am putut da de urmă (*o. c.*, p. 136 nota).

³ În lucrarea amintită d. Iorga scrie că Iacovenco era „funcționar la consulatul rus din București“, ceia ce pare să fie adevărat, fiindcă altă dată îl aflăm

Volumul amintit cuprinde patrusprezece scrisori, în care autorul prezintă publicului rusesc foarte multe date în legătură cu starea socială, economică și culturală din țerile române.

Prima scrisoare a fost trimisă din Iași, la 26 April 1820, iar ultima la 10 August din același an, după toate probabilitățile din București.

În predoslovie autorul amintește că „principatele Moldovei și Valahiei” sînt cunoscute cetitorilor din alte comunicări ale sale, fiindcă a petrecut mai mulți ani în Valahia. Cit despre Moldova, știrile vor fi date mai „cu de-amănuntul, fiindcă despre această țară a scris și în istoria sa cnezul Cantemir”.

În primele două scrisori (Iași, 26 și 30 April 1820), după ce face o incursiune în istoria Moldovei și Munteniei, amintind de vechea Dacie cu „prea-frumoasele ei ținuturi”, al cărui ultim „Țar” a fost Decebal, de cucerirea acesteia de către Traian, de legenda lui Dragoș, de Aeneas Sylvius, care spusese Munteniei „Flachia”, și de o serie întregă de stăpînituri romini și legăturile lor cu Rusia, Iacovenco descrie călătoria cu brișca de la Chișinău până în capitala Moldovei și prezintă cetitorilor impresiile sale asupra Iașilor și felul în care a fost primit de Domnul țerii.

„Orașul Iași e frumos și poate fi comparat cu cele mai frumoase orașe guberniale din Rusia... Casele sînt construite după noua arhitectură europeană, iar ulițele sînt drepte și largi... Palatul Gospodarului e clădit după arhitectura europeană amestecată cu elemente asiatice.

„Am tras la V. B. Mine mă duc, cu K. N., la Domn pentru a-i face o vizită de etichetă și înainte de a părăsi orașul voi scrie tot ce mi se va părea mai interesant.” Astfel își termină Iacovenco prima scrisoare.

La Iași a rămas cinci zile, în care timp a cunoscut foarte mulți boieri, cu cari a vorbit „franțuzește și chiar rusește”.

În scrisoarea a treia (București, 4 Maiu 1820), Iacovenco descrie

numit: „maestru de poștă”. Printre bursierele din vremea aceia de la pensionul „Maje” din Chișinău se afla și „Anisia, sora maestrului de poștă din București, consilierul colegial Iacovenco” („Cratchii ocerc bessarabscom dvorianstve, 1812-1912”, Petersburg 1912, p. 54).

Fapt e că Ignatie Iacovenco devenise cunoscut prin publicațiile sale asupra țerilor românești și în 1812 a fost ales membru în Societatea de istorie și arheologie de la Odesa („Zapischî Odessago”, 1844, p. 570).

drumul până la București cu caleașca, „la fel ca în Rusia“. Călătoria până în capitala Munteniei a fost făcută în șaizesi și cinci de oare. Autorul menționează timpul petrecut între diferitele stații de la Iași până la Craiova. Pentru localitățile mai importante dă cite o însemnare, de pildă: de la Odobești se transportă vinuri în Rusia, iar apa Rimnicului a rămas celebră de când s'a înecat acolo locotenentul general Arcadie Suvorov-Rimniceanul. Iacovenco își exprimă mirarea cum de s'a putut ineca generalul rus într'o apă așa de mică !

Scrisorile a cincea și a șasea sînt închinete Bucureștilor. Capitala Munteniei, „în afară de boieri, negustori și alți supuși“, are o populație de 80.000 de locuitori, 16.000 de case mari, o Mitropolie, opt mănăstiri de categoria întâia, opt mănăstiri cu hanuri și ogrăzi, zece de categoria a doua, șaptezeci și două biserici din piatră, șaptesprezece biserici boierești, douăzeci și cinci biserici de lemn, patru biserici catolice, luterane, armenesti, șapte hanuri mari, douăzeci și opt hanuri mici, douăzeci și două fântini, un teatru, spitale, o școală pentru limba slavonă, una pentru limba românească, una domnească, unde se predau științele în franțuzește și grecește. La București se mai află și o tipografie: a lui Caracaș. O vizită făcută la Mitropolie obligă pe autor să se ocupe de situația Mitropoliei, a episcopatelor, mănăstirilor și mitocurilor din țară. Foarte multe date în legătură cu împărțirea administrativă a Bisericii, cu veniturile și datorile mănăstirilor.

Citeva numiri de ape, cele mai importante din Muntenia, ca și știri despre bogățiile pămîntului (sarea, țiteiul, apele minerale, aurul, alte metale), formează conținutul altor două scrisori.

Trecînd la veniturile bănești ale țerii, Iacovenco nu uită să adauge o constatare: a bogăției care a blagoslovit totdeauna țerile românești: „Natura a dăruit în chip generos Valahiei toate cele de trebuință omului“. Urmează o expunere a dărilor, sistematică de altfel, cu birurile și privilegiile existente. În scrisoarea a zece cetitorii ruși au putut afla numărul vitelor de gospodărie din cele șaptesprezece județe ale Munteniei: boi, vaci, porci, oi și ștubeie cu albine. Cele mai bogate județe din vremea aceea erau Mehedintzii și Buzăul. În toată țara se aflau: 85.832 cai, 169.778 boi, 181.066 vaci, 517.664 oi, 215.489 porci, 89.261 ștubeie cu albine.

În ceia ce privește împărțirea administrativă a „Valahiei Mari și Mici“, cum li spune Iacovenco, ea se deosebia întru citva de cea

de astăzi. La data aceea, Brăila, alături de Giurgiu și Turnu-Severin, era în raiele turcești, iar între Prahova și Buzău se afla județul Secuieni, cu capitala la Bucov. Ialomița avea capitala la Urziceni, Vlașca la Găești, Mehedinții la Cerneți. Cînd are prilejul, autorul adaugă cîte o explicație istorică de felul acestora: Caracăl a fost înființat de Antoninus Caracalla la 216 d. Hr., cuvîntul Craiova s'a format de la Craiu=Rege și iova=numele lui Iov, rege bulgar care a înființat orașul la 1205 ș. a.

Nu lipsită de interes este expunerea a claselor sociale, fiecare cu privilegiile și greutățile ei. În primul rînd era boierimea, compusă din trei: neamuri, postelnici și maziți, la cari se mai adăugau logofeții, polcovnicii și căpitaniii însărcinați cu straja internă.

În al doilea rînd venia negustoria, companiștii — un fel de negustori cu anumite privilegii — și ruptașii sau orașenii; clasa a treia era formată din panduri, slujitori, surugii, vînători, pescari și podari; clasa a patra număra în sinul ei pe birnici, scutelnici și psclušnici. Tot aici intrau și stuparii, văcarii și morarii de pe la curțile boierești și ogrăzile mănăstirilor. În fine, clasa a cincea era compusă din Țigani cu diferitele lor specialități: aurari, băieși, ursari, lingurari și lăieși.

În ultimele două scrisori, Iacovenco imbogățește și mai mult informațiile despre organizația și moravurile clasei boierești. Datele în legătură cu această chestiune autorul mărturisește că i le-a procurat cunoștința sa din București L. P., care l-a „sfătuit să cerceteze Istoria lui Dionisie Fotinò“¹.

Înlăuntru „adevăratei boierimi“ Iacovenco deosebește cinci clase: I-a: Marele Ban, Marele Vornic, Marele Logofăt, Marele Spătar, Marele Hatman, Marele Vistiernic, Marele Postelnic, Marele Agă, fiecare din ei avînd dreptul la optzeci de scutelnici; clasa a II-a: Marele Clucer, Marele Căminar cîte patruzeci scutelnici, Marele Păharnic douăzeci și cinci, Marele Stolnic douăzeci și Marele Comis optsprezece scutelnici; clasa a III-a: Serdarul avea dreptul la paisprezece scutelnici, Medelnicerul doisprezece, Pitarul șase, Marele Armaș douăzeci, Marele Portar douăzeci, Marele Șătrar cinci și Clucerul de arie cinci; clasa a IV-a: al doilea Logofăt, al doilea Vistiernic și al doilea Spătar șase, al doilea

¹ E vorba de *Ιστορία της πάλας Δακίας*, publicată de Dionisie Fotinò la Viena, 1818.

Portar trei scutelnici; clasa a V-a; al treilea Vistiernic, Postelnic, Logofăt, Armaș cite trei, al treilea Comis și Portar cite doi, Pristavii, zapcii divanului, vătaful Divanului, vătaful de păhărnicea, Vătaful Visteriei, căpitanul de dărăbani și căpitanul de legegii cite trei scutelnici ș. a. m. d.

Negreșit că, fără datele comparative culese din documentele vremii, demne de încredere, nu se poate afirma cu certitudine că informațiile presintate de Iacovenco corespund adevărului¹. Totuși ar fi interesant să se verifice într'o lucrare comparativă dacă autorul în calitate de străin a mistificat sau a redat adevărul. Pe de altă parte scrisorile lui Iacovenco, cu explicații largi despre situația Bisericii și boierimii muntene trădează preferințele autorului și deci ale publicului cetitor de la Răsărit.

Tr. Ionescu-Nișcov.

Un sat: Chițcanii

(comuna Puntîșeni, jud. Tutova).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Este greu de presupus că acest sat s'a numit în veacul al XV-lea Peciganii². Și totuși așa este: Chițcanii de astăzi sînt Peciganii din veacul al XV-lea. Cunoscînd bine regiunea, voi încerca să dovedesc aceasta.

Din uricul de la Petru Rareș, din 28 Mart 1528, găsit de mine în arhiva răposatului Constantin Diamandi, proprietar la Gura Idriciului, com. Roșiești, jud. Fălcișu, fost ministru al țerii la Paris, uric aflat în pachetul VII al colecției de documente al acelei moșii, intitulat: „Giudecata între Spătăreasa Safta Bogdan și Stolniceasa Feodosiica Costache, pentru vadul de moară din apa Birladului“, copiat în condica mea de documente, la no. 56, pagina 58, după traducerea făcută de Gheorghe Evloghie, aflată în aceeași arhivă și amintită de d. Gh. Ghibănescu, în lucrarea „Roșieștii și apa Idriciului“ (Huși, 1924), p. 10, se con-

¹ În legătură cu simțul istoric al acestor însemnări, un oarecare M. P. face o dare de seamă volumului lui Iacovenco. „Descrierea Valahiei în aspectul ei statistic foarte multămitoare“, scrie recensentul. „De asemenea și explicația terminilor întrebuițată. Lipsește însă prețuirea istorică. Autorul își amintește de istorie din fuga caleașcăi“ (*Moscovschi Viestnic*, 1828, No. 13, p. 76).

² Din Petia (N. I.).

stată că, în vremea lui Alexandru-cel-Bun, era stăpîn al satului Peciganii din Ținutul Tutovei, drept Gura Idriciului, bătrînul Dragoș Cindescu, ai cărui nepoți: Lupe, Neagu și Fațoșca, vind cu 100 de zloți tătărăști satul Peciganii Vornicului Dragoș Boul, stăpînul satului Idrici, din Ținutul Fălciului, de pe apa Idriciului. În 1528 era stăpîn al ambelor sate, Idriciul și Peciganii, Jurj, nepotul lui Dragoș Boul. Acesta schimbă cele două sate ale sale cu Lețcanii de pe Suceava, a lui Petru Rareș, pe care dînsul spune că îl avea de la tatăl său Ștefan Voevod, iar acesta îl cumpărase de la Ivașco Lațcovici cu „direase“ de la Alexandru-cel-Bun.

Va să zică, în 1528, Mart 28, devine stăpîn pe satele Idriciu și Peciganii Petru-Vodă Rareș.

Pentru a fi pe deplin clarificați asupra succedării stăpîniștilor satului Peciganii și satelor megieșe, cu care mai tîrziu a format un singur trup de moșie, și pentru a-l identifica pe deplin, trebuie să știm că lingă satul Peciganii, spre Nord, tot în Ținutul Tutovei, începînd din apa Birladului, în 1528, cînd Petru-Vodă a făcut schimbul cu Jurj, nepotul lui Dragoș Boul, se afla satul Docolina (*selo docolinovo*), care fusese dăruit de Ilie Voevod, cu uricul din 15 Iunie 1433, lui Onea Clucerul, dimpreună cu Popuîncul, pe din gios de Docolina.

Pergamentul se află în arhiva Casei Sf. Spiridon din Iași, Moșia Pițcani, sîlștea Docolina, pachetul 2, no. 1, și a fost publicat de d. M. Costăchescu în „Documentele moldovenesti“, vol. I, no. 112, p. 358, de d. Gh. Ghibănescu, în *Uricariul*, XVIII, pp. 49-53 și *Ispisoace*, XI, pp. 6-9. Este însemnat și de d. N. Iorga în *Studii și Documente*, V, p. 3.

Despre Docolina se spune, în anaforaua velișilor boieri de Divan din 1766, Iunie 23, aflată în arhiva Spitalului Sf. Spiridon din Iași (Pițcani, II, 16), publicată de d. Gh. Ghibănescu în lucrarea *Docolina* (Iași, 1921, p. 15), că a fost moșie domnească pînă la Barnovschi-Vodă.

De cînd a început să fie moșie domnească, nu se poate ști precis. Știm doar atît că Docolina și Popuîncul au ajuns în stăpînirea unui nepot al lui Onea Clucerul, anume Olan, după care s'a dat numele de Olănești Popuîncului, și ea se întindea, în 1837, pînă în hotarul Sirbilor, a Comisului Codreanu. Este foarte probabil că *Docolina a fost cumpărată de Petru-Vodă de la Olan,*

nepotul lui Onea Clucerul, sau de la un urmaş al lui, în amintirea întîmpinării sale, în acest sat, de către delegația de boieri, care i-a adus vestea alegerii sale ca Domn al Moldovei¹ și că, în 1528, cînd a devenit stăpin pe Idriciu și Pecigani, era acum stăpin pe Docolina, adică, la acea dată, Docolina, Idriciul și Pecigani formau un trup de moșie și, dacă se spune în anaforaua din 1766 că Docolina a fost domnească pînă la Barnovschi-Vodă, apoi aceeași soartă au avut și celelalte trupuri alăturate, adică Pecigani și Olăneștii.

Căci se spune în anaforaua citată mai sus că Barnovschi-Vodă a dăruit Docolina, cu încă alte trei moșii: Edriciul, Olăneștii și Pițigani, Comisului Furtună. Această danie a lui Barnovschi este întărită de Moise Movilă cu ispisoc din 1631, Decembre 5 (Gh. Ghibănescu, *Ispisoace*, I², p. 238).

Din actele plicului X, cu documentele Corotenii, cu Siliștea, Pițigani și Coropcenii, în număr de zece, aflate în arhiva Casei Sf. Spiridon din Iași, care, cum vom vedea mai pe urmă, a devenit proprietara acestor moșii, observăm că după Comisul Furtună proprietatea în Pițigani a început să se împartă între diferiți cumpărători. Așa, în 1657, Ianuar 19, după ispisocul lui Gheorghe Ștefan, un răzeș, Chirilă Porcul, de la Dolheni, cumpără din moșia Pițigani, ce umbla pe doi bătrîni, jumătate de bătrîn, de la Putoala, cu 20 de taleri, iar, din cealaltă jumătate, cumpără cinci noimi, cu 15 taleri, de la feciorii Zberăi (1657, Ianuar 19 (Ghibănescu, *Ispisoace*, III,¹ p. 80), iar la 1671, cum ni spune zapisul din 1736 (Ghibănescu, *Ispisoace*, V¹, p. 212), întrase stăpin pe părți din acest sat Ene Hadimbul, care, în 1736, a făcut danie Pițigani mănăstirii sale de la Dealu-Mare, care era închinată Gălății, iar, Galata avînd nevoie de a face zidul în jurul bisericii, a vîndut Pițigani Postelnicului Vasile Costachi, în 1737, Decembre 28 (*Ispisoace*, V¹, p. 214), după ce părțile lui Chirilă Porcul le cumpăraseră, încă din 1718, Serdarul Constantin Costachi, feciorul Postelnicului Vasile Costachi, astfel: 1) cinci părți din nouă părți din jumătate din Picigani, de la Chirilă; 2) jumătate din altă jumătate din sat Picigani, de la Alexandra Păsculescu, nepoata lui Chirilă, fata lui Simion Nohit Porcul.

În modul acesta, aproape toată moșia Picigani intră în stă-

¹ ? (N. I.)

pînirea familiei Costachi. Serdarul Constantin Costachi lasă moșia Pițiganii, atît părțile sale de cumpăratură din 1718, cit și pe cele moștenite de la tatăl său, Postelnicul Vasile Costachi, fiului său, Păharnicul Iordachi, iar aceasta o lasă fiului său, Medelnicerul Constantin, căsătorit cu Safia, fiica Logofătului Bogdan, care, la rindul ei, o dă de zestre fiicei sale Casandra, căsătorită cu Matei Costachi (fratele Mitropolitului Veniamin), stăpînul satului Roșieci. În acest mod, moșia Roșieștii și Chițcanii ajung la același stăpîn, cum le-a găsit exproprierea din 1921.

Casandra Costachi Negeloaia, zisă și Ghedeoana podpolcovniceasa, zisă și Chițcănița, fiindcă avea casele la Chițcani, după moartea soțului ei, se căsătorește cu un colonel rus și, în 1817, Iunie 5, fiind nevoită să plece în Rusia, vinde trupul moșiei sale, format din douăzeci și trei hlize, între care și Pițiganii, d-nei Elena Panu, născută Miclescu, din Iași, predîndu-i toate cele trei sute douăzeci de documente ale lor, în douăsprezece plicuri, dintre care, în cel de-al zecelea, se aflau hîrțile Pițiganilor.

La 1827, moșia Roșieci, cu toate hlizele sale, între care și Pițicanii, este cumpărată de Constantin Peltichi. După aceea moșia trece, tot prin vînzare, la doi copărtași, Vasile Panopol și Temelie Gadela, iar de la fiii acestora. Leonida Panopol și C. Gadela, toate cele douăzeci și trei hlize, printre care și Pițicanii, sînt cumpărate la mezat, în 1874, Iunie 15, de Epitropia Casei Spitalelor Sf. Spiridon din Iași, cu suma de 76.714 galbeni (Roșiești, plicul XII, 35; Arhiva acestei instituții). La 1921 hlizele Roșieștilor și moșia Pițcani, de peste Birlad, partea Epitropiei Sf. Spiridon, sînt expropriate de Stat spre a servi la improprietărirea țăranilor. Satul este bine identificat. E satul Chițcanii de astăzi, — despre teritoriul căruia asesorul Donici de la judecătoria Ținutului Tutova, în raportul său către judecătorie, din 4 Septembrie 1837, în pricina vadului de moară al Docolinei, afirmă: „după mărturisirea a cîtorva oameni bătrîni din satul Pițcani, s'a desbătut că răposatul Medelnicer Iordachi Costachi a cumpărat moșia Pițcani din zarea Pirveștilor și pînă în zarea dispre apa Birladului“. E tocmai întinderea moșiei de azi, pe care e situat satul Chițcani, pe pirăul cu acelaș nume, care dă în Birlad, pe dreapta.

Și, acuma, să vedem cum, în decursul timpului, s'a ajuns la numele de Chițcani.

În uricul lui Petru-Vodă din 28 Mart 1528, stă scris: „Baloș

a cumpărat de la Petru Berbece satul Iadrici și cu vad de moară în Birlad, în 160 zloți tătărești, și din diresașle ce a avut moșul lui Baloș de la Alixandru Valier și alt sat, peste apa Birladului, drept Gura Iadriciului, anume Pecigani". Acesta este satul de care ne ocupăm, care, după cum vedem, în 1528, se numia Pecigani.

În ispisocul lui Gheorghe Ștefan, din 9 Ianuar 1657, stă scris despre acest sat, astfel: „Chirilă din Dolheni și fiul său Nohit au cumpărat de la Puioaie, din giumatate de sat din Pițigani, giumatate ce este de tot satul, drept 100 taleri bătuți, și hotarul Pițiganilor, cu vad de moară în apa Birladului, unde a fost moara Hranii" (Arch. Iamandî, pachetul 2 Coroteni, copiat în condica mea, p. 4, doc. 3).

În anaforaua din 23 Iunie 1768 (Archiva Sf. Spiridon, Pițani, 11-16) a veliților boieri de Divan Manolache Costachi Vel Logofăt, Paladi Vel Vornic, Vasile Costachi Vel Ban, Const. Sturdza Vel Spătar, „bulurdisită" de Grigore Ghica-Vodă, în pricina de judecată a vadului de moară al Docolinei, din apa Birladului, se spune: „Docolina a fost moșie domnească și Barnovschi-Vodă a dat-o Comisului Furtună, cu vad de moară în apa Birladului, și patru moșii: Docolina, Olăneștii, Pițicanii și Edriciul".

După cum vedem, în anul 1768 satul se zicea Pițani.

În „tratația" din 23 Novembre 1837, încheiată de asesorul Costachi Donici, orinduît de judecătoria Ținutului Tutovei, prin ordinul No. 5540, din acel an, să facă o cercetare locală, în pricina vadului de moară al Docolinei, din apa Birladului, se spune textual: „Brumeștii după pomenitul ispisoc sint surori cu Pițicanii, nu cu Docolina". Iar, mai departe: „Așa dar niciodată Brumăreștii n'au mers pînă în apa Birladului, cum au stat unde stau și Pițicanii, în capul cărora Pițani sint Ștefenii". Vedem deci că în anul 1837 satul se zicea „Pițani". (Archiva Iamandî, pach. 13, copiat în condica mea, No. 120, p. 138).

În raportul din Septembrie 4 1837, al aceluiași asesor, în aceeași pricină, către aceeași judecătorie, se scrie: „S'a disbătut că stăpînitorii de Chițani n'au trecut niciodată cu stăpînirea peste apa Birladului" și, mai departe: „Pentru împărțirea trupurilor, cite anume sint, din mărturisirea oamenilor n'am putut lua nicio știință alta decît că ei nu știu alte trupuri decît Chițanii și Docolina".

Mai cunoaștem, de altfel, un sat cu același nume: Chișcani, de lângă iezorul Zahorna la Gura Botnei, din județul Tighinea, și Chișcani, pe valea Zeletinului, în comuna Boghești, județul Tecuciu. Cel d'intîiu trebuia să se zică „Chișcani“, de la stăpînul lui, Chișcă, pomenit în uricul din 1456, Mart I (Acad. Rom., ms. 4606, p. 18; Ghibănescu, *Surete*, XVII, p. 67). Deci etimologia numelui lui nu se potrivește cu aceea a satului cercetat de noi.

N. Bălănescu.

Documente greșit date în colecția „Hurmuzaki“

Sistemul întrebuițat de Odobescu în adunarea materialului din Arhivele Ministeriului de Externe din Paris, care formează cele trei volume din *Suplementul I* al colecției de documente „Hurmuzaki“, — constind din a pune copiiști de meserie să caute în volumele de manuscrise și să extragă pasagiile în interiorul cărora se găsea cuvîntul „Moldavie“ sau „Valachie“ —, s'a dovedit cu totul nefericit și lipsit de cele mai elementare reguli ale metodologiei istorice. De oare ce specialiștii copiiști nu aveau nicio pregătire, nu numai în cunoașterea istoriei noastre, dar nici despre faptele generale din istoria universală, ei nu aveau de unde ști că lasă la o parte pasagiile însemnate — ba poate cele mai însemnate —, care, dintr'un rafinament al sistemului de corespondență diplomatică, pentru garantarea secretului, vorbesc despre acțiuni privitoare la istoria țerilor noastre fără să li menționeze numele.

Datorită acestui procedeu, cercetătorul scrupulos, care vrea să aibă o informație completă în legătură cu o chestie atîngătoare de materialul cuprins în sus menționatele volume, nu are altă ieșire decît reluarea și cercetarea întregului material în arhivele respective. Dar și pasagiile copiate sînt unele rău date, fie că depeșele care veniau în cifru n'aveau — tot pentru garantarea secretului — descifrată data, fie că, pur și simplu, s'a cetit greșit, cînd această dată a existat. De mirat este și faptul că la publicare nu s'au găsit cunoscători cari să îndrepte erorile.

În sprijinul afirmației din urmă presintăm cîteva exemple in-tilnite pînă acum.

În volumul I al Supplementului I din amintita colecție (pp. 638-9, no. DCCCCXIV), se află o scrisoare, datată din Constantinopol, „16 August 1753“, a ambasadorului frances Désalleurs către Domnul Moldovei Constantin Racoviță, unde e vorba de încercarea de a împăca pe acest Domn cu Constantin Mavrocordat, însă adevărata țintă a scrisorii este de a-l determina pe Racoviță să se pronunțe cu privire la motivele de disgrățiere a lui Linchou, secretarul său pentru corespondența francesă.

Dacă ținem samă de timpul când au avut loc aceste evenimente, atunci, în mod evident, scrisoarea este greșit datată și avem a face cu o eroare a copistului, care, în loc de „16 april“, cum se află de fapt pe originalul păstrat în Arhivele Afacerilor Străine din Paris (Corresp. Polit., Turquie, Suppl., vol. 15, fol. 275-6), a cetit „16 août“. Din analiza faptelor reiese că disgrăția lui Linchou a ținut din Ianuar și până la sfârșitul lui Maiu același an, iar la 12 Iunie Racoviță a fost transferat la București, așa că la 16 August el nu mai era „Domn al Moldovei“.

În sprijinul precisării datei de 16 April mai vine și faptul că scrisoarea se mai găsește publicată în colecția d-lui Filitti, *Lettres et extraits concernant les relations de la France avec les Principautés Roumaines*, București, 1915 (pp. 342-3, no. CCCXXX), după minuta (ciorna) păstrată în cancelaria ambasadei franceze din Constantinopol, tot cu „16 april 1753“, care este cea adevărată.

Dar acest document mai pune și o problemă de arhivistică modernă, privitoare la soarta arhivelor unora dintre Domnii principatelor, sau mai precis la corespondența pe care ei o primiau¹.

Scrisoarea în chestiune se află în *original* și este singurul cas pe care l-am întâlnit până acum. În amintitele arhive se găsesc foarte multe scrisori de ale Domnilor noștri către represintanții Franciei sau Curtea din Versailles, și prezența lor acolo e ceva normal. Dar neobișnuit pare faptul ca scrisorile plecate de la acești represintanți către Domni să ajungă în aceleași arhive.

Prezența acestui document în arhivele franceze credem noi că se datorește următorului fapt: Linchou, în calitate de secretar și depositar al corespondenței domnești, a trimis scrisoarea, în *original*, contelui de Broglie, ambasadorul frances din Varșovia,

¹ O lature a acestei probleme se va cunoaște cind va apărea al XX-lea volum din Hurmuzaki, unde d. Iorga presintă „*Archiva Domnilor fanarioți*“.

pentru a se edifica de felul cum Desalleurs își dădea interes la restabilirea lui în grațiile Domnului, iar cu hîrțile acestui ambasador a trecut în depositul Afacerilor Străine. Ar mai fi o ipoteză: aceea că ar fi păstrat-o Linchou în colecția sa, care știm că a existat¹, dar până acum n'am putut da nicăiri de urma acestei colecții, și, dacă n'a fost distrusă, din ordinul lui Ludovic al XV-lea, pentru a nu i se divulga firul corespondenței secrete, „le secret du roi“, la care Linchou a participat, de sigur că ea se află, fie în archiva ambasadei franceze din Constantinopol, fie în arhivele particulare ale familiei Vergennes.

În *volumul III al Suplementului I*, de și primul document e datat „novembre 1709“, conținutul lui menționează fapte petrecute până la 27 Novembre 1810. Următorul (II, pp. 2-5) este datat „Januar 1711“, însă în text se menționează întâmplări de la 14 April 1712. La pp. 11-13 se află un „*Memoriu asupra familiei Cantemir*“, datat „1711“. Dar numai pe baza simplului fapt că menționează moartea lui Antioh Cantemir, fiul lui Dimitrie, se constată că el a fost compus după 1744. În realitate avem a face cu genealogia familiei Cantemir care se găsește în cartea abatelui Guasco: „*Satyres de Monsieur le Prince Cantemir. Avec l'histoire de sa vie*“, Londra 1749.

Documentul no. VII de la pagina 15 cuprinde paragrafele XI și XII ale testamentului politic lăsat de Petru-cel-Mare. În notă se spune că această piesă a fost copiată la Petersburg de către cavalerul d'Eon și remisă de el ducelui de Choiseul, ministrul Afacerilor Străine franceze, în 1760. Dacă deschidem însă memoriile numitului cavaler², la pagina 106, unde se vorbește de documentul în chestiune, găsim: „ce document.: fut remis confidentiellement par le chevalier d'Eon, avec un travail spécial sur la Russie, entre les mains de l'abbé de Bernis, ministre des Affaires Étrangères, et celles de Louis XV lui-même, en 1757“. Această

¹ În 1760; Linchou a fost condamnat la moarte și i s'a tăiat capul din ordinul Sultanului. Vergennes, ambasadorul de atunci, relatînd faptul către ministrul de Externe al Statului său, spune, la 17 Mart: „Je ne connais pas encore, Monsieur, toutes les circonstances de son crime, la Porte érudant d'entrer en communication avec moi à cet égard. Je présume que je pourrai en trouver des traces dans *ses papiers* qui sont sous mon scellé, ainsi que ses effets, mais dont je n'ai pu encore faire l'inventaire“ (Hurmuzaki, Supl. I, p. 716, no. MXII).

² *Mémoires du chevalier d'Eon*, Paris, Grasset, 1935, în -8°.

din urmă dată e probabilă, fiind anul accesunii Rusiei la tratatul din Versailles, când cavalerul d'Eon se inapoaia din capitala Elisabetei și, afiliat la diplomația secretă, căuta să împiedece — prin presintarea pieselor menționate — cercurile oficiale franceze de la o alianță cu Imperiul Țarilor.

Documentul no. IX (pp. 16-19), *Memorii privitoare la afacerile Rusiei*, datat „1766 ?“, are patru subtitluri, aparținând la date diferite, după conținut.

Primul, *Sur le Khan des Tartares*, se rapoartă la mijloacele prin care diplomația franceză căuta să-și asigure libera expediție a corespondenței sale între Varșovia și Constantinopol, precum și legătura acestor două posturi cu consulatul din Crimeia; aceasta nu se putea face în mod normal decit prin Moldova, dar Matei Ghica, Domnul de atunci, nu era dispus s'o favorizeze. Numeroase mărturii documentare atestă că faptul s'a petrecut în 1755, dată ce trebuie admisă și pentru documentul de față¹. Se poate merge cu precisia și mai departe: ultimul aliniat al acestui paragraf vorbește de intenția lui Racoviță de a trece la Domnia Moldovei, și confirmarea acestui fapt o găsim într'o scrisoare a lui Linchou către Vergennes, din 12 Septembre 1755². Deci putem precisa că subtitlul memoriului trebuie datat din *ultimele luni ale anului 1755*.

Al doilea subtitlu, *Sur les Vaïvodes de Valachie et de Moldavie*, are în conținutul lui elemente de stabilire cu precizie a anului când a fost redactat. În paragraful al treilea este menționat bătrânul Mihai Racoviță, care la acea dată „vit encore à Constantinople dans un âge fort avancé“. Știm că Vergennes presinta, la 19 Ianuar 1756, condoleanțe lui Constantin Racoviță pentru moartea tatălui său³. Deci documentul este redactat înainte de Ianuar 1756. Mai este vorba în primul paragraf despre Constantin Mavrocordat: „ayant été déposé de Moldavie il y a environ 6 ans“, despre care se știe, documentar, c'a părăsit tronul Moldovei în 1749. Ca atare, și pentru acest subtitlu trebuie admisă data de 1755. Înseși frazele din text: „aujourd'hui le Vaïvode de

¹ Întreaga chestiune este tratată pe larg în capitolul IV, partea a III-a, din lucrarea noastră, *Politica orientală franceză și țerile romine în secolul al XVIII-lea* (supt tipar).

² I. C. Filitti, *Lettres et extraits*, p. 147, no. CXVIII.

³ Filitti, *ibid.*, p. 384, no. CCCLXVII.

Valachie est Constantin Rakowitza, fils de Michel“, și „Le Vaïvode de Moldavie est Matheus Gika, fils cadet de Grégoire“ (p. 19), erau un indiciu la îndemâna editorului ca să poată evita datarea cu „1766?“.

Subtitlul care urmează (pp. 19-20), „*Note dressée par le Sieur de Lancey pour le Vaïvode de Valaquie qui était bien disposé, pendant que celui de Moldavie était très contraire*“, e un raport al fostului consul în Crimeia, Lancey, — în urmă secretar al ambasadorului de Broglie la Varșovia —, redactat în Octombrie 1754, în timpul dietei de la Grodno, și privește încercarea castelanului de Cracovia, Poniatowski, împreună cu Matei Ghica, Domnul Moldovei, de a zădărnici efectul solicitărilor partidului filo-frances din Polonia (ajutat de diplomația secretă a lui Ludovic al XV-lea) la Poartă, ca să determine pe Turci a lua o atitudine față de crescînda influență a Rușilor pe malurile Vistulei.

Ultimul subtitlu al acestui lung document, „*De la Nouvelle Serbie*“ (p. 21), privește chestia colonisărilor făcute de Ruși în regiunea Bugului cu locuitori ademeniți din toate ținuturile limitrofe și e redactat înainte de 1757, data accesiei Rusiei la tratatul franco-austriac. E un raport dresat pe vremea cînd guvernul francez începuse o vie campanie diplomatică în scopul de a determina pe Turci să se opună Rușilor la acțiunea de colonizare, cu locuitori din Banatul sîrbesc și Principatele romîne, a ținutului din Sud-Vestul Ucrainei, intitulat *Serbia Nouă*. Îl credem din toamna anului 1752, de oare ce, privitor la Rusia și Austria, se vorbește de „un traité d'alliance particulier en vertu duquel elles s'aideront réciproquement de 30.000 hommes“, iar acest fapt îl găsim confirmat într'o scrisoare a lui Frederic al II-lea, regele Prusiei, către ministrul său de la Stockholm, de la 30 Septembre 1752¹.

Exemplele s'ar putea înmulți, dar cele prezentate credem că sînt suficiente ca să dovedească precauțiunea de luat la utilizarea sus-numitelor volume și, cite odată chiar, lipsa de utilitate a materialului adunat în ele.

V. Mihordea.

¹ Frederic II, *Politische Correspondenz*, vol. IX, p. 223, no. 5611. Regele Prusiei cunoștea acest tratat numai în proiect. El va fi semnat la 16 Iunie 1753 (Martène. *Recueil des traités de la Russie*, Suppl. t. III, p. 30 (ed. I)).

Un dicționar neogrec-romănesc în manuscris de la începutul secolului al XVIII-lea

În biblioteca Institutului nostru de Istoria vechiului drept de pe lângă Facultatea de drept din Iași s'a primit din partea studentului preot Petre Pralea din comuna Păușești, jud. Iași, un manuscris¹. Acest manuscris, în format de caiet, conține 232 foi (în total 476 de pagini). De la foaia a doua pînă la, inclusiv, foaia 225, textul este un dicționar neogrec-romănesc. De și acest fel de dicționare se consideră a fi rarissime în țara noastră, totuși întimplarea a făcut să apară astfel un exemplar aproape complet, fiindcă nu-i lipsesc decît patru foi (două foi sînt rupte după foaia a patra și două de asemenea rupte după foaia 81a). Partea de la sfîrșitul manuscrisului este ocupată de o povestire asupra nașterii Papei Romei Grigore (între fol. 226-237), supț titlul „*Aiĉ însemnăm de minunata și dumnezeiasca naștere a prea-fericitului Grigorie Împărat Papa de Roma. Istorie scoasă după latinie*“, scrisă de aceeași mînă ca și dicționarul. Ultima foaie, 238, vorbește despre „douăsprezece semne scoase de înțeleptul Ieronim din Ietopisețul Iidovilor, cari au să fie înaintea venirii lui Hristos“.

Locul de origine al acestui dicționar este mănăstirea Hurezului, după cum ni spune o scurtă însemnare din josul foii începătoare a dicționarului: „*A sfintai mă[nă]st[i]rei Hurez*“. Dovada că acest dicționar este scris la începutul secolului al XVIII-lea o face ductul caligrafic, care samănă așa de mult cu scrisul din manuscrisul ilustrat, descoperit de noi la Chiev în 1910. Am putea fără teamă de cădere în greșală să spunem că autorul acestui dicționar ar fi însuși Mîtropolitul Antîm Ivîreanu². În sprijinul părerii că acest manuscris aparține începutului secolului

¹ Găsit în podul casei tatălui său, fost preot.

² N. Iorga: *Bul. Com. Mon. Ist.*, an. VII, fasc. 27, Iulie-Septembrie 1914, în articolul *Arginturile lui Constantin Brîncoveanu*, p. 105. Cf. *Neamul românesc literar*, an. II, Nr. 14, 4 April 1910, pp. 216-22, și No. 15 din 11 April 1910, pp. 232-35. Cf. Șt. Berechet, *Documente slave de prin arhivele ruse*, 1920, pp. 17-26 și același, în „Comisiunea monumentelor istorice, Secția din Basarabia, Anuar II“, Chișinău, 1928, în articolul *Un manuscris de zugrăveală al Mitropolitului Antim*, pp. 125-35.

al XVIII-lea ni vine și o notiță din 1725, urmată de alte două de la începutul celui al XIX-lea, scrise de persoane ale căror iscălituri nu le putem descifra. Însemnarea de la începutul secolului al XVIII-lea o găsim pe verso al ultimei foi, care se rostește astfel: „*Eu am cetit aceste mai sus scrise și foarte m'am folosit; 1725, Noemvrie 30*“. Pe prima pagină a primei foi cetim o altă însemnare greu de descifrat, începătoare cu numele persoanei care a scris-o, fixată la anul „1805 (7313), Sept. 30“, iar pe verso al ultimei foi a dicționarului propriu zis cetim: „*Dau har Sfintei Troițe, că m'am învrednicit să cetesc aceste; lt. 1814, Ghenari 30*“.

Titlul dicționarului nostru nu ar avea înțeles fără substantivul τὸ βιβλίον, căci numai din ceia ce găsim pe prima pagină nu ar avea rost: „τοῦ τῆς ἐγκυκλοπαιδικῆς βάζσεως ἠησαυροῦ“.

Dicționarul acesta este alcătuit cu totul deosebit de cele ce se întocmesc astăzi. În loc să aibă indicațiile scrise în partea de sus a fiecărei pagini, el face secțiuni din litera alfabetului cu litera imediat următoare, de ex. αβ, αγ, αδ, αε etc. Substantivele n'au articol.

Afară de aceasta, autorul dicționarului nostru, neavind cuvinte pentru redarea termenilor tehnici, îi redă prin perifraze. Și acest fapt adaugă la dovada vechimii manuscrisului. Pentru invederarea acestui adevăr dăm mai jos o pagină completă.

foaia 152 verso.

περίβλεπτος	văzut de toți, cinstit, numit.
περιλέπω	caut înprejur.
περιβολάκι	grădioară.
περιβολάρης	grădinar.
περιβολαριζ (?)	semințe de grădină.
περιβόλι	grădină.
περιβρεγμένος	humăd înprejur.
περιγέλασμα	lucru de răs.
περιγέλασις	luare în de răs.
περιγελαυμένος	luat în răs.
περιγελαστῆς	luotor în de răs, răzători.
περιγέλοισιν	batjocură.
περιγελῶ	iau în răs.

περιγάλι	țärmure de mare.
περιγλύφω	ling pen prejur.
περιγραφή	cuprinderea vre unor lucruri sau are (?) unor locuri cu scrisoarea.
περιγυρίζω	incungtur.
περιγυριστής	incungurătorii.
περιγύρισμα	incungurare.

Pentru a vedea lungimea unor perifrased, dăm și pagina a doua a foii 106 :

κτύπος χεριών	plesnitul mâinilor.
κτυπῶ	lovesc.
κτυπῶ τὰ χέρια	plesnesc din mâini.

κυ :

κυβέρνησις	cărmuire, îndreptare.
κυβερνήτης	cărmuitoriu, cărmă.
κυβερνῶ	îndreptez, cărmuesc. Acest cuvânt să zice mai osebit la cărmuitorii corăbiilor, și după aceea s'au obișnuit de să zice aseamenea toată căpetenia, ori la domni, ori la împăraji care-și încăr- muesc țările și supușii, ori la casnič, cari-ș încarmuesc trebile casii, care cuvânt îl grăim de-ap[u]r[u]rea și rui- măneaste, zicând că cutarele chiver- niseaste bine, cutare iaste chivernisitor bun, și la acestea-i om chivernisitoriu, muiare chivernisitoare.

κυδώνι, κυδωνίτον μῆλον	gutue.
κύκλος	crug, ocol.
κυκλόνα	ocolesc.

Bogatul material al acestui dicționar ar face, în altă țară, obiectul preocupărilor filologice și paleografice.

Șt. Gr. Berechet.

Știri privitoare la războiul turco-german în 1686

I. Alianța generală contra Turcilor.

Recensind cartea lui Job Ludolf, *De bello turcico* (Frankfurt, 1686, în 4-o), autorul anonim din revista *Bibliothèque universelle et historique* din același an, arată că, alături de Liga Sfântă (Austria, Veneția și Polonia), se vorbea atunci „des moyens de faire une alliance entre les princes chrétiens, des liaisons particulières qu'on pourroit avoir avec les despotes de Valachie, de Moldavie et de Transylvanie, les ducs de Moscovie et les Cosaques, en leur promettant de rétablir le Patriarche de Constantinople et les Grecs dans tous leurs privilèges“ (t. II, p. 17).

II. Biblioteca lui Matei Corvin de la Buda, transportată la Viena.

În aceeași revistă, pe 1687 (Amsterdam, în 12 pp. 406-11), analizându-se cartea spaniolă a lui don Nicolas de Olivier et Fullana, *Recompilacion historica de los Reyes, Guerra, Tumultos y Rebelliones de Ungria* (Bruxelles, 1687, în 4-o, 253 pp.), se vorbește (p. 245) că, după căderea Budei supț Austriaci, „l'auteur assure qu'on a trouvé en cette ville, dans une tour du chateau, une grande partie de la fameuse Bibliothèque du roi Matthias Huniade Corvin, où il y a plusieurs manuscrits, et qu'on l'a transportée dans celle de Vienne. Les gazettes nous en ont dit autant, mais il est surprenant qu'on n'ait point encore publié de catalogue des livres que l'on a trouvez, s'il est vrai que les Turcs ne les aient pas brulez, comme on l'avoit cru jusqu'à present“. Și recensentul spune că se poate cerceta, privitor la aceasta, prefața pe care Ioan Al. Brassicanus a scris-o operelor lui Salvian: „Ce savant homme, qui avoit vu cette Bibliothèque avant que les Turcs prissent Bude, en déplore la perte d'une manière à toucher tous ceux qui ont quelque amour pour les lettres, et on ne sauroit leur donner une plus grande joie qu'en publiant ce que l'on en a pu recouvrer, pourvu qu'on le fasse fidèlement, et sans supprimer, ni changer rien de ce que l'on trouvera dans les manuscrits. Si on refuse de donner cette satisfaction aux Savans, on ne pourra empecher qu'ils ne disent qu'il nous importoit peu que ces livres fussent entre les mains des Turcs, ou des chretiens, puisque les uns et les autres les suppriment également“.

V. Mihordea.

Un act de danie de la Alexandru-cel-Bun din 1412, Februar 19

Alexandru-cel-Bun dăruiește în 1412, Februar 19, diacului său Roman două sate, Dolești și Leontinești¹, astăzi în județul Bacău, ca răsplătire pentru slujba făcută înaintașilor lui și însuși dăruitorului.

† мн[лос]тію б[о]жїею мзи александръ воевода господарь земан молдавскон. чинимъ знаменито снѣхъ нашимъ листомъ оу сѣмъ кто на нь оу зрнѣхъ или его оу слзшнѣхъ. оже тотъ истиннѣи романъ діакъ с[зи]нъ ...² w[т] нѣмца служилъ переже стопочнѣшїимъ предкомъ нашн[м] правою и вѣрною службою. а днѣ[с] служнѣ намъ правою и вѣрною служ[бою тѣмъ] мзи видѣхше его правюю и вѣрнүю службу до на[с]. жалован есмзи его особною м[н]л[о]с[т]ію. дали есмзи ему оу нашей земан молд[а]вскон [два села] на сланомъ тазловѣ. на имъ долештїи и леонтинештїи. то ему оурихъ со оу сѣмъ доходоу на вѣкки вѣчнѣмъ. и дѣтемъ его. и брату [его тудору]³ и дѣтемъ его и пережимъ поколѣнїемъ имъ и оу нучатомъ имъ и прооу-нучатомъ имъ и пращюратомъ имъ. на вѣкки вѣчнѣмъ. а хотарь [тѣмъ селомъ] wт ардева wт тазлова. wт водзи по середз тополїа на краи тополїа пивница. wт пивници простѣ на верух дѣла могїла та дѣломъ [на еднү] крүшл могїла. wт том могїлзи черезъ потокъ. на другї дѣлъ могїла wт том могїлзи дѣломъ гдѣ сѣ стаетъ хотарь чирцѣ станномъ мо[гїла]. wт толъ на борзнѣ хотарь могїла. wт толъ простѣ оу потокъ на ерезѣ могїла. та потокомъ [д]олу wт нгната простѣ полемъ ниже мѣл[...]. [у]стїе потока. та потокомъ горѣ на верух дѣла. та поверух дѣла долу до про тнѣхъ старон пивници. то ему весь хотарь. а на то вѣра нашего госпо[д]ства вхшени-саннаго александра воеводзи и вѣра дѣтїи наши[х] и вѣра нашихъ бояръ. вѣра пана станислава ротомпана. вѣра пана

¹ Satul Dolești nu mai există astăzi, iar Leontinești se află în Sudul comunei Ardeoaani din jud. Bacău; v. M. Costăchescu, *Documentele moldo-venești înainte de Ștefan-cel-Mare*, I, 1931, p. 20, în documentul din 1399, Mart 12.

² Sint șterse vre-o zece litere.

³ Dăm numele acesta după tălmăcirea lui Paul Debrici.

миханаашека, вѣра пана оана дворника сочавскаго. вѣра пана
 влада сираѡ[т]скаго и брата его пана кржета чашника. и вѣра
 пана жюржа фратовского и вѣра пана жюметате ѿвна. вѣра
 пана влада дворника. вѣра пана негра дворника. вѣра пана
 шандришорова. вѣра пана братула страовича. вѣра пана вичина.
 вѣра пана спенина. вѣра пана юшина. вѣра пана иайаша. вѣра
 пана прочелника стоина и вѣра пана стана кзирли[ча]. и вѣра
 пана домонкуша стоиника. вѣра пана влакенина. вѣра пана стана
 вистигарника и вѣра пана оуракла петра и вѣра оуѣхъ [боарж
 мо]давскѣхъ. а по нашемъ животѣ которѣи иметъ вжити гос-
 подарь оу нашемъ земан или в[т] дѣтѣи наши[х] или наши[х]
 братѣи или в[т] [нашего] племени или боудь кто. то имъ што
 вжиху непорушили нашего данѣа и нашего оутверженѣа. за нуже
 есмѣи имъ дали за правую и за вѣри[ц]ю его сажбоу. и на
 подтверженѣе имъ. велѣли есмѣи нашему вѣрному братю лого-
 детю (*sic*) писати и прикѣсити печать наша к сему листу нашему
 у сочавѣ в актъ ѡцѣ. м[с]ца февралѣ оу дѣи дѣнь.

(Traducere :) Cu mila lui Dumnezeu, noi Alexandru Voevod, Domn țerii Moldovei. Facem cunoscut cu această carte a noastră tuturor cari vor căuta la dinsa sau o vor auzi cetindu-se.

Iată acest adevărat Roman diac, fiul..., de la Neamțu, slujit-a strămoșilor noștri mai înainte răposași cu dreaptă și credincioasă slujbă. Pentru aceia, văzîndu-i dreapta și credincioasa slujbă față de noi, l-am dăruit cu o deosebită milă, dîndu-i în țara noastră moldovenească două sate pe Tazlăul Sărat, numite Doleștii și Leontineștii, ca sa-i fie uric cu tot venitul în vecii vecilor, lui și copiilor lui și fratelui lui, Teodor, și copiilor acestuia și primei semînții a lor și nepoților lor și strănepoților lor și strănepoților lor în vecii vecilor.

Iar hotarul acestor sate de la Ardeva din Tazlău din apă prin mijlocul plopilor, în marginea plopilor, pivnița, de la pivnița drept în virful dealului la movilă, prin pirău la celalt deal, la [altă] movilă. De la movila de pe dealul unde se află hotarul lui Cîrjă Stan, și de acolo la hotarul Borzei la [altă] movilă. De acolo drept în pirău la mesteacăn la movilă. Apoi pe pirău în jos de la Ignat drept pe cîmp în jos..., la vărsarea pirăului. Apoi sus la virful dealului, în jos, pînă în fața pivniței. Acesta este tot hotarul.

Și pentru aceasta este credința-noastră a mai sus numitului Alexandru Voevod și credința copiilor noștri și credința boierilor noștri, credința boierului Stanislav Rotompan, credința boierului Mihăilaș, credința boierului Oană Vornicul Sucevei, credința boierului Vlad de la Siret și a fratelui lui, Crăstea Ceașnicul, și credința boierului Giurgiu de la Frătăuți și credința boierului Jumătate Ioan, credința boierului Vlad Vornicul, credința boierului Negrea Vornicul, credința boierului Șandra, credința boierului Bratul Straovici, credința boierului Vilcea, credința boierului Spănul, credința boierului Iugșa, credința boierului Iliăș, credința boierului Procelnic Stoian, credința boierului Alexa, credința boierului Stan Vistiernicul și credința boierului Petre Ureache și credința tuturor boierilor noștri.

Iar, după viața noastră, cine va fi Domn în țara noastră, sau din copiii noștri, sau din frații noștri, sau din neamul nostru, sau sau fie oricine, să nu strice dania noastră și întărirea noastră, pentru că i-am dat pentru dreapta și credincioasa lui slujbă.

Iar, pentru întărirea lor, poruncit-am credinciosului nostru Brațeu Iogofățul să scrie și să lege pecetea noastră de această carte a noastră.

În Suceava, în anul 6920, luna lui Februar în 19 zile“.

Suret de pe uric vechiu de pe sîrbie de la Alexandru Vojevod, Domnul țarei Moldovei. Scris în Suceava, din let 9620, Fevr. 19.

Înștiințare facem prin această cartea noastră tuturor cui vor căuta asupra ei, sau o vor auzi citindu-se, pentru acest adevărat Roman diiac, fiul (lipsă), de la Neamțu, că au slujit mai înainte intru stîni odihniților procatohilor¹ cu dreaptă, și cu credință slujbă. Iar astăzi nouă ne slujește cu dreaptă și cu credință slujbă (lipsă), văzind a lui cea cu dreptatea și cu credință slujbă către noi, l-am miluit pre el cu osebită milă și i-am dat lui în țara noastră a Moldovei doai satea pe Tazlău Sărat, anume Doleștii și Leonteneștii, ca să-i fie uric cu tot venitul în vecii veacilor și fiilor lui și frățini-său lui Tudor și fiilor lui, celor mai întii neamuri a nepoților, strănepoților și prea strănepoților lor în vecii veacilor.

Iar hotarul acestor satea de la Ardeva din Tazlău din apă prin mijlocul plopilor în marginea plopilor, pivnița, de la pivniță drept la virful dealului la movila vechea (lipsă), crucea movila, de la acea movilă peștea pîriu la alt deal movila, de la acea movilă dealul unde stă hotarul lui Cîrță Stan (lipsă), de acolo la hotarul

¹ Cuvîntul „procatoh“ vine din neogrecescul *ὁ προκατοχος* = predecesorul.

Borzei movila, de acoloa drept in piriu in mal movila, apoi piriul la valea drept pe cimpu din gos de crida in gura piriului, apoi piriul in sus la virful dealului si pe virful dealului pan in protiva pivniței cei vechi. Atita este tot hotarul.

Si spre aceasta este credința a inuși Domniei Noastre mai sus numit Alexandru Voevod si credința a fiilor noștri si credința a tuturor boerilor noștri a Moldovei a mari si mici, si spre intarire acestora am poroncit credincios boeriuului nostru lui Brătiu [o]g[o]l[ă]t[ă] să scria si către adevărată cartea noastră aceasta peceatea noastră să lege ¹.

De pe sârbie pe limba moldovenească, pe cât s'au putut cunoaște si înțelege, am tâlmăcit la anul 1804, Iunie 9.

Polcovnic Paul Debric
ot Mit[ropolie]“.

Biblioteca Institutului nostru de Istoria vechiului drept românesc, pe lângă atitea documente, cărți vechi si monede din toate timpurile, s'a mai îmbogățit cu încă un act de mare valoare. Locotenentul Constantin ² Făiniță din reg. 14 Roman, fostul nostru student, ni-a presintat la oarele de paleografie slavă ale seminarului nostru acest pergament de la Alexandru-cel-Bun din 1412; Februar 19. Cuprinsul actului este, după cum se vede, o donațiune făcută de Domn diacului său Roman pentru slujba făcută cu dreptate si credință. El îi dăruiește două sate: *Doleștii* si *Leontineștii*, de pe Tazlăul Sărat ³. Traducerea românească,

¹ Pe margene, la mijlocul documentului, se zice: „Aicea unde zice veche si lipsa poate că zice si pe deal, pentru că să cunoaște abe“.

² Documentul este in păstrarea sus numitului locotenent, nepot al răposatului Costachi Arhip (nepot după mamă, născută Arhip). Institutul nostru posedă o copie fotografică. O asemenea copie și-a procurat și d. profesor Mihai Costăchescu pentru bogata sa colecție de pergamente slave. Originalul este stricat pe la indoiturile din mijloc, avind dimensiunile 42-28 cm. Pecetea a dispărut, rămânindu-i numai resturi din șnururile de culoare verde si roșie închisă. Documentul acesta ni-a fost înfățișat cu două traduceri: una din 1804, Iunie 9, făcută de polcovnicul Paul Debric de la Mitropolie; iar alta, scrisă mult mai târziu, cu caractere frumoase latine, de o persoană pricepută in sistemul de transcriere a documentelor. La acestea se mai adăuga un arbore genealogic. Noi, pe lângă traducerea noastră complectă, am dat si tâlmăcirea defectuoasă a lui Debrici.

³ Din cuprinsul documentului de față reiese că aceste două sate făcuseră parte din Ținutul Neamț. Astăzi unul din ele, Leontineștii, se găsește in partea de Nord a județului Bacău, la Sud de actuala comună Ardeoani. Cel d'întiu a dispărut, rămânindu-i, probabil, numele legat de vre-un deal sau vre-o vale.

urmînd după textul original slav, este a noastră, făcută, după cît ni-a fost cu putință, complet. A doua traducere, care urmează după aceasta, este tălmăcirea trunchiată a polcovnicului Paul Debrici de la Mitropolie, cunoscut din atîtea traduceri făcute la începutul secolului al XIX-lea. Pe dosul documentului original stau scrise hotarele satelor pentru mai ușoara orientare a posesorului, cum se făcea în trecut, pentru a nu se mai desface în toată întinderea lui, evitînd stricarea. Acest act necunoscut este un adaus la desăvirșita operă a d-lui profesor Mihai Costăchescu, care, împreună cu Ioan Bogdan, a pus la îndemina istoricilor și juriștilor toată dovada documentară a trecutului nostru moldovenesc, de la descălecat pînă la coborîrea Marelui Ștefan în gropanița de la Putna.

Șt. Gr. Berechet.

Noi manuscrise în legătură cu Istoria Romînilor la Biblioteca Națională din Paris¹.

În revista *Bibliothèque de l'École des Chartes*, d. Omont, publica o listă de „Nouvelles acquisitions du département des manuscrits de la Bibliothèque Nationale“ pe anii 1929/1931, iar, la pp. 372-373, sînt indicate manuscrisele No. 12276 și 12277, donație a contelui de Lenș², din București, cu următorul cuprins: „Correspondance de Charles Gravier de Vergennes, de Pierre Puchot des Alleurs et de Felix Linchou [de Linche], avec les princes de Valachie et de Moldavie (1724-1755). Copies des originaux conservés aux Archives du Ministère des Affaires Étrangères. — En tête, copie d'une lettre de Pierre Musatesco, prince de Valachie (1582), XIX-e s., pap., 514 et 325 feuillets, 220 sur 150 mm. Demirel“.

Aceste manuscrise, datorite zelului pe care ultimii descendenți ai familiei Lenș din România l-au manifestat, către sfârșitul veacului trecut și începutul celui actual, în scopul de a aduna peste tot material ca să dea o nouă ediție genealogiei scrise la 1844 de Borel d'Hauterive³, nu cuprind altceva decît o parte din materialul publicat de d. Filitti la 1925, în „*Lettres et extraits*

¹ Presenta notiță a fost scrisă în 1932.

² Aceluiași donator se datorește și Ms. 12275, care însă nu e în legătură cu noi.

³ *Généalogie historique de la Maison de Linche*, Paris, 1844, în 8-0.

concernant les relations de la France avec les Principautés roumaines (1729-1812)" și merg de la 1740 la 1783.

Scrisoarea lui „Pierre Musatesco“ este a lui Petru Cercel către doamna de Germiny, 12 Februar 1582, copiată din ms. Bibl. Nat. 4125, p. 74, și pe care a publicat-o mai înainte d. Iorga, în „Acte și fragmente“, I, p. 32.

Verificându-le, copiile au foarte multe greșeli de datare și de adresă¹, ceia ce presupune că au fost făcute de persoane necunoscătoare a evenimentelor, iar descrierea din catalog e puțin cam fantesistă față de ceia ce se găsește pe coperta manuscrisurilor și în conținutul lor. Din moment ce actele se găsesc publicate și la îndemâna oricui, fără greșeli, e de prisos să se mai creadă că aceste manuscrise prezintă vre-o însemnătate. Facem totuși mențiune pentru a nu induce pe cineva în eroare.

V. Mihordea.

Revoluția lui Horia

— Legendă și adevăr —

I.

Horia, întors în primăvara anului 1784 din Viena în Munții Apuseni începe o agitație intensă pentru a ridica pe țeranii nemulțămii împotriva Feudalilor maghiari. Cutreierînd satele răsfirate ale Munților Apuseni, arăta celor adunați o scrisoare privilegială scrisă pe pergament și o cruce de aur dăruită de Iosif al II-lea. Această scrisoare privilegială ar fi cuprins după afirmația lui Horia drepturile acordate Românilor din partea Împăratului. Propaganda își găsește expresia clară într'o circulară adresată de Horia judeului din Ponor, chemînd țeranii din acest sat, precum

¹ Cf. vol. I, fol. 15 (unde găsim 25 Mart, în loc de 2 Mart 1749), fol. 9 Vo., (3 Decembre 1751, în loc de 5), fol. 102 (23 Februar 1752, în loc de 11/23 Maiu), fol. 106 și 107 (23 Maiu 1752, în loc de 11/22 Maiu), fol. 483 (1 Iulie 1756, în loc de 7 Iulie), etc. Vol. II, fol. 107, scrisoarea adresată „A Monsieur le Prince de Valachie“ probează după conținut că este adresată lui Vergennes, ambasadorul Franței; fol. 256: „29 janvier 1769, St.-Pricst au Prince de Moldavie, Constantin Maurocordato“, este în realitate adresată lui Grigore Callimachi (cf. Filitti, *Lettres et extraits*, p. 221); fol. 262 este datat: 6 Decembre 1778, în loc de 5 Septembre 1779 (Filitti, *ibid.*, p. 227).

și locuitorii din Bucium, Lupșa și Mușina la o adunare în satul Cimpeni, relevînd că această chemare o face din porunca Împăratului și „dacă cineva nu va asculta de porunca Împăratului, acela va fi pedepsit“¹.

Semnele prevestitoare de furtună apăruseră mai înainte: lipsia numai conducătorul care ar fi putut să facă din mulțimea nemulțămîtă un instrument de luptă. Terenul pentru izbucnirea mișcării revoluționare fiind pregătît de împrejurările locale de ordin social, economic și religios, e explicabil că apelurile lui Horia de a participa la răscoala patronată de Împăratul Iosif n'au rămas fără răspuns. În ziua de 31 Octombree, țeranii adunați în biserica din Mesteacăn, cărora Crișan li-a arătat din nou scrisoarea de la Împărat, au hotărît să se înarmeze și să plece la Alba-Iulia. Mișcarea revoluționară a început.

Rapoartele prefecților, ale autorităților militare și miniere, precum și scrisorile particulare, relevă fără deosebire convingerea țeranilor romini răsculați că mișcarea lor împotriva nobilimii pleacă din ordinul Împăratului Iosif². În loc însă să primească țeranii așteptatul ajutor din partea autorităților imperiale, armatele imperiale au înăbușit mișcarea la sfîrșitul anului 1784.

Despre audiența decisivă a lui Horia din April 1784, în care Împăratul Iosif, a dăruit lui Horia probabil crucea de aur, lipsesc informații conțemporane. Iosif al II-lea, rostind cuvinte aspre la adresa nobilimii maghiare, dușmane reformelor sale urbariale, Horia i-ar fi propus să răscoale poporul român împotriva lor. La propunerea aceasta, Iosif, după o informație nesigură, ar fi întrebant „thut ihr das“, fiind întrebarea socotită ca un îndemn direct la răscoală. Cuvintele amintite s'au păstrat într'o scrisoare a lui Ribiczei (8 April 1830), care a primit informația de la căpitanul Sodler. Atît caracterul izvorului, cit și înțelesul neclar al cuvintelor „thut ihr das“, socotite de noi ca o întrebare, neafirmate prin niciun alt izvor, nu permit a afirma că Împăratul ar fi susținut pe față planul de răscoală.

Nu poate fi pus la îndoială că Horia a arătat țeranilor adunați

¹ I. Lupaș, *Răscoala țeranilor din Transilvania, la anul 1784*, Cluj, p. 80.

² Hofkammerarchiv, Viena, F. 3107/1424, Contele Carol Teleki; Hofkammer, 2 Mart 1785; F. 3107/6681; Direcția minelor din Banat, 20 Novembre; Rapoartele Prefecților, F. 3107; cf. și multe rapoarte din Kriegsarchiv, Viena (Secția Hofkriegsrat și Feldakten).

o scrisoare imperială privilegială, amintind de mai multe ori „voia și porunca Împăratului“. Nici în cazul acesta nu se poate construi ipoteza unui indemn imperial direct la revoluție, de oare ce, după toate probabilitățile, scrisoarea imperială n'a fost decît o patentă imperială mai veche, prin care Iosif al II-lea acorda comercianților ortodocși veniți la Viena dreptul de a practica rîtul lor în capela Sf. Gheorghe din Viena. După arestarea lui Horia, făcîndu-se o perchisiție la o rudă a lui Horia, Neculai „Kirsztá“ (Cîrstea), s'au găsit, pe lingă douăsprezece petiții, și o patentă imperială acordată comercianților ortodocși, „wodurch der berüchtigte Hauptrebell Hora das wallachische Volkh, vorgehend dass darinnen die von Allerhöchsten Orten demselben verliehenen Privilegien enthalten wären, zum Aufruhre bethört hat“¹. Afirmăția că scrisoarea privilegială n'a fost o scrisoare dată lui Horia din partea Împăratului Iosif este întărită de martorul contemporan cel mai competent, Iosif al II-lea, scriînd fratelui său Leopold, la 15 Novembre 1784: „...un coquin, qui porte... une patente comme s'il étoit envoyé de ma part...“².

Horia era însă îndreptățit să se refere la „voia și porunca Împăratului“ și o făcea cu bună credință, căci, dacă nu se poate constata un *indemn direct* al Împăratului Iosif, este în schimb de evidențiat *îndemnul indirect*, demofilia lui Iosif al II-lea, relevată în studiul d-lui I. Lupaș, „L'empereur Joseph II et Horia“³. Foarte semnificativ este un raport al ambasadorului spaniol din Viena, Domingo Yriarte, adresat contelui de Florida Blanca (30 Novembre 1784): „Funcționarii Maiestății Sale, pentru a facilita conșcripția, au pronunțat citeva expresii nechibzuite împotriva seniorilor teritoriali, cum, de exemplu, că aceștia erau niște mici tirani, ceia ce a fost de ajuns pentru ca plebea să se răscoale și să emită niște excese“⁴. Atitudinea aceasta a funcționarilor im-

¹ Hofkammerarchiv, F. 3'07/1424, 1785, Raportul administrației miniere din Zlatna, 23 Februar 1785.

² Corespondența între Leopold și Iosif, Sammelbände des Hausarchivs, Haus-, Hof- und Statsarchiv, Viena.

³ Aici la Paris am la dispoziție numai extrasul frances din „Revue de Transylvanie“, I, no. 4.

⁴ Archivele de Stat Simancas, Rapoarte consulare, Estado, Viena: „Los dependientes de Sua Majestad I, para facilitar la conșcripcion, soltarono algunas expresiones inconsideradas contra los señores territoriales, como por exemplo que estos eran unos tiranillos, lo qual bastó para que la plebe amotinase y

periali și mai ales aceia „prea-grațioasă“ a Împăratului față de țeranii romini, promițându-li în limba lor ușurarea nevoilor¹, a trezit speranțe greșit întemeiate în sufletele țeranilor năcăjiți, contribuind ca factor decisiv la izbucnirea mișcării țărănești în toamna anului 1784.

II.

Neclarificate sînt presupusele legături ale lui Horia cu societatea secretă politică-religioasă din Viena „Frăția de Cruce“. S'a presupus că Horia ar fi intrat în cursul iernii 1783-1784 în legătură cu această societate care căuta să sprijine pe Românii din Transilvania și Banat, primind ajutorul material și moral al Fraților de Cruce². Silvestru Moldovan, referindu-se la „omul enigmatic“, însoțitorul lui Horia la începutul mișcării, își pune întrebarea: „Cine a fost deci omul enigmatic care a apărut pe sate, însoțit de Horia? Nu se știe pînă azi. Iar, considerînd legăturile ce le avea Horia cu cu societatea „Orientul Interior“..., ne întrebăm: oare n'a fost necunoscutul marele maestru al societății „Orientul Interior“..., sau maestrul lojei din Viena“³?

Izvorul întrebuițat pentru a susține legăturile lui Horia cu „Frăția de Cruce“ a fost articolul „Etwas zur Charakteristik der Wallachen“, apărut în „Provinzialnachrichten aus den k. k. Staaten“ (5 August 1786, No. 32)⁴, reprodus mai tîrziu în revista „Hazánk“⁵ și în publicația „Sub Rosa“⁶ a lui Gustav Brabée.

cometese muchos excesos“. Comunicat de d. Al. Ciorănescu; Cf. și Oct. Beu, *Împăratul Iosif al II-lea și răscoala lui Horia*, „Revista Fundațiilor Regale“, II, p. 384, Raportul trimisului Saxoniei, Clemens, din 8 Decembrie 1784; „în cercurile nobililor s'a format opiniunea care se debitează în public că însuși Împăratul sprijinește în secret răscoala din Ardeal“.

¹ Cf. autobiografia lui Heydendorff, *Archiv des Vereins fur sieb. Landeskunde*, an. XVI, p. 484.

² Cf. I. Lupaș, *Revoluțiunea lui Horia, Studii, Conferințe și Comunicări istorice*, Bucucurești 1927, vol. I, pp. 289-90; *Idem*, *Răscoala țeranilor din Transilvania la anul 1784*, Cluj 1934; Șt. Meteș, *Lămuriri nouă privitoare la revoluția lui Horia*, Sibiu 1933, pp. 59-62; M. Auner, *Zur Geschichte des rumänischen Bauernaufstandes in Siebenbürgen*, Sibiu, 1935, pp. 22-30.

³ S. Moldovan, *Momente noi din revoluțiunea lui Horia*, Brașov 1911 p. 12.

⁴ Revista se găsește în Nationalbibliothek din Viena.

⁵ G. Brabée, *Fratres de Cruce*, Hazánk, 1888, An. 8, pp. 391-93.

⁶ *Idem.*, *Sub Rosa*, Viena 1879. pp. 24-29.

Ar fi încă de amintit studiul lui Mailly, „Die Siebenbürgische Kreutzbruederschaft“¹, basat tot pe informațiile din cartea curioasă „Sub Rosa“, ceia ce rezultă dintr'o comparație a studiului lui Mailly cu articolul din „Sub Rosa“, cu toate că autorul nu indică izvorul întrebuițat.

„Provinzialnachrichten“ (1786)

„Sub Rosa“ (1879)

„Hazánk“ (1888)

„Karpathen“ (1908)

În „Provinzialnachrichten“ se găsește informația următoare: „Un bătrîn de optzeci și cinci de ani a povestit unui călător că pe

¹ Anton Mailly, *Die Karpathen*, Brașov, 1908, an., I, pp. 667-68. Întrebuițăm traducerea d-lui Șt. Meteș, *o. c.*, pp. 60-1, îndreptind citeva mici neexactități care au rezultat probabil din întrebuițarea textului ungar. *Provinzialnachrichten*, 1786, No. 62: „Ein 85-jähriger Greis erzählte einem Reisenden dass ihn sein Vater im 58 Jahre seines Alters in diese Gesellschaft aufgenommen und behauptet habe, diese Verbrüderung rühre von den uraltesten Zeiten her, soviel man durch mündliche Tradition vom Vater zum Sohne wisse. Die Mitglieder einer solchen Gesellschaft kommen sehr oft im Jahre zusammen, so heimlich als möglich, verschwören sich durch fürchterliche Eide einander mit Rath und That, mit Gut und Habe, mit Leib und Leben beyzustehen, einander zu vertheidigen, die Gesetze der Gastfreundschaft heilig zu halten. Bey jeder Gelegenheit bekommt jeder ein kleines mit einem Kreuz bezeichnetes Brod, welches mit Honig überstrichen und mit Salz bestreut ist; in der Mitte des Kreuzes steht eine Kerze. Die Erklärung hievon ist diese. Sie wollen Brüder seyn in angenehmen und widerwärtigen Vorfällen, bey Tag oder bey Nacht, im Leben und Tod. Dieses Brod verzehren sie alle zugleich; dann bezeichnen sie die Decke ihres Versammlungsortes jeder für sich mit einem Kreuze und gehen auseinander. Aber zum Unglück kennt diese Freundschaft keine Grenzen und liefert öfters Beispiele der schrecklichsten Rache. In einem wallachischen Dorfe in Siebenbürgen, hatten sich Deutsche angesiedelt und so sehr vermehrt, dass sie die Wallachen nach und nach alle verdrängten, weil sie das Dorf verschönerten und die Wallachen zu bauen nöthigen wollten. Ein einziger steinalter Mann mit seiner Familie blieb da. Sein Grossvater, sein Vater hatte die Hütte bewohnt, er war darin geboren und wollte da sterben. Obschon er ein sehr guter Nachbar, ein arbeitsamer redlicher Mann war, neckte man ihn doch oft auf die grausamste Art. Er betrug sich dabey sehr geduldig; die Kränkungen nahmen aber immer mehr zu und wurden am Ende unerträglich. Bey einer wiederholten ähnlichen Kränkung, wurden seine Brüder rege. Mit einmal brannte das ganze Dorf, das Feuer verzehrte alles, nur die Hütte des Wallachen nicht und es war platterdings unmöglich die Ursache der Feuerbrunst zu ergründen“.



el tatăl său l-a primit în societatea „Frăția de Cruce“ în vrista de cincizeci și opt de ani, spunându-i că această societate frățească, conform tradiției rămase din tată în fiu, s'a format din timpuri străvechi. Membrii societății se adună anual foarte des atît de tainic cit e posibil și se leagă cu jurăminte grozave de a să susține cu cuvîntul, cu bani, și cu averea lor, cu singele și viața, de a se apăra și de a urma cu sfințenie regulile ospitalității. Cu prilejul fiecărei întîlniri fiecare primește o bucățică de pine, însemnată cu o cruce, presărată cu sare : în mijlocul crucii stă o lumină. Explicarea aceasta e următoarea : Aveau să fie frați în bine și în rău, ziua și noaptea, în viață și la moarte. Pinea aceasta o mîncă împreună și, de odată, după aceia fiecare înseamnă cu crucea tavanul locului de întîlnire și cu aceasta se despart. Însă din nenorocire prietenia aceasta nu cunoaște margini, dovedind-o aceasta adese ori prin exemple de cumplite răsbunări. Într'un sat românesc din Ardeal s'au așezat Germanii și așa de mult s'au sporit, încît cu încetul i-au scos pe toți Romînii, fiindcă au înfrumusețat satul și voiau să-i silească pe Romîni să zidească și ei. Numai un singur bătrîn a mai rămas acolo cu familia ; cu toate că a fost un bun vecin și muncitor cinstit, totuși i-au făcut tot felul de mîserii, chinuindu-l adese ori simțitor. Toate acestea el le-a suportat cu multă răbdare, dar jignirile deveniau tot mai insuportabile. Atunci cu prilejul unei noi jigniri frații i-au luat parte. De-odată tot satul a fost în flacări, numai bordeiul Romînului a rămas neatins și a fost absolut imposibil să se afle cauza focului“.

„Provinzialnachrichten“ sînt o modestă publicație periodică cu un conținut foarte variat, recomandînd în același număr cetitorului șopirle ca leac împotriva cancerului și învățîndu-l într'un alt articol conservarea fructelor. De și nici caracterul publicației, nici anonimitatea autorului, nu sînt garanți pentru veracitatea articolului, cele descrise sînt verosimile, „Frățiile de Cruce“ fiind bine cunoscute în trecutul poporului românesc ¹.

¹ N. Iorga, *Istoria Romînilor prin călători*, București 1929, I, p. 140 ; Peretz, *Istoria dreptului românesc*, București 1916, II, pp. 114-9 ; Fotino, *Contribution à l'étude des origines de l'ancien droit coutumier roumain*, Paris 1925, pp. 172-204. Referindu-ne iarăși la traducerea d-lui Șt. Meteș, *o. c.*, pp. 61-2, înțelegem supt partea a doua natural : „Nu suferă nicio îndoială că această societate secretă, fanatică, n'a fost străină de răscoala Romînilor...“ Am răsfoit rapoartele „secretae“ și registrele în chestie din Haus-, Hof- und

Alta trebuie să fie atitudinea față de partea a doua a studiilor apărute în publicațiile „Sub Rosa“, „Hazánk“ și „Karpathen“, privitor la legăturile lui Horia cu „Frații de Cruce“ din Viena și arestarea acestora prin șeful de poliție din Viena, negăsindu-se pasagiul acesta în izvorul citat, „Provinzialnachrichten“ (1886, No. 62). Cit despre articolele lui G. Brabée, ele au apărut la o sută de ani după răscoala lui Horia, neputînd să fie confirmate prin nicio indicație din arhivele vieneze și mai mult încă sentința menționată de Brabée: „Nu trebuie să se facă multă ceremonie de prisos, 25 Escortarea, Iosif“ n'a fost nici trecută în cartea rezoluțiilor imperiale. Cit de puțină credință merită omul de încredere al lui Brabée evidențiază și frasa următoare din articolul acestuia: „Cel care ni-a transmis informațiile de mai sus, fără să ni dea numele său, afirmă că a văzut cu ochii săi sentința scrisă laconic și simplu de mina Împăratului cu cerneală roșie“. Este lucru știut că Iosif al II-lea a întrebuițat o cerneală brună-surie și niciodată cerneală roșie, cum menționează Brabée sau omul de încredere al său (dacă a existat acest om, lucru de care ne îndoim) probabil pentru a impresiona pecetitorii articolului său.

Partea a doua a articolelor lui Brabée conținînd, pe lângă contradicțiile de fond, și inexactitățile de referință, nu poate servi ca izvor pentru a susține legătura lui Horia cu „Frația de Cruce“.

Singurul indiciu ce avem cu privire la legătura posibilă a lui Horia cu societățile secrete din Viena sînt protocoalele de prezență ale lojei francmasonice din Viena „(La cei trei Vulturi“ „zu den drei Adlern“), care atestă ca membru pe contele Gyulay, care a însoțit pe Mihail Popescu, partisan al lui Horia. Se poate să nu fie decît o simplă coincidență faptul că Gyulay a fost membru al acestei societăți secrete, dar s'ar putea admite că Mihail Popescu n'ar fi fost străin de loja „La cei trei Vulturi“, făcînd aici cunoștința contelui maghiar.

Staatsarchiv, Viena, actele din Kriegsarchiv, precum și hirtile semi-arse din Arhivele Ministeriului de Interne.

¹ Semnalat și de M. Auner, *o. c.*, p. 28. Vertrauliche Akten, 120, p. 1, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Viena. Prezența contelui Gyulay este atestată în 5785, 23-12 Dec. 1785; C. Göllner, *Participarea emisarilor Mihail Popescu și Salis la revoluția lui Horia*.

III.

Într'un studiu precedent, publicat în „Anuarul Institutului de Istorie Națională“ din Cluj (vol. VI) am căutat să dovedim, cu ajutorul izvoarelor din Arhivele vieneze, existența lui M. Popescu și a lui Salis, prezența lor între Rominii răsculați și să relevăm legăturile lui Salis cu cercurile din Petersburg și ale lui M. Popescu cu Alexandru-Vodă Mavrocordat.

Răposatul N. Densusianu s'a indoit de existența legăturilor lui Salis și Popescu cu țeranii romini¹, adoptînd D. M. Auner, în studiul „Zur Geschichte des rumänischen Bauernaufstandes in Siebenburgen“ acest punct de vedere. Argumentul principal al d-lui Auner împotriva participării lui Salis la revoluția lui Horia este o scrisoare a unui inspector școlar rusesc, Salius (28 Decembrie 1784), adresată ambasadorului austriac Cobenzl, protestînd împotriva citării numelui său în legătură cu mișcarea revoluționară a lui Horia și probînd în acest protest că n'a părăsit Moscova de la 15 Iunie 1783².

Informațiile ce se găsesc în publicațiile contimporane asupra lui Popescu și lui Salis sînt nesigure și contradictorii. Le-am eliminat deci de la început din argumentația noastră, restringîndu-ne numai la rapoartele oficiale, izvoare de mîna întia.

Izvoarele întrebunțate de noi arată că Salis, urmărit din ordinul Împăratului, fiindcă voia să convingă pe cetățenii austriaci să emigreze, pleacă în Septembrie 1784 în Transilvania, unde i se pierd urmele.

O atestare și mai categorică a existenței lui Salis în Monarhia austriacă este un raport cifrat din August 1784 al lui Ludovic Cobenzl, ambasadorul austriac din Petersburg³, înștiințînd pe cancelariul austriac că în Transilvania se află un om care s'a

¹ N. Densusianu, *Revoluția lui Horia*, București 1884, pp. 143-4.

² Consiliul Aulic de războiu către comandamentele militare, 25 Sept. 1784, Hofkriegsrat, Kriegsarchiv, Viena, 14/279, 1784; HKR. 14/332, 1784; HKR. 14/281, 1784; Lascy-Akten, Kriegsarchiv, 139/38, 1784; LA. 141/5, 1784; HKR. C. 2745/1784; HKR. C. 213/1785. Cf. și V. Șotropa, *Contribuții la revoluția lui Horia în Anuarul Inst. de Istoria Națională*, Cluj, V, p. 160.

³ Koppenzoller către comandamentul general ungar, 6 Nov. 1784. HKR. 44/311, 1784. Cf. Cobenzl către Kaunitz, August 1784, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Staatskanzlei, Petersburg, 1784, No. 39.

obligat să emigreze cu mai multe familii din Transilvania în Crimeia; ambasadorul își incheie raportul său cu asigurarea că va căuta să identifice pe acest om. Cobenzl s'a achitat de angajamentul luat, anexînd raportului de la 3 Novembre 1784 o dare de samă amănunțită, făcută de un om al său de încredere asupra activității lui Salis la Viena.

Salis a propus ambasadorului rusesc din Viena, Contelui Gallitzin că va determina 300.000 de cetățeni austriaci (numărul e evident exagerat) să emigreze în Rusia. Proiectul lui Salis fiind foarte bine primit de cercurile politice rusești, s'au comunicat detaliat beneficiile de care se vor bucura coloniștii străini în Rusia¹.

Față de atestările prezenței lui Salis în Transilvania, atît din Petersburg, cit și din Viena, nu poate rezista contra-argumentul înfățișat de protestările unui oarecare Salius (nu Salis!), care a crezut că onoarea numelui său este periclitată prin amestecul unui om cu nume asemănător în răscoala țerănească din Transilvania.

Nici contra-argumentele, cam vagi, ale d-lui Auner împotriva participării lui Popescu la revoluția lui Horia nu sînt mai concludente.

Izvoarele din arhivele vieneze arată precis că Mihail Popescu, originar din București², caracterizat de căpitanul Beddeus ca „un aventurier și intrigant“, gata la orice faptă³, se afla în August la Viena, de aici a plecat la 23 Octombrie, oara patru după masă, la Budapesta⁴, continuîndu-și la 2 Novembre drumul la Cluj⁵. Data sosirii sale la Cluj nu o cunoaștem, dar un raport al comandamentului general din Ungaria ne informează că Popescu ar fi stat pînă la 17 Novembre la Zalău⁶.

¹ HHSTA. Staatskanzlei, Petersburg, 1784, No. 49.

² Comandamentul general ungar către Consiliul aulic de războiu, 12 Ianuar 1785, HKR. G. 228/1785; Comandamentul general din Transilvania către Consiliul aulic de Războiu, HKR. 3665/1784.

³ Raportul lui Beddeus, HKR, G. 179/1785; LA. 143/29, 1785.

⁴ Consiliul aulic de războiu către Gen. Shakmin, 24 Octombrie 1784, HKR. 47/389, 1784; Pergen către Iosif al II-lea, 24 Octombrie 1784, HKR. 47/389, 1784.

⁵ Consiliul aulic de războiu către comandamentul general din Ungaria, 21 Novembre 1784, HKR. G. 44/3111, 1784.

⁶ Comandamentul general din Ungaria către Consiliul aulic de războiu, 12 Ianuar 1785, HKR. G. 228/1785.

Informațiile neprecise din broșurile contemporane amintind pe Salis și Popescu ca indemnători ai Rominiilor răsculați¹ sînt confirmate printr'un raport al generalului Koppenzoller de la 16 Novembre către Comandamentul general ungar, atestînd alături de Horia pe Salis și Popescu ca fiind conducători ai țeranilor răsculați². De și raportul generalului Koppenzoller este singurul izvor care confirmă prezența lor între Rominiii răsculați, trebuie să acceptăm această afirmație, de oare ce nu este verosimil ca un ofițer superior să numească pe Salis și Popescu conducători ai răsculaților, basindu-se numai pe zvonuri neîntemeiate, în deosebi dacă luăm în considerație că însuși Consiliul aulic de războiu, în urma raportului primit, comunică la 21 Novembre Comandamentului general din Transilvania că Rominiii răsculați ar fi conduși de Salis și Popescu³. Din datele cronologice referitoare la itinerariul lui Popescu rezultă că prezența acestuia în Munții Apuseni cam de la 6 la 12 Novembre ar putea să corespundă situației de fapt, plecînd Mihail Popescu la 2 Novembre⁴ din Pesta și fiind atestat în orașul Zalău la 17 Novembre.

Din rapoartele căpitanului Beddeus se vede că Popescu avea de împlinit în Transilvania o misiune secretă primită de la Domnul Moldovei Alexandru Constantin Mavrocordat⁵. Căpitanul Beddeus nu specifică ce scopuri urmăria Alexandru Constantin Mavrocorda în Transilvania; cunoscînd însă activitatea desfășurată de Popescu, se poate presupune că Domnul Moldovei căuta să intre în contact, prin mijlocirea lui Popescu, cu Rominiii răsculați.

Legăturile lui Horia cu Alexandru Constantin Mavrocordat sînt confirmate de Herbert-Rathkeal, ambasadorul Austriei la Constantinopol: „Pendant les troubles de la Transylvanie le chef des

¹ *Horja und Klotska Oberhaupt und Rathgeber der Anführer in Siebenbürgen*, pp. 9-10; *Kurze Geschichte der Rebellion in Siebenbürgen*, p. 21.

² Koppenzoller către comandamentul general ungar, 16 Novembre 1784, HKR, 44/311, 1784.

³ Consiliul aulic de războiu către comandantul general din Transilvania, 21 Novembre 1784, HKR. 44/311, 1784.

⁴ Comandamentul general ungar către Consiliul aulic de războiu, 2 Novembre 1784, HKRG. 3084/1784.

⁵ HKRG. 2085/1785. „Poperskul hatte geheime Aufträge des abgesetzten Fürsten; da er den Lohn von 3000 fl. nicht erhalten sucht er russische Protection; HKR. G. 2058/1785.

rebelles Hora envoya trois hommes à Jassy pour solliciter par le canal du Pr. Mavrocordato l'aide de la Porte¹. O altă informație privitoare la relațiile lui Horia cu Moldova conține scrisoarea din 3 Februar 1785 a nobilului ungar Ioan Gyöngyösi către G. Gulacsi: „Hoții de revoluționari stăteau în corespondență cu țerile vecine, Moldova și Țara-Românească, de la care așteptau ajutor“. Pot să scriu sigur că la începutul acestui an 30.000 de Romini din Moldova voiau prin pasul Ghimeșului să năvălească în Trei Scaune². Chiar contele Hadik informează la 2 Decembre 1784 pe Împăratul Iosif că există posibilitatea amestecului Munteniei și Moldovei în revoluția lui Horia³.

Participarea lui Popescu, care era omul de încredere al lui Alexandru Mavrocordat, la revoluția lui Horia, precum și prezența lui Salis ca exponent al cercurilor politice rusești între Rominii răsculați, evidențiază orientarea firească a acestei mișcări dincolo de Carpați.

C. Göllner.

DĂRI DE SAMĂ

P. P. Panaitescu, *Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul*, București 1936.

D. P. P. Panaitescu are mina fericită, dar și o continuă stăruință în căutarea lucrului nou. Cercetind în arhiva familiei Zamoyski registrele pe care le-am văzut eu acum mulți ani — și mi se lasă sarcina de a o spune —, dar din care n'am putut publica piesele scrise în limba polonă pe care regret că n'am învățat-o la timp — d. Panaitescu cred că o cunoaște perfect —, d-sa a scos un mare număr de scrisori și alte acte pe care face bine că le comunică fără zăbavă.

Se vor găsi acolo foarte multe scrisori ale lui Ieremia Movilă, unele de simplă politeță, sau comunicând știri regelui Poloniei ori prietenilor de peste Nistru; înaintea lor se așează — una de la

¹ Herbert-Rathkeal către Kannitz, 10 Oct. 1795 HHSTA, Staaskanzlei, Constantinopol, No. 32, 1795; N. Iorșja, *Documente privitoare la familia Callimachi*, București 1903, II, pp. 513-4.

² *Hazánk*, Budapesta, VIII (1888), pp. 111-2.

³ Cf. Marczali, *Magyarország története, II. Jozsef korában*, II, pp. 34-5; apud Șt. Meteș, *o. c.*, p. 55-6.

Aron-Vodă și de alta la Ștefan Răzvan. Importante sînt din ale lui Ieremia-Vodă în care acelea-și apără demnitatea față de trimesul polon, care-l jignise, cerindu-i și mai mari onoruri la întoarcerea de la Constantinopol, și care-și răsbunase pentru demnul răspuns pe care-l primise și-l bănuia din condeiu elegant al lui Luca Stroici, lovindu-l pe acesta la o petrecere în Polonia și căutînd să-i ardă fața și, apoi, intervențiile pentru așezarea în Țara-Românească a fratelui Simion. Odată și amintirea politicii greșite anti-turcești a lui Despot (p. 52 și urm).

Cu mult peste această corespondență, de sigur interesantă, dar care aduce așa de puțin esențial pentru a înțelege politica moldovenească a timpului, sînt două scrisori ale lui Mihai. Printr'una, din 15 Iulie 1595, el, care făcuse să se prade la Nicopol, anunță pregătirile turcești pentru o mare bătălie contra lui și, cerînd ajutor, arată cum, cu o țară săracă, el a jertfit, din convingere, totul pentru creștinătate (pp. 13-4).

Altă dată, după cucerirea Ardealului, își presintă legăturile cu cardinalul Andrei, soliile schimbate, înțelegerea făcută de acesta cu Turcii, intîmăția de a ieși din țară, făgăduiala zădarnică a unui castel, refuzul unui nou jurămint.

Si multe scrisori de boieri moldoveni fără mult cuprins sau expuneri de ambasadă, memorii ale lor (Nistor Ureche, Crăciun, Cristea, Drăgan, Gligorcea, Toderășcu Vartic).

Cutare scrisoare a lui Mihai e și în vol. meu XII din Hurmuzaki (nu la pp. X-XI), și d. Panaitescu notează „omisiuni“. Se înșeală: nu e *niciuna* decât un rând sărit la tipar și nu s'a produs o notă polonă de două cuvinte pe margini.

După o copie dată de d. Bianu se presintă aprinsul discurs al Iesuitului Skarga, discurs din care numai o parte ne privește.

Documente interne se adaugă (unul interesant despre recrutare).

De sigur că textul polon e redat cu îngrijire. Nu tot așa cel latin, care cuprinde foarte multe greșeli de tipar¹ și chiar unele de înțeles.

V. și, în grecește², semnătura lui Dimitrie Cercel, despre care nota mea în „Omagiul“ Maiorescu.

¹ Quibus cum, cognoivus, regnum que, ne quid, noveat (moveat), conserveretur, mitterunt, de plurimis consilii (p. 123).

² Și în scrisoarea din Hurmuzaki. *Secretarium* pentru *Kereztesi, fecimus*, pentru *scimus, hac* pentru *hoc, velitationis* pentru *velitationes, querit* pentru

În traducere trebuiau identificate numele proprii. Oricum, ele nu puteau intra diformate în tabla alfabetică. Notăm : Bosicko pentru Buciu (17), Calasură pentru cunoscutul Vistier grec din Creta : Calogheră, Powissaczei (nume geografic ; ambele, p. 11), Ilwens (pentru Iliș : p. 19), Hrista (neadmisibil), Deli Zyorgio (ar fi un pod peste Dunăre ; de fapt Ieremia a dictat pisarului polon : „de la Giurgiu“, p. 28), Ostrogon (Strigonia, Esztergom, Gran), Czewna (p. 63), Szezespy (p. 68), Lazăr Farkaș, Ferent Groble, Beldi Ianuș, Beci Tomeș, Mic Petru (Groble e Gergely, Mic, Mikó), Gian Timir, Celebi, Lagoși, Iaruhi (Iaruga), Micul pentru Mihul, Carlic. Zulkadr e un guvernămint din Asia (și numele Pașei), Macovița, Sapezi interpretat : sapeuri, de fapt : gebegii, Skiss Waraki, Dziulufi Carlo.

D. Panaitescu promitea o „istorie a lui Mihai Viteazul pe base noi“, care să nu fie „unilaterale“, ci și despre viața „internă și economică“ și relațiile cu Sirbii, Bulgarii și Grecii, „neutilizate la noi“ (și cele grecești). Nimeni nu putea fi mai nerăbdător de a o vedea isprăvită decît acela care, ca mine, a încheiat abia, pe „base vechi“, o Istorie a eroului.

Din nenorocire, fără a tăgădui tot ce aduce nou această adunare de *essays*, a trebuit să relevez la Academia Română, nu numai erori, dar și neadmisibilele interpretări care degradează pe Mihai și familia lui (v. *Memoriile secției istorice*).

* * *

Constantin I. Andreescu, *Evoluția învățămîntului în Moldova și istoricul Liceului Național din Iași* (extras din volumul jubilar al aceleiași), Iași 1935.

O parte de caracter general privește vechiul învățămînt : e bine lucrată. Mai puțin precisă lista învățaților neo-greci la școlile noastre (p. 16 și urm ; e lucrată după patriarhalul catalog al lui C. Erbiceanu). De la reforma lui Asachi și cea de supț Regulamentul Organic expunerea e largă, amănunțită. Se cercetează cu atenție tot materialul din ziare ; de la o bucată de vreme, e întrebuițat și ineditul : va fi o operă de consultat.

quaeret, sit pentru *sint, ille* pentru *illi, non* pentru *ne, fidelis* pentru *fideles, comunicent* pentru *communicent*. Aiurea : *Consilisque, deservistis, scatur-gines, consentibus, loquentis contritus est, sani aliaque erant necessarias, nininis institutes, bene se iam principiam dant, soedanda flumset quidsil ere patrae* (p. 154), *rengo*.

Metoda biografică ar fi fost de preferat aceleia de raport birocratic. Spiritul școlii se cerea prezentat în deosebitele faze. Scrisori particulare s'ar fi putut găsi în familie. Pentru profesorii franceși cercetări în Franța însăși n'ar fi rămas poate sterpe. Elevii, cu temele lor, care se vor fi păstrind, își reclama locul. Din atitea memorii erau de luat știri despre anii de școală. Clădirile merita descrieri și reproduceri. Tipul fixat de V. A. Urechia, în *Istoria Școalelor*, nu trebuia adoptat. Ca amănunte, Burlă era director și pe vremea mea, înainte de 1890, iar nu după Brinză (Brandia, nu Brandea) în 1895 (p. 207).

* * *

G. Ursu, *Istoria literară a Birladului*, București 1936.

E vorba întâiu de revista *Făt-Frumos*, de o așa de sănătoasă influență. Se arată, dar căutind la d. G. Tutoveanu, o notă de originalitate, influența spiritului de la *Sămănătorul*, cu o recunoaștere pe care interesul și prostia o refușă prea adesea. Dar se fea apărarea unei școli de la *Viața Românească*, în care nu sint decit vași idei sociale și întrebunțarea unor talente formate aiurea și niciodată armonisate. Se vede în autor fostul elev al de curind răposatului Ibrăileanu, ale cărui idei erau în genere false și interesate. D. Ursu recunoaște că era acolo o „formație spirituală socialistă“. Interesante scrisori adresate d-lui Tutoveanu. Despre intenția lui Girleanu de a face să reapară revista, p. 42. Se trece apoi la alte publicații locale, până la *Florile Dalbe* (1918).

* * *

Gh. S. Buzescu, *Reconstituiri istorice privind neamul Buzestilor din veacul V până în veacul XVIII*, Sibiu 1936.

D. Gh. S. Buzescu urmează studiile sale despre boierii Buzești. Sint resumate de documente publicate și chiar inedite, adunate cu îngrijire și prezentate în ordine cronologică (un act de la Nicolae-Vodă Pătrașcu, 25 Iunie 1600, pentru Radu Buzescu și soția, Velica, fiica, Stanca, pp. 19-20, inedit). E de sigur un însemnat serviciu ce se aduce cercetătorilor. S'ar putea face astfel de colecții folositoare și pentru alte familii boierești. Se adaugă vechiul studiu, încă de folos, al lui Tocilescu despre Buzești. Și note genealogice ale păr. Teodor Bălășel. Se reproduce un document și se dau frumoasele portrete de la Călușii ale lui Stroe

și soției Sima (ciudată împodobire de cap, haină de brocard cu splendide flori mari; tot așa de îngrijit e redat și veșmintul soțului). Îngrijit arbore genealogic.

* * *

Lucreția Carandino-Platamona, *Carmen Sylva*, București 1936.

E o lucrare de compilație (și după *Penatenwinkel*), destul de întinsă, cu probe din poezia Carmen Sylvei și multe ilustrații, nu toate cunoscute. Întinse analize literare. Bună bibliografie.

* * *

Louis Réau, *La Renaissance, l'art moderne*, în colecția *Histoire Universelle des arts*, Paris 1936.

Lucrare de sintesă, împărțită dibaciu în capitole mărunte. Multe idei generale (v. p. 3, caracterul, științific, al Renașterii față de cel „empiric“ al evului mediu — se citează și originala carte a d-lui Matila Ghica-Costescu, *Le nombre d'or*)¹. Cred că am găsit undeva într'un manuscris al Bibliotecii din München dovada că Peter Vischer a fost la Veneția (cf. p. 50). Se știe că fiului i s'a pus în samă lucrarea de pictură din Argeș. Albrecht Dürer ar fi fiul unui Ajtösi, Ungur trecut la Nürnberg (p. 53). Oricum, mama (portretul la p. 55) arăta a fi Germană. Ilustrația e din cele mai frumoase și, în parte, nouă. Astfel splendidul cap al lui Nicodim, de Guido Mazzini, p. 18; regina din Saba a lui Pero della Francesca, p. 26; curtesana lui Bartolomeo Veneto, p. 32; Laura lui Giorgione, p. 90; curtesana Antea, p. 101; solnița lui Cellini, p. 106; nimfa lui Goujon, 110; Ecce Homo al lui Bosch, p. 124; marele maestru de Wignacourt, de Caravaggio, p. 149; realismul lui Lenain, p. 201, minunata Nativitate a lui Georges de La Tour; magazinul lui Watteau, așa de asemenea cu pictura venețiană de atunci, p. 225; un alt Falconet decît al statuii rusești, p. 244; grupul lui Levițchi, p. 273. Un Cranach, neobservat, și în Museul de artă religioasă din București. Barocul dă oare o povară prea grea măreței biserici venețiene S-ta Maria della Salute (p. 141)? Se poate vorbi și de o *pictură* barocă (p. 145)? Poate lângă fațada așa de „indiană“ a catedralei de la Zacatecas, în Mexic (p. 155), merita un paragraf stilul ma-

¹ Forma „des Médicis“ e cea latină, nu un dublu plural, Masaccio e un peiorativ față de adevăratul diminutiv: Masolino (p. 19, nota 1).

nuelin în Portugalia. Frumoase paginile despre Rembrandt. Interesantă lista pastelurilor Versailles-ului în străinătate, p. 208 și urm. Ar fi o influență a lui Rembrandt și în pictura unui Chardin și Fragonard (p. 222). Citeva rinduri interesante despre moda turcă (prin Veneția), p. 225. Caracterizare foarte nuanțată a lui Watteau, p. 223 și urm. (pictură „pură“, „musicalitate“, onestitate și decență). În jurul lui Boucher („dècorateur facile“) cițiva uitați. Alături de Mardin, cu totul în stilul anecdotic al Veneției contemporane (v., pentru raporturi, Rosalba Carriera, ca și Goldoni, mai târziu, la Paris), diderotianul (și la Fragonard, fasa a doua) moralist Greuze (se relevă superioritate în pastel, p. 231). Aflu că Rigaut era Catalanul Rigau y Ros, din Perpignan (p. 252), și că lui Nattier Petru-cel-Mare i-a cerut o bătălie de la Pultava (p. 253), precum Tocque a zugrăvit pe Țarina Elisabeta (*ibid.*). Se face dreptate! sculpturii din această epocă (mulți „inediți“). Foarte bogat capitolul influenței franceze în secolul al XVIII-lea. În Anglia, arta moralisatoare o introduce Hogarth.

Pentru secolul al XIX-lea, după obicei, se vorbește de „șterile balcanice“, care „reușesc a scutura jugul turcesc și bizantin și a se occidentaliza“ (p. 287). Magnificență etruscă și alte elemente ale stilului „clasic“, p. 288. Se dă un mai mare loc lui Chasseriau (cu frumoasa reproducere de la pagina 321). Catedrala din Chartres văzută de Corot e o surprindere (p. 325), și Romana de la pagina 326, o alta. Grigorescu apare doar ca nume într'o lungă listă (p. 308). S'a ales cu gust, pentru Turner, luminoasa, fluida Veneție (p. 350). La pagina 358 și Andreescu. Și bibliografie românească, p. 344.

Se relevă influența saint-simonismului — și a socialismului — în realism (p. 345). În impresionism indiferența față de subiect (p. 361) corespunde principiului poetic al lakiștilor.

Epoca recentă e tratată cu măsură și ironie : o singură oroare, la pagina 402.

* * *

Din *Correspondența familiei Ion C. Brătianu*, vol. II-IV (publicațiile „Așezămintului Cultural Ion C. Brătianu“), București 1935.

D-na Sabina Cantacuzino urmează cu tipărirea scrisorilor familiei sale, unele foarte interesante, altele care puteau să rămie în arhive, mai ales, firește, ale persoanelor în viață.

Ale lui Ion C. Brătianu sînt scurte și obosite, într'o formă literară foarte învechită; de sigur însă că fiecare din ele e o contribuție de preț la cunoașterea activității unui om cu un rost așa de hotărîtor (însemnările despre boala și moartea lui, în redacția d-rei Sabina Cantacuzino, vor fi întrebuițate cu folos). O revelație sînt scrisorile, de multe ori frumoase și ca formă, ale soției marelui ministru. Arată și o înțelegere bărbătească pentru politică, păstrînd cea mai caldă inimă pentru toți ai ei¹.

Din scrisul lui Ioan I. C. Brătianu se desface o figură care nu se putea bănui: un tînăr foarte simțitor, cu aplecări poetice, nesigur de el însuși, ușor de descurajat la orice insucces, ba chiar la o scrisoare părintească mai aspră, un suflet creștin pe care-l jignește o anumită atitudine de spirit, rece și crudă, la colegii francezi², un talent literar meșter la ironii și parodii (v. II, pp. 229-30; nu și în versuri, v. p. 241). Cum a putut să se formeze apoi stăpînitorul desprețuitor și nemilos, fără prieteni, pe care l-am cunoscut, e o insondabilă taină (ce frumoasă scrisoarea lui din 25 Ianuar 1885). Cam tot așa cu un Vintilă Brătianu care-și descrie naiv, dar plin de sentiment, o călătorie la Marienbad, cu tatăl bolnav (1885), alta la Paris (p. 349 și urm.), a treia în Italia, în care e ca un fel de smerit raport și o tesă de examen pentru părinți. Și ce pasiune pentru cărțile vechi și rare (II, p. 153)! E interesant și d. Dinu Brătianu, ofițer și critic teatral (*ibid.*, p. 156). Descrie frumos înmormintarea lui Rosetti și declară că nu crede în nemurirea sufletului (*ibid.*, p. 171). Se vrea arhitect, nu inginer (*ibid.*, p. 181). La Vintilă Brătianu se putea gici însă mai ușor o intimitate înfrînată foarte strîns. Bătrînul își arată mișcător dorința călduroasă de a „lăsa în urma sa cetățeni de omenie și folositori României“ (II, p. 141).

Ca evenimente istorice, prețioase știri despre visita Moștenitorilor austrieci și despre o demonstrație de antipatie ce li se pregătia în numele Daciei, precum și despre legăturile, din ce în ce mai reci, până la dușmănie, cu C. A. Rosetti, influențat de fiul său, foarte de stînga, Mircea, hotărîrea „Vizirului“ de a se retrage (soția-l mai voia doi ani în 1885; II, p. 144). Descrierea de viitorul președinte de Consiliu român a îngropării lui

¹ V. II, p. 144: „alaltăieri îi-am scris o scrisoare așa de scurtă că mi se pare că nu îi-am scris“ (către fiul Ionel).

² Trece examenul la marea matematic Poincaré în 1885 (II, p. 138).

Jules Vallès cu strigătele comuniștilor și scenele de războiu civil care-l umplu de desgust (*ibid.*, p. 145). De același un *Mi-Carême* frances din același an (*ibid.*, p. 150). Oribile detalii despre boala și moartea lui Rosetti, căruia originalul până la ferocitate dr. Marcovici îi spune: „Cum am să petrec, când te vom plimba pe Podul Mogoșoaii în dric și ți se va clătina capu 'n dreapta și 'n stinga“ (*ibid.*, p. 157; și p. 163 și urm.). Foc la Camera Deputaților, în Mart 1885 (*ibid.*, p. 158). Nervositatea Parisului în acel moment, notată de Ionel Brătianu (*ibid.*, p. 159; tatăl observă: „biata Franță este și mai boînavă decît România“; *ibid.*, p. 160)¹. El vorbește și de abia sositul prinț Ferdinand² și de Păun, profesorul lui de românește (pp. 165-6). Judecă matur atitudinea din urmă a lui Rosetti față de Ion Brătianu (pp. 171-2), cu aceste cuvinte crude, care fac să se gîcească inexorabilul om ce va fi: „Pentru istoria românească e poate un bine (moartea lui Rosetti), căci atîta slăbiciune l-ar fi făcut poate să întunece singur una din cele mai luminoase figurî ale ei“ (*ibid.*, p. 172). Despre Francesi: „De la Francesi, ca să iei, trebuie să dai“ (*ibid.*, p. 189). Visita regelui Suediei, care „întrece pe toți cu capul“, și a prințului Bulgariei (descriere de d-na Pia Brătianu, pp. 166-7). Amenințări de moarte pentru primul-ministru (*ibid.*, p. 173; Ionel Brătianu vorbește de „tilharîi din saloanele ciocoiești“; *ibid.*, p. 174 și urm.). Visita prințului Bulgariei, care „sărută de vre-o zece ori“ pe șeful guvernului român și spune că „din toți cancelarii Europei pe el îl iubește“ (p. 181). Pentru d-na Pilat e „un jăplan lung cît ușa, *n'ayant pas l'air très intelligent*, și cu toate astea grav. Nu știu, poate că mi-a făcut o impresie așa de rea fiindcă văzusem pe Ferdinand vre-o citeva zile înainte. E așa de frumos și, nu știu, are un aier așa de distins: are un adevărat aier de rege. Și, pe lingă acestea, e gentil și afabil. Si Carol e gentil, dar prea e convîns că dînsului îi va aparține tronul. Mi-e milă de el, cînd mă gîndesc ce rău o să-i mai pară cînd o afla că fratele său e Moștenitor“ (*ibid.*, p. 182). Alecsandri stăruie ca tinerii romîni să ajute la monumentul lui Victor Hugo, pentru care face versuri, proaste (*ibid.*, p. 188).

¹ Pe atunci găsește pe viitorul mareșal Prezan, care studia la Fontainebleau un „gentil băiat“ (*ibid.*, p. 161).

² Viitoarea d-nă Maria Pilat descrie pe prinț la 1885 ca „foarte gentil și

Ionel Brătianu descrie înmormintarea lui Victor Hugo, cu vânzătorii de stradă cari strigă: „demandez la limonade¹ du grand homme“ (*ibid.*, p. 189 și urm.), și armata în neregulă, fără pietate, cu academicienii „maîmuțe“, spectacol „amuzant“ (*ibid.*, p. 191).

La Marienbad, unde-și îngrijește sănătatea, primul ministru se arată îngrijorat, în Octombre, de legătura celor trei Împărați, și amintește fiilor de la Paris că „sintem înconjurați nu numai de State, de Puteri ostile, dar și de elemente inimice“, plus primejdia de la „ciocoi străini de biata țară“ (*ibid.*, p. 219). Războiul sirbo-bulgar începe, și d-na Brătianu constată că toate simpatiiile la noi sint pentru Bulgari (pp. 221-2). Și Ion C. Brătianu însuși: „Bulgarii au surprins lumea cu curajul lor“, pe care-l atribuie pregătirii prin Ruși, priceperii militare a prințului și „științei ofițerilor germani, nu și englesi“ (p. 223); iar în țară, odată cu deschiderea Camerelor, „chinuri și năcazuri“ (*ibid.*). El demisionează, și soția crede că „boierii“ îi vor urma, prietenii fiind mai toți plecați (p. 224). Așa tânăr cum era, Ionel Brătianu, aflînd nu știu ce nereușită a lui Carp, judecă așa: „să fi primit mai des asemenea lecții, ar fi poate azi un om de Stat“ (p. 232). În duelul cu Stătescu, ar fi dorit „să se iea nițel din nasul lui Maiorescu“ (p. 235). La Paris îi e silă de ce îndură Ferry (p. 239).

În 1886, Ionel Brătianu dorește ca școala să fie strinsă în chingi de Sturdza pentru ca „să nu mai cerem Parisului învățătura“ (p. 247). Descrie balul la Opera din Paris (pp. 249-50). Și cel de la Grévy (p. 254 și urm.), care i se pare vulgar. Iarăși conflict în Parlament, cu amestecul președintelui Camerei, generalul Lecca, demisia guvernului, cereri de revenire din partea majorităților (pp. 252-3). Interesantă scrisoarea d-nei Brătianu despre lipsa de inițiativă a tuturor (pp. 263-4). Reflecții ironice ale lui Ionel Brătianu despre acțiunea neobosită a opoziției (pp. 267-9¹). O vizită a lui în Anglia, la o soră a filorominului Bataillard (p. 276 și urm.). Interesante observații de peisagiu: „Ca să înțeleagă cineva tablourile englezești, trebuie să li cunoască țara; e atîta melancolie și dulceață, indecisiune de linii și rotunzime de contur,

mai ales timid grozav“ (*ibid.*, p. 179), dar ride din inimă. Fratele Carol îi tot iese înainte (*ibid.*). Păun îi impune a vorbi românește (*ibid.*). Mănîncă pentru prima oară icre. Ca preceptor, un Schilger (*ibid.*, p. 180).

¹ La p. 268 Lyon. Caben, nu „Calca“.

intr'un peisagiu de uscat de aici" (p. 280) ! Ar fi de reprodus o întreagă pagină. Și despre Londra (p. 283 și urm.). La întors, ride de „viclemurile“ călătoriei de agitație a opoziției unite (pp. 292-3). Admirația lui pentru puterea de a rezista în viața politică a tatălui (p. 302). O vizită la Metz (pp. 326-7). Ună la un sat (p. 336 și urm.). Despre atentatul din Septembrie contra lui Ion C. Brătianu (p. 330 și urm.), frumoasele rinduri indignate ale fiului celui mai mare. Dar cade la licența în matematici (p. 357 și urm.). D-na Sabina Cantacuzino descrie cu haz o întrunire de omagiu pentru tatăl ei (p. 345 și urm.). Despre alegeri, p. 367. Și d-na Brătianu despre „frumuseța“ lui Ferdinand cel „foarte jenat și sfiicios“ (p. 368). Tot ea despre procesul atentatorilor (p. 385 și urm.).

La 1887, într'o scrisoare a lui Ionel Brătianu : „cînd eram mici, tata ni spunea că serbătorile și zilele noastre ar trebui să le serbătorim lucrînd mai mult“ (III, p. 6). Despre rănirea lui Fleva în duelul cu M. Pherekyde, mama recomandă fiilor să facă exerciții de arme (pp. 16-7). Zvonul de războiu dă prilej fiului mai mare al ministrului de la 1877 să-și arăte sentimentele față de Ruși, „bлагославнициі noștri binefăcători și binevoitori“ (p. 33). Aceleași și părerile mamei (pp. 40-1), care se bucură de rezistența Bulgarilor față de protectorii lor (pp. 46-7). Critica indolenței lui Alecsandri ca ministru la Paris (p. 71) Bucuria d-nei Brătianu pentru succesul visitei la Viena și Berlin a părechii regale romine (p. 76). Decorarea lui Ion Brătianu cu Vulturul Roșu prusian (p. 30). Foarte interesantă descrierea, de Ionel Brătianu, a întrării poetului Lecomte de Lisle la Academia Francesă (pp. 82-3). Despre demonstrațiile contra regelui la Iași, p. 114. În acel moment i se părea primului ministru că „Francesii și Muscalii au înebunit“ (p. 120). D-na Brătianu vorbește de visita Elisabetei a Austriei, care „este groaznică, îmbrăcată ca o bucătăreasă, cu botine murdare și s'a închis de la Mehadia în vagon“ (pp. 124-5). În schimb Natalia a Serbiei „se zice că este foarte frumoasă, dar c'a umblat pe uliți în albastru deschis, cu părul pe spate; prințui cel mic, care are unsprezece ani, este foarte gentil“ (p. 125). Multe știri despre căderea președintelui Grévy, (mai ales scrisoarea din 21 Novembre a lui Ionel Brătianu, pp. 210-1). D-na Brătianu crede în aceasta lună că soțul ei se va retrage (p. 214). D-na Alecsandri despre d-na Sadi Carnot, și d-na Floquet

despre Ioan Brătianu : aceeași inteligență (pp. 221-2)... Împăcarea lui Brătianu cu Kogălniceanu, acumă îmbătrînit și obosit (p. 223). O vizită a lui Ionel Brătianu la istoricul Lavisse (p. 227). Incercări de a-l ispiti poezii decadente (p. 131).

Anul 1888 aduce căderea zgomotoasă a regimului. Ion Brătianu e desgustat : „toți vor să fie deputați“ ; vorbește de „mișei noștri“ și chiar de „răutatea turcească“ a lui Carada (p. 245), de bucuria lui Sturdza că Bismarck i-a dat un portret iscălit (p. 206).

Despre rezultatul favorabil al alegerilor, pp. 246-7. Judicioase păreriile lui Ionel Brătianu asupra situației, p. 247 și urm. (foarte hazliu, cu „blinda divă“ Lascar Catargi și „tribunul G. Bibescu, căruia îi lipsește numai cunoștința limbii românești pentru a înflăcăra poporul“, și „P. P. Carp gînditor și singuratec, ca o barză pe țermul unui eleșteu, pășind larg“ ; e o bucată de antologie). Același și despre moartea Împăratului Wilhelm, „fără să mai vadă alt războiu, după cum doria“, p. 251). „Pe semne că ai noștri sint oboșiți de putere“, scie, la 29 Ianuar, d-na Brătianu (p. 252). Profetică e chemarea mamei : „Voi trebuie să vă ocupați și de politică ; este o astfel de lipsă de oameni cum se cade, cari să lucreze cu inimă, că n'o să se poată să vă sustrageți. Prin urmare pregătiți-vă să fiți oameni, fiindcă aveți multe de făcut“ (p. 254). Ion Brătianu e gata să plece (p. 255). Demisionează (p. 256). Scandalul Maican (pp. 257, 259). Regele răspinge demisia (pp. 257-8). Același ironie, de fin simț literar, în a doua scrisoare a lui Ionel Brătianu despre situația politică (p. 263 și urm.). De relevat : „cel ce n'admite că a debita cu volubilitate insolente la adresa băncii ministeriale constituie elocvență“ ; „camerele speciale pentru asemenea mușterii“ fac să se prevadă dictatorul ; și definiția politicii pentru diletanți : „o casă de vară pe care, cînd vîntul suflă mai rece, o părăsești ca să reintri în adăvărata locuință“ ; p. 366. Ar merita reprodușă toată. Și caracterisarea d-nei Brătianu : „tinerii nu sint buni de nimic și cei bătrîni n'au instrucția care se cere astăzi“ ; p. 268. Caracterisări de oameni politici francesi la balul Ellseului (p. 271). La Ionel Brătianu, aceeași mîndrie extraordinară la o astfel de vristă, în scrisoarea de la 15 Februar : „nu-mi venia să cred că oficialmente d-nii Blaramburg, Iancovescu, etc., sint constituiți ca să judece istoria românească și să cheme înaintea lor pe cei cari au făcut-o“, p. 274 ;

numai Vernescu îi pare a putea să succedeză (dar se vorbește de generalul Lecca; p. 275. Despre demonstrațiile ce se pregătesc, d-na Brătianu scrie: „scandalurile lor sînt ușoare, dar curajul de a se expune nu crez că-l vor avea astfel de ființe degradate“ (p. 283). Ionel Brătianu ironizează hotărîrea lui Alecsandri de a i se juca piesa francesă *Les bonnets de la comtesse* (pp. 283-4). La 21 Februar el e de părere că tatăl ar trebui să plece (p. 285). Vestea Ministeriului nou, care trebuia să fie al lui D. Ghica, urmează (*ibid.*). D-na Brătianu arată că era vorba ca Ghermani și Leon Negruzzi să stea lîngă Protopopescu, Pherkyde, Gane, Fălcoianu și Aurelian (pp. 285-7). O bizară revoltă a fetelor de la Asil, cu „Ion tiranul“, „Trăiască Maiorescu, noul nostru ministru“ (pp. 291, 293). Și Kogălniceanu era avut în vedere (p. 294).

Bismarck dorește „la continuité de notre influence“ (p. 295). Era vorba și de un Ministeriu cu Blaramberg și Fleva (p. 296). Urmează ultimul Ministeriu al lui Ion C. Brătianu, cu Gane, Nacu și Gianî (p. 298). „D. Sturza plîngea ca un copil“, scrie d-na Brătianu, „cînd a văzut că are să vie boierii“ (p. 299). Și bucuria d-nei Hitrovo, soția ministriului rus, pentru căderea lui Brătianu (pp. 299-300). Dar șeful noului Guvern scrie, la 20 Mart 1889: „situația noastră, nu numai ca Guvern, căci cred că nu voi sta mult în Guvern, nu este sigură“ (p. 303). Ionel Brătianu glumește pe socoteala aroganței lui P. P. Carp (pp. 305). Regele se întoarce de la înmormîntarea Împăratului german (p. 306). Descrierea manifestației contra Guvernului, p. 307 și urm. Ionel Brătianu judecă așa: „aș ieși pocnînd ușa și aș căuta cu orice preț să trîntesc pe cei cari astfel ar sosi la putere. Căci ar fi exemplul și precedentul cel mai periculos. S'ar goli codrii de tilhari și orașele de pungăși; toți ar alerga la ăst nou mijloc de ch.bzuire [= chivernisire], unde riscul e nul și beneficiul considerabil“ (p. 310). „Nu știu unde vom ajunge, dacă se va înrădăcina în spiritul nostru că obraznicul mănîncă praznicul“ (*ibid.*). Și „ar trebui o mină de fier, care să instruneze țapăn pe toți aventurierii și criminalii ascunși supt numele de opoziție politică“ (p. 311). Demisia definitivă urmează (p. 319). Regele „nu mai da tatei (Brătianu) decît două degete de cinci zile și-l ținea în picioare mereu“ (p. 319, și p. 322). Noul Ministeriu, junimist (pp. 224-5).

După cădere, Ionel Brătianu, tot mai prins de conștiința unei

misiuni, visează pentru partid „o epccă frumoasă și de regenerare“, cu „elementele trainice și sănătoase“, cu perspective de revenire la cîrmă după ce se va curăți viața politică prin „limonada Roger“ care e partidul „genialului Carp și „obeliscalul“ Cabinet. Carp ar fi ca Richelieu în serviciul lui Napoleon sau Bismarck în al lui Frederic al II-lea (p. 332). Regele „și-a tras singur salteaua de supt dinsul și a rămas pe un pat de ghimpi“ (p. 335). El, tînărul Brătianu, încă de atunci superb desprețuitor, contează pe „prostia adversarilor“ (p. 336). Și „proștii mai mulți la număr decît miserabilii“ (pp. 348-9). Crede că „o mină de mișei pot pierde o țară“ (p. 351). Frumoasă sentința d-nei Brătianu: „Oamenii cari au putut face ceva n'au avut moartea în suflet“ (p. 355).

Pentru răscoala țerănească, p. 344 și urm. D-nei Brătianu i se pare că regele se teme și-și recunoaște greșeala (p. 347). Ionel Brătianu vede agitatori ruși cari ar fi trebuit „omorîți pe loc“ (p. 355).

La 2 Novembre Ion Brătianu simte că „resortul vieții este mult mai tocit“ (IV, p. 28; știri contrare de la soția sa, p. 56; calda telegramă de felicitări a Regelui, p. 78; el discuta posibilitatea unei lupte parlamentare, p. 81). Fiul său mai mare găsește aceeași putere de expresie literară pentru a caracteriza situația, cînd presintă pe Carp ca pe „un om care dormia liniștit în fundul patului și care, într'un acces de grandomanie furioasă, s'a răpezit singur afară în viscol, închizînd ușa după el și rămînînd în cămașă și în ger, fără mijloc de a scăpa de nevoie“ (pp. 34-5, și o fină descriere humoristică a Crăciunului frances, pp. 62-3). Alecsandri, îmbătrînit și deprîmat (p. 48; v. și pp. 73-4) ii arată desgustul pentru biruința la București a bancherului grec Zerlenti asupra fostului președinte de Consiliu (p. 35). Ionel Brătianu ar vrea să scrie împreună cu tatăl său istoria luptelor de regenerare, „mai necunoscute generațiilor noi decît istoria Indiei vechi“ (p. 36); il îndignează interpretarea conservatoare a lui Anghel Demetrescu (*ibid.*). El prețuiește la Cîmpineanu cel fără talent „conștiința datoriei“ (p. 41). Foarte pitorescă și însuflețită de nobile sentimente condamnarea aventurii boulangiste (pp. 83-4): *se rostеше contra sufragiului universal acela care era să-l hărăzească României!* (v. și, la pagina 107: „sufragiul

universal e la serviciul șarlatanilor și despoșilor cari îl fură prin făgăduieli sau prin violență¹).

D-na Brătianu arată indulcirea raporturilor cu Regele (Februar 1889) (pp. 86-7). În acest timp, și Dimitrie Brătianu votează darea în judecată a fostului guvern (pp. 89, 92). Regele socoate că e „o infamie“ (p. 119); Regina felicită pentru succesul lui Ion Brătianu la credit; pp. 124, 126, 130. *La sfârșitul lui Ianuar apare în „Voința Națională“ un articol neiscălit al lui Ionel Brătianu* (pp. 97-9). Ion Brătianu se teme de „o ocupațiune muscălească“ (p. 111). E ales la Cimpulung, după ce fusese scos din Cameră. În Mart încercare de Ministeriu de coaliție supt Lascăr Catargiu (pp. 139, 140-1). În Maiu Ion Brătianu face trei apariții la Cameră (p. 170). În curînd emorații, sentiment de oboseală (p. 192); se crede pierdut (pp. 194-5).

Fiul său mai mare e hotărît să se întoarcă în țară (pp. 186-7). Aceleași glume despre iunimiști: Teodor Rosetti se va face egumen, „Carp, a cărui grandomanie își urmează mersul fatal, va fi ajuns să se creadă Dumnezeu și va părăsi pămîntul pentru alte planete, mai importante“ (p. 362). El vede liberali neactivi, tineret fără independență, dar „pretențios și îngimfat“ (p. 363). Și banalul „Romîni într'o parte, mișei în cealaltă“ (p. 365): parcă ar fi în 1848... Foarte interesantă descrierea amănunțită a călătoriei lui în Belgia. *Călătoriile tinerilor Brătieni ar trebui desfăcute din această publicație masivă ca să alcătuiască o cârticică pentru educația tineretului de azi*. E și (v. p. 421) o adîncă înțelegere a istoriei. Ion Brătianu arată, de Paști, cum junimiștii își fac partid, fiind „tare sprijiniți de sus“ (p. 357) (*de fapt, ei erau pentru Carol I-ii o necesitate din cauza caracterului lor germanofil atunci cînd la Berlin se credea, ori se putea crede, că la București s'a instalat influența rusească*). Tatăl nu vorbește politică fiilor, nici acum. Interesantă amintirea lui despre C. A. Rosetti care, „după vre-o cîteva zile după ce-i comunicam o idee a mea, mi-o recomuna mie ca o idee a lui“ (p. 387). D-na Brătianu vede mina Rușilor în focul tras de un anume

¹ La pagina 180 observația că arhitectura fierului cere „linii noi“. Escelență critică a Expoziției din Paris, p. 179 și urm. Curioasă mențiunea istoriei Romînilor de la 1821 incoace de D. A. Sturdza, „4.000 de pagini“, jumătate fiind acum tipărită (pp. 198, 322). Plan de vizită la noi a lui Roland Bonaparte (pp. 199-200).

Fintînarul în fereştile bibliotecii Palatului, regele fiind înlăuntru
(p. 358).

N. Iorga

* * *

Lükö Gábor, *Havaselve és Moldva népei a X-XII században*, extras din *Etnographia-Népelet*, Budapesta 1935.

Sînt 16 pagini în 8^o, cuprinzînd 3 hărţi 1) toponimia românească a judeţelor şi a rîurilor din Muntenia-Moldova, 2) toponimia turcească (secolul X-XIII) din Muntenia-Moldova, şi 3) toponimia maghiară din Oltenia.

D. Lükö ţine cu tot dinadînsul să proclame în existenţa noastră în Oltenia, Muntenia, Moldova în secolele al X-lea pînă la al XII-lea, cînd în această „topitoare de popoare“ („népele kohójanak“) se desfătau diferite neamuri de Slavi, Turci şi Maghiari, deranjaţi dintr'al lor dulce farniente prin *aparíția* („megjelenes“) Romînilor „pentru ca apoi, topindu-se în etnicul valah, să îmbogăţească colorile acestuia“ (p. 1).

În răstimpul dintre secolele X-XIII rolul cel mare nu-l joacă, după acest ciudat descoperitor, Slavii, ci popoarele turceşti („a török népele“). La început Pecenegii, apoi Uzii (sau Turcii din izvoare ruseşti), Berendii, Iaşii, Cumanii, Tatarii şi Maghiarii¹.

Mărturia evidentă a acestei vechi existenţe o formează toponimia. Astfel : majoritatea numirilor sînt slave, peste care s'au suprapus în Muntenia şi Sud-Basarabia elemente turceşti, iar în spre Apus, în Oltenia, domină influenţa maghiară, atît în graiu, cit şi în toponimie.

Dovedirea existenţei Ungurilor în Oltenia înainte de „îvirea“ noastră, formează partea de contribuţie personală în lucrarea d-lui Lükö. Reconstituirea a făcut-o prin ajutorul Dicţionarului statistic romîn, rămînînd pentru viitor să mai consulte şi hărţile militare. Autorul conchide că grupele mari de Unguri au trăit pe cursul superior şi mijlociu al Jiului (= Zsil), precum şi în partea de Nord a judeţului Mehedinţi, continuîndu-şi viaţa prin „urmaşii lor de limbă valahă“ (p. 12). În partea de Sud-Est a Olteniei, influenţa nu este prea accentuată, de oare ce aici nu se află

¹ De remarcat că autorul vorbeşte întăiu de secolele X-XII, deci Tatarii nu-şi au locul aici. Dar ce importanţă presinta cronologia? Al doilea : Iaşii se recunoaşte că sînt popor indo-germanic, dar... în veacul al XII-lea nu ştiau decît limba turcească : („a XII. században mar valószinüleg török nyelvü“). Dar unde oare este confirmată vre-o aserţiune a autorului !

decit grație Desnățuiului, a cărui origineă o derivă din maghiară : porc (disznod ?!) la care s'a adăugit terminația *ni*: din *disznod* (*desznod*) Desnățuiu, — În această regiune a Olteniei, se amintesc *porcii ungurești*: numai maghiarimea *nomadă* își ierna turmele (p. 12).

Iată dar lucruri noi: Transhumanță în vocabulariul maghiar înseamnă pendularea păstorilor cu turmele de porci de la munte la șes...

Numai că, dacă ar fi așa, atunci trebuie să atragem atenția autorului, — care ni dă paralel și numirile din Transilvania —, că a uitat să menționeze riul, comuna și cetatea *Desna* din județul Arad, menționată în documente și studii maghiare supt: *Desne*, *Desznő*, *Deszny*, *Deszna*. Cum d-sa admite transformarea lui *i* (din *disznod*) în *e*, același fenomen se petrece și aici? *Desna* are aceeași rădăcină cu *Desnățuiul*.

Cum rămănem însă și cu cetatea *Desnia* de pe Drava, menționată în *Parvus Atlas Hungariae* din 1689, cu *Desna*, afluent al Niprului în Ucraina sau cu *Desnița*, un riu în Boemia (*Magyar etimologiai szótár*, supt: *Desna*). Și pe aici au fost turmele de porci ungurești ?

Nu, de sigur nu ! Originea este slavă, și ceia ce ne miră este faptul cum de, autorul, care cercetează atita bibliografie referitoare, neglijează tocmai marele „Lexicon-critico-etimologicum linguae hungaricae“, „magyar etimologiai szótár“) început la 1914 și încă în curs de publicație, din chiar *Budapesta*, unde ar fi găsit explicații mai bune ?

Cornelia C. Bodea.

* * *

Emil Victor, *Tudor Vladimirescu, Pagini de revoltă* (București 1936).

Supt acest titlu, poate prea căutat, oricum enigmatic, meritosul cercetător al vieții lui Tudor Vladimirescu, d. Emil Vîrtosu, publică documente alese cu privire la viața aceluia care n'a fost de sigur un cap de „revoltă“. Prefața dă o caracterizare, de un stil nervos și foarte individual, care poate fi discutată în unele din elementele ei. E curios cât adevărat romantism e în forma celor tineri cari se țin în legătură cu direcția așa-zisă „științifică“ și „obiectivă“. În oarecare măsură, firește, nu strică.

* * *

Dr. Ion Jianu și Traian Netta, *Monografia sanitară a T[urnu]-Severinului și Mehedințului [= Mehedinților], 1833-1933*, București 1953.

În această bogată lucrare, împodobită cu prețioase ilustrații, autorii dau și extrase din descrieri de călătorie încă necunoscute (astfel Adalbert Müller, *Die Untere Donau*, 1806) și documente inedite. Donatori, cu chipurile lor, și medici. Interesante figuri la p. 233.

* * *

De la Academia Mihăileană la Liceul Național, 100 de ani, 1835-1935, Iași, 1936.

E istoria *uneia* din continuările Academiei Mihăilene: Liceul Național din Iași.

Cuprinde trei părți: una am semnalat-o. E istoricul formei didactice de d. Constantin I. Andreescu. Urmează, de d. Gr. Scorpan, *Academia Mihăileană și curentele literare ale vremii* (conspect clar); cităm: „Tot acestei lipse de simț istoric, de ignorare (= ignorării) de multe ori intenționate, a tot ceia ce se făcuse până atunci în literatura românească se datorește și acel articol al lui Maiorescu, *Dirrecția Nouă*, în care căuta să opui vechilor producții literare, considerate de criticul „Junimii“ ca fără valoare, pe noii poeți ridicați din cercul „Junimea“, dintre cari, afară de Eminescu, care pe vremea aceea era un începător, mai niciunul n'a rămas în istoria noastră liberă“; p. 305, nota. O sforțare de simpatie pentru așa de nesimpatisantul, cu nimeni, Philippide, p. 312 și urm. La urmă despre Ion Nădejde. D. Gr. T. Popa înfățișează spiritul științific la școala înaltă ieșeană. D. Gh. Ungureanu cercetează acel învățămînt juridic din care a ieșit Facultatea de drept din Iași (portretul lui Flechtenmacher, p. 332; mult material inedit; studiu cu totul nou). Portrete, table.

* * *

Ion Veverca, *Nicolae Șuflu (= Suflu), Viața, activitatea și opera întâiului economist ideolog din România, 1788-1871*, București 1936.

D. Veverca dă o eselență lucrare asupra unui distins cugetător, care n'a fost numai primul statistician român. O bună prefață arată că nu poate fi vorba de o „renaștere“ românească într'o epocă în care, uitindu-se trecutul, s'au copiat forme străine. Bio-

grafia lui Nicolae Suțu, fără a fi amănunțită, e bine făcută. Se arată marele lui rol ca secretar al lui Mihai-Vodă Sturdza, totul trecind prin mina lui. Gândirea e urmărită răbdător, pe categorii. Listă completă a manuscriselor și urinărire a influențelor. O critică ascuțită a ideilor.

* * *

Lettere di Letizia Buonaparte, a cura di Piero Misciatelli, Milano 1936.

D. Misciatelli a adunat scrisorile mamei lui Napoleon I-iu. O sută treisprezece și testamentul, foarte amănunțit, sint inedite. Interesul personal e foarte viu; cel istoric mai slab. De obicei a le „doamnei Letizia“ sint numai iscăliturile, textul aparținind secretarului. Bine înțeles afară de scrisorile de la început, între care o foarte aspră muștrare către fiul pe care nu-l visa Împărat (1784). Limba italiană n'a uitat-o niciodată. La urmă scrisorile le face secretara, Rosa Mellini, fără iscălitură.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Nicolae N. Petra, *Băncile românești din Ardeal și Banat, Sibiu 1936*).

Lucrare fundamentală care începe cu note asupra veacului al XVIII-lea încă (băncile săsești). La 1867, cum se știe, începe la Sibiu „Albina“ (rolul lui Visarion Roman, scos la iveală în ultimul timp). Se urmărește numai activitatea pur financiară, fără a o pune în legătură cu dezvoltarea în alte domenii a elementului românesc de peste munți.

* * *

Ștefan Meteș, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria, Sibiu 1936*.

Păr. Ștefan Meteș dă o vastă lucrare de total asupra vieții monastice a Romînilor ortodocși de peste munți. Informația, migăloasă, e culeasă pretutindeni. Se începe cu pomenirea mănăstirilor celor mai vechi pe care istoricul ungar Szentkláray prefera să le califice de sirbești (p. X). De fapt, oriunde era un călugăr slujind la biserică se privia aceasta ca o alcătuire mănăstirească: de aceia se ajunge la cifra de o sută optzeci (p. XIII). Un *claus-trum scismaticum olachale* în Banat pe la 1426 (*ibid.*, III, nota 1).

Se revine, cu lămuriri noi, asupra acțiunii, pe la jumătatea

veacului al XVIII-lea, a lui Visarion Sarai și a lui Nicodim, dușmanul Unirii, asupra lui Sofronie din Cioara (și se recunoaște marele rol, pp. LXXI-II). Un capitol e consacrat legăturilor acestor monahi cu Moldova și Țara-Românească (p. LXXVI și urm.). Și de aici dușmănia față de mănăstiri a cercurilor ungu-rești. Rolul cultural, literar și artistic, p. XCIX și urm. (și reproduceri după cărți vechi și manuscrite).

După această așa de întinsă și de folositoare introducere se presintă lăcașurile unul după altul, în ordinea geografică. Se dă și vederea bisericii vechi din Maierii Bălgradului (p. 3), despre care o notiță în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* pe 1935 (de fapt ea poate fi foarte veche). Vederea bisericii de lemn din Cioara, p. 45. Inscricțiunile de la Rîmeți, pp. 54-5 (v. biserica la p. 59). După o stampă veche, biserica din Băița, p. 67. Cea de la Simbăta-de-sus, p. 93. Prislopul după un vechiu desen (interesantă clopotnița, p. 107). Tot după o stampă, pe care am avut-o și eu, mănăstirea de la Sebeșel, p. 129. Vederea Niculei, p. 144. Vadul, într'o reproducere slabă, p. 149. Bisericuța de lemn de la Coc, p. 152. Cea din Giulești, p. 161 (pictura, p. 162). Cea din Moiseiu, p. 165. La Peri, mențin, contra „filologilor“, data pentru traducerea Scripturii (p. 173, nota 1).

* * *

Adolfo Venturi, *Storia dell' arte italiana*, IX², *La scultura del cinquecento*, Milano 1936.

Începînd cu Michel Angelo, noul splendid volum al marelui istoric italian al artei presintă treizeci și patru de sculptori din veacul al XVI-lea. Multe opere au fost până acum aproape neobservate (mai ales Cioli, cițiva Spanioli, Francesi). N. Iorga.

CRONICĂ

Przegląd Historyczny 1935, II, are următorul cuprins:

1. O evocare a memoriei mareșalului Iosif Piłsudski: a) începerea activității sale de revoluționar la 1906; b) lupta de la Vistula din 1920 și c) ultimele clipe ale vieții mareșalului.

2. Dr. Iosef Jasnowski, *Petru din Goniadza*, studiu cu privire la mișcarea religioasă din Polonia în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Este o serioasă contribuție la istoria „arianismului“ în Polonia, al cărui inițiator a fost Petru din Goniadza.

3. Iosef Dutkiewicz, *Prusia și Polonia în vremea seimului de patru ani*. Epoca seimului de patru ani începe la 1787, când războiul ruso-turc devenise actual. Prusia a îndemnat Poarta la războiu contra Rusiei, pentru ca din această combinație să-și poată mări teritoriile în dauna Poloniei și a Turciei însăși (planul lui Herzberg).

Când războiul turco-rus a izbucnit, la Berlin toată lumea era incredințată că Turcii în curind vor fi bătuți și că în cele din urmă vor pierde sigur provinciile dunărene. În toiu războiului, când armata turcească era aproape distrusă, regele Prusiei intervine chiar ca mediator și propune Porții următoarele puncte pentru încheierea păcii: Turcia va renunța la Moldova și Muntenia, Austria va ceda Galiția Poloniei, iar Prusia va căpăta în schimbul acestui aranjament provinciile: Danzig, Torun, Poznan și Kalisk. Pentru aducerea la îndeplinire a acestui plan Prusia a trimis la Poartă un represintant special, von Diez. Acest represintant era însărcinat ca în cazul cel mai rău să stăruie ca Polonia să capete cel puțin *teritoriul dintre Prut și Nistru* sau măcar dreptul de navigație pe Nistru în schimbul provinciilor de mai sus cedate Prusiei. Dar de sigur că aceste propuneri veniau tot de la Poloni și anume de la cei cari făceau parte din partida germană. Această partidă era formată din oameni cari represintau dorința instinctivă a poporului polon de a se apropia de Mare și în special de cea de Sud (Marea Neagră). În această privință avem dovezi scrise chiar și mai firziu. Astfel în 1806 un Polon scria o geografie asupra Poloniei („*Observation géographique sur la Pologne*“), menită să lumineze pe Napoleon în ceia ce privește reconstituirea vechiului Stat polon. În această carte, rămasă pînă acum nepublicată, se spune între altele că Napoleon ar face bine să se gîndească să dea Poloniei toată întinderea teritorială ce a avut o subt dinastia Piaștilor. Între altele cere: „la partie orientale de la Bessarabie depuis connue sous le nom de Tartarie, de Budziak, située entre l'embouchure du Dniester, du Dniepr et du Bog“. Și precisează că acest lucru ar aduce un mare avantaju comercial Franciei și Poloniei (cf. Archives Nationales din Paris, Af. IV, No. 1687).

4. Leonard Rac, *Confederația poporului polon*. Se analizează, cu ajutorul întregului material cunoscut și cu multe inedite, activitatea emigrației polone în străinătate între anii 1836 și 1839.

5 Dr. Carol Drewnowski, *Ziaristica polonă în vremea răscoalei lui Kościuszko*. Se cercetează toate gazetele polone din acea vreme. Ni se aduce un serviciu prețios, pentru că avem date precise asupra izvoarelor unde trebuie să ne adresăm atunci cînd vom studia epoca aceasta cu privire la țerile noastre, epocă atît de puțîn cunoscută.

După aceste studii urmează articole mărunte și diferite comunicări semnate de domnii: L. Widerszal „*Cele mai noi studii (1914-1935) despre epoca de renaștere a poporului bulgar*” și „*Din hîrțile lui Alexandru Exarhu*”; P. Bańkowski („*Știre necunoscută despre atentatul lui Mihail Piekarski asupra lui Sigismund al III-lea*”); St. Cieślak („*Kownacki despre moartea primatului Poniowski*”); A. Iziumow („*O nouă împărțire biografică a lui W. S. Pieczerin*”); M. Żywczynski („*Din istoria relațiilor dintre Vatican și Anglia între anii 1843 și 1844*”); W. Łopaciński („*Despre Boleslav Limanowski*”); W. Tokarz („*Despre Boleslav Limanowski*”); M. Handelsman („*Boleslav Limanowski, cercetător de istorie universală*”); Br. Dembinski („*Despre Mihail Bobrzynski*”); M. Handelsman („*Bobrzynski ca învățat*”) și A. Próchnik („*Amintiri despre prof. Askenazy*”).

T. Holban.

În „*Arhiva Someșană*”, nr. 18, Năsăud 1936, neobosita rivnă pentrî trecutul regiunii sale a profesorului pensionar Virgil Șotropa se încununează cu încă un volum adăugat la colecția „*Arhivei Someșene*”.

Cuprinsul se încadrează și de data aceasta în linia programatică fixată cu primul număr al revistei, de a fi o publicație istorică care să oglindească trecutul regiunii din valea de sus a Someșului Mare, regiune ce prin calități etnice și geografice bine conturate a format din cele mai vechi timpuri o unitate distinctă, o „*Românie populară*” ca Vrancea și Cimpulungul moldovenesc. De remarcat este și faptul că în acest ținut materialul documentar e inepuizabil, datorită atît prezenței Sașilor de la Bistrița, cari, începînd cu secolul al XIII-lea, au lăsat însemnări despre Romîni în bogata arhivă a comitatului adusă în urmă la Năsăud, cit și celorlalte împrejurări istorice cunoscute, astfel că o publicație consacrată regiunii respective este, în principiu chiar, de o presentă necesitate.

În volumul de față, un studiu al d-lui Șotropa despre „*Soarta Românilor din satele săsești*” aduce prețioase informații din documentele bistrițene în intervalul de la 1630 la 1780.

D. V. *Bichigean*, directorul liceului din Năsăud, continuă publicarea materialului documentar început în numerele anterioare, cu o serie de memorii din 1761, în legătură cu neînțelegerile dintre Sași și Români.

Interesante amintiri din viața studentească publică d. profesor Iuliu Moisil, „*Viața studenților români din Viena în a doua jumătate a secolului XIX-a*”, și o listă a studenților români în capitala Austriei între 1856 și 1885.

Documentele bisericești, publicate de rev. vicar Șt. Buzilă sînt ordine vicariale către parohii, cuprinzînd o întreagă comoară de informații referitoare la viața socială și religioasă a regiunii, cu atît mai importante, cu cît ele nu s'au păstrat decît întîmplător în arhiva oficiului parohial din Poiana-Ilvei.

Vin apoi o serie de comunicări, cu cuprins variat, dar toate referitoare la viața ținutului rîspective, care încheie cele două sute de pagini ale volumului. University Library Cluj

În ceia ce privește tehnica publicării materialului, de oare ce acesta interesează une ori și cercuri mai largi decît simplul interes local, e necesar să se respecte unele condiții metodologice: Fiecare document în parte trebuie să aibă locul și data, de unde și cînd a fost emis; de la cine către cine se adresează; un mic resumat al cuprinsului și depositul unde se găsește. Unele din aceste condiții sînt indispensabile chiar și pentru documentele cărora li se folosește numai conținutul pentru o lucrare, fiindcă numai așa lucrarea respectivă presintă garanții de serio-sitate și înlesnește, face posibil controlul eventual al criticii. Nu numai în volumul acesta, dar în toată colecția „*Arhivei Someșene*”, condițiile de mai sus sînt une ori numai în parte, alte ori de loc respectate. În legătură cu valoarea materialului publicabil, de oare ce informația este așa de abundentă, s'ar putea adopta și un alt criteriu decît acela că totul este important din moment ce se referă la viața regiunii.

Pe lîngă aceste observații, trebuie să remarcăm că revista se situează dintr'un punct de vedere pe un plan ridicat, de oare ce dispune de elementele principale, necesare continuării: entu-siasmul citorva intelectuali locali cari înțeleg să-și consacre

vremea liberă din viață unor nobile preocupări, material imens și o instituție — tot locală — ce se gindește din cînd în cînd la ușurarea țiparului.

V. Mihordea.

*

D. Stănică R. Popescu dă *Monografia comunei Surdila-Greci, județul Brăila* (Rîmnicul-Sărat 1939).

Interesante notele privitoare la condițiile alcătuirii satului (dar de sigur a fost un moș, Surdilă, și o așezare de Greci). Un interesant cîntec haiducesc, pp. 142-3. Cîteva descințe. Urarea la nuntă e o prea frumoasă bucată, pe care o vom reproduce aiurea.

*

În *Cultura Creștină* pe Mart d. Z. Păclișanu menține presintarea vechilor visitații canonice blăjene. O aspră critică meritată o dă același asupra Bibliografiei d-lui Veress.

*

În *Anuarul Institutului de istorie națională* de la Cluj, VI. (1935) d. Carol Göllner lămurește ce au fost în mișcarea lui Horea Elvețianul Salis și enigmaticul „regățean” Popescu (fost ofițer la Ruși, păstra și uniforma). Ei umblau să capete coloniști romîni pentru Rusia. Legăturile cu Alexandru C. Mavrocordat par indoielnice.

*

D. Atanasie Popescu dă o nouă ediție din cartea sa *Biblioteca și Museul municipiului Brăila*, Brăila (1935).

*

Despre Eminescu și Aurel Mureșianu, în legătură cu serbarea de la Putna, d. Aurel A. Mureșianu, în *Buletinul „Mihai Eminescu”*, V-VI (Cernăuți 1935).

*

O frumoasă descriere a Sucevei de d. Vasile Băncilă, în *Gîndirea* pe Ianuar 1936.

*

În broșura *Romanul popular „Filerot și Antuza”*, în redacțiunea lui Radu S. Campiniu, d. Ion M. Gane arată că vechea povestire bizantină a fost prefăcută de Brăileanul Campiniu (și primar al orașului său) la 1857.

*

Studiului d-lor Mînea și Boga, „Cum se moșteniau moșiile în Țara-Românească, despre care s'a vorbit aici, îi răspunde d. Ioan C. Filitti, în broșura *Din vechiul drept românesc* (București 1936).

*

În *Revista fundațiilor regale* pe Ianuar d. Mircea Eliade descopere elemente anterioare arianismului în Industan (religia-cultură).

*

✓ În broșura sa *Însemnătatea economică a Mocanilor în istoria Țării-Românești* (Cluj 1936, din „Observatorul social-economic“), d. P. N. Panaitescu prezintă foarte multe observații juste. Nu înțeleg însă cum transhumanța ar putea fi înlăturată. Iarba ce se paște la baltă e cea mărunță pe care o descopăr supt zăpadă și o smulg oile, iar nu cea care se cosește. Drumul era același pentru a nu tulbura viața agricolă. Fenomenul trebuie studiat în legătură cu viața păstorească din Pind, din Apulia și cu *mesta* iberică. Ideile d-lui Cancel par a fi sedus pe autor. Reducerea rolului drumului de comerț pentru crearea Domniilor e exagerată. Dar de sigur că și negoțul își avea partea (Țirgul de Floci), Mica lucrare, așa de bine informată și făcută cu atita inteligență, e remarcabilă.

*

În revista *Blajul*, II, 11-2, se prezintă frumoasă catapeteasmă a catedralei Blajului. Se mîntuie așa de folositorul studiu al păr. Șt. Manciușea despre pierderile românești la granița de Apus.

*

O frumoasă biografie a marelui istoric al Belgiei Henri Pirenne, mort de curind, în *Comptes-rendus* ale Academiei de Inscricții din Paris, p. 439 și urm.

Tot acolo despre fragmentele din istoricul bisericesc Filostorgiu, descoperite de d. Joseph Bidez (p. 451).

Biografia marelui cercetător al ceramicii Edmond Pottier de d. René Cagnat, *ibid.*, p. 454 și urm. Despre Maurice Croiset, istoricul literaturii elenice, *ibid.*, p. 518 și urm.

De d. Gh. Kristóf o nouă lucrare despre Eminescu: „Eminescu Mihály költeménye“ (Cluj 1935).

*

Presintarea așezămintelor germane economice și sociale în teza d-lui Alexandru Tillman, *L'organisation économique et sociale du III-e Reich*, Paris 1935.

*

Guvernul iugoslav publică o lucrare enciclopedică de ansamblu, bine ilustrată, *La Yougoslavie d'aujourd'hui*, Belgrad 1935. Pentru Romîniî din Banat 15 preoți și 500 de abonați la ziarul *Nădejdea*. De alții nu e vorba.

*

În *Berliner Monatshefte*, XIII, 12, un scurt studiu al d-lui Gustav Roloff despre Anglia în războiul balcanic.

*

D. N. Firu dă „Date noi privitoare la istoricul bisericii Sf. Adormiri (Biserica cu lună) din Oradea“ (Oradea 1935). (Acte din secolul al XVIII-lea, cu lista credincioșilor.)

*

De la d. M. Steinhardt, *Principiile clasice și noile tendințe ale dreptului constituțional*, teză de drept din București, 1935 (contra ideilor sociologice ale lui Duguit; pentru clasicism; frumoasă și caldă prefață a profesorului Bonnacase de la Bordeaux).

*

Pentru schimbări ale latinei clasice v. și H. Mihăescu, *Latino congetturale, latino volgare* (din *Buletinul Institutului de filologie romîna*, II, Iași 1935).

*

În *Atti* ale Institutului din Veneția, d. Antonio Maddalena se ocupă de vestitul tratat al lui Lactantius, *De mortibus persecutorum*. Și legătura cu Bizantinul Zosim, cu Eutropiu.

*

În *Jahrbuch der Schopenhauer-Gesellschaft*, XXIII (1936), un articol al d-lui Thomas Frühm, din Bistrița Ardealului, despre influența lui Schopenhauer asupra lui Eminescu.

*

Săpături în lemn ca ale noastre în articolul d-lui Anton Matašević, publicat în *Narodna Starina*, XII (Zagreb 1935). Sint din Posavina (Slavonia).

*

D. J. Charles Cox prezintă cu multe și frumoase ilustrații biserici de sat engleze (*The parish churches of England*, Londra, 1935). Turnul normand din planșa 5 e întocmai ca și clopotnițele noastre (cea de la Popăuți, d. ex.). În text liturghia copiilor, cu un „episcop-copil“, p. 15, de Sf. Nicolae. Și biserici în parte de lemn, fig. 90, Turnuțelul de la no. 126 e ca la bisericuțele maramurășene și ardelene.

*

În *La Tribune des jeunes génératione*, publicație care apare în Polonia, IV, 61, se dă, de un domn „I. Ruski“ o hartă a Poloniei între 1000 și 1400, în care „Valahii“ apar ca făcând parte, fie și ca „vasali“, din regatul polon.

*

Asupra Papei portughez Ioan al XXI-lea un articol, de d. Karl Sudhoff, în *Biblos* din Coimbra, XI, Ianuar-August 1935.

*

În *Buletinul Institutului de filologie română „Alexandru Philippide“*, II (1935) (Iași [1936]) se prezintă, cu note de d. Găzdaru, știrile adunate de Al. Philippide despre limba românească până în veacul al XIV-lea. E lista localităților din Procopiu (luate și prin Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens*), cuvintul de comandă din Balcani de la Teofilact și Teofan și Cedren, listele din documente sârbești și ragusane (se răsping, cu despreț, toate semnalările de românește ale marelui erudit).

*

În *El acento castellano* (Madrid 1935) d. Miguel Artigas Ferrando face considerații asupra rolului pe care-l are accentul în armonia limbii spaniole, aducând și părerile străinilor.

*

În *Anuarul Institutului de studii clasice*, II, 1933-5, d. I. I. Rusu propune să se vadă în Sarmizegethusa o *Germidege*. O vastă erudiție e adusă în sprijin.

*

În *Observatorul social-economic*, VI, 1, Al. Doboși continuă expunerea legăturilor între Veneția și țerile noastre.

*

Păr. Ilie Dăianu publică în *Glas românesc în regiunea secușată*, VI, 184, resumatul notelor de călătorie prin Ardeal ale unui nobil maghiar la 1794 (se recunoaște maghiarisarea în masă din Secuime, păstrându-se religia).

*

În *Gazeta Cărților*, V, 13-6, d. D. N. Mindru dă mențiuni, din nenorocire rău transcrise, după cărți din Biblioteca din Sofia, care au fost pe la noi. O scrisoare, prin care cere slujbă, după studii la Paris, a pictorului I. Negulici (cu portretul unui prieten).

*

Amintiri de Petru Poni se publică în revista *Însemnări ieșene*, I, 8. Ar merita editat întregul manuscris (originalul, nesfârșit de bun, ministru de Instrucție Grigore Cuza, în haine boierești de de mult; note și despre Laurian și Bărnuf).

*

În *Viața Basarabiei*, V, 2, traducerea notelor fostului guvernator al Basarabiei, Urusov, despre visita lui la Iași în 1904.

*

O largă descriere ilustrată a unei comune bănățene în Matz Hoffmann, 1785-1935, *Hundertfünfzig Jahre deutsches Gertianesch, Banat-Rumänien*, Timișoara [1936].

*

În *Biserica ortodoxă română*, 1936, 1-2, păr. Nicolae M. Popescu arată că Mitropolitul David al Moldovei, de care ne-am încurcat toți, nu e decit tot Gheorghe, cu numele de schivnic. Se înlătură și falsul Mitropolit Gheorghe Nemțeanul (p. 8, nota 4). Notița cuprinde o sumă de observații și îndreptări de mare preț: astfel dovada că David a urmat în 1508, în 1509, lui Teoctist; Timoteiu să fie numele de schivnic al vechiului Mitropolit muntean Antim, p. 13?

*

În *Cultura Creștină* din Blaj, XVI, 2, păr. Ioan Balan vorbește despre preotul David din Voila, ucis de Sașii din Cincul Mic la 1751 (se vorbește și de prefectii cari distrug prostește Archivele). D. Zenovie Piclișanu despre visitații canonice în același secol și păr. Șt. Manciulea despre dicționarul geografic unguresc din 1851.

*

D. Th. Capidan dă și a treia parte din *Meglenoromâni*, dicționarul (București, [1936]).

*

Cărțile de școală pentru limba latină ale d-lor C. Balmuș și Al. Graur (Virgil, Horațiu, Ovidiu, Antologie, mergind pînă la Amian Marcellin, București, f. a.) sînt foarte îngrijit făcute și impodobite cu o ilustrație de o rară bogăție și de cel mai ales gust care face din aceste lucrări adevărate albume și un element prețios pentru formațiunea estetică a școlariilor.

*

În *Transactions of the Royal Historical Society* pe 1935, un frumos studiu despre Guy de Montfort (secolul al XIII-lea). Interesante raporturile cu Italia (feodele napoletane); note asupra Arhivelor Inchiziției, d-na Agnes E. Roberts vorbește despre rolul lui Pierre d'Ailly în tentativele de reformă a Bisericii.

*

La Alfred Schmidtke, *Das Klosterland des Athos*, Lipsca 1903, se pomenesc candelabrele din Dresda cu inscripție germană și data de 1669. la Ag'iu-Pavlu (p. 55). Ele nu pot fi dăruite decît de un Domn român, probabil Duca-Vodă.

*

Despre bancheri italieni în secolul al XIII-lea (*la gran tavola* a familiei Buonsignori), în *Bulletino senese di storia patria*, VI (1935), fasc. 2. Și documente.

*

În *Blajul*, III, 10, continuarea studiului pâr. Șt fan Manculea despre granița de Vest.

*

D. Georg Müller publică a doua parte din *Die deutschen Landkapitel in Siebenbürgen und ihre Dechanten*, Sibiiu 1936.

*

În *Uricariul* d-lui Gh. Ghibănescu, V, 10, se aduce un act moldovenesc din 1584 despre bani luați dintr'o groapă. Unul din 1586 de la Albaș, vornicul Sucevei, cu oamenii bătrâni: Ursu, Lupan, Ionașco, Gheorghe Tabaică, Pană, Nicula Dobrea, Gheorghe Grecul, gelepul Cristea. Un sat Blăjeari (p. 148). O Bănăriță în secolul al XIX-lea (p. 157).

În n-1 11, la Vitejeni, lângă Hirău, fabrica de sticlărie a Italianului Petri Magi (pp. 163-4); era vorba de alta la Vlădeni; de acolo și perpetuarea, acolo, a tradiției de ceramică. La 1762 schitul Cogleș, în Putna (p. 165). Un taler de la Nicoriță (p. 166). Solul de care e vorba în inscripția de la 29 Iunie 1793 e cel rusesc (p. 173). Cneazul „Grigore Alixandresco Sfetliș“ (p. 174) e Potemchin. În VI, 1, act muntean de la 1588 cu „înfrățire“ și „drumul oii“ (pp. 2-3). Pentru „banii la mir“ ai preoților moldoveni la 1735, p. 5. „Mănăstirea de la Vrancea, ci să chiiamă Dragomirna“ în 1647, p. 12. Un dar de Evangheliariu din partea lui Hrisant, patriarhul de Ierusalim, către Domnul Moldovei, la 1723 (p. 12).

*

În *Știri nouă asupra mănăstirii Ciolanu* (din revista *Îngerul*, VIII, 1-2, Buzău 1936), d. I. Ionașcu dă, cu o foarte bogată introducere (citorie înainte de la 1617 a lui Dumitru Ciolan și a Soreștilor din Vernești), patruzeci și două de documente privitoare la marele lăcaș buzoian. Lorenț, ruda Mitropolitului Luca, poate fi un Lorenzo din Cipru mai curind decit o rudă a tipografului ardelean Lorinț, din secolul al XVII-lea. Un ordin al lui Luca (1617), pp. 14-6. Pentru Chiril de Buzău, trecut egumen la Snagov, în acest timp, p. 15, nota 2. Episcopul Efreem la 1618, pp. 17-8.

*

Păr. Cicerone Iordăchescu și d. Teofil Simenschi traduc *Despre numele divine și Teologia mistică* ale lui Dionisie Areopagitul (Iași 1936). Și un întins și frumos studiu introductiv. Versiunea e excelentă.

*

În *Cronica numismatică și archeologică*, XI, 103-4, pomenirea marelui numismat Kurt Regling, de d. I. Andrieșescu.

*

În revista *Din trecutul nostru* a d-lui G. Bezveconii, IV, 28-30, despre masoneria în țerile noastre (în Basarabia, „loja lui Ovidiu“). Note despre Alexandru Sturdza și sora lui, contesa Ebling. Un întreg articol, bine informat, despre familia lui Pavel Gore. Despre studiile lui Vasile Scriban la Chiev în 1841. Multe însemnări genealogice.

*

Excelente pagini despre situația Românilor în Ungaria veche, în lucrarea, tipărită și englezește, a d-lui Titus Podea, *Transylvania*, București 1936. Ilustrații cu totul nouă și de toată frumuseța.

*

În N. Dașcovici, *Politica externă a României*, ca prefață la „Interesele și drepturile României în texte de drept internațional public“, Iași 1936, se vor găsi constatări dureroase, și din nenorocire adevărate, cu privire la iluziile în care ne legănăm în ce privește anume legături ale noastre (despăgubirile pentru hirtia Băncii Generale, dreptul asupra Basarabiei, lipsa ratificării de Polonia a tratatului de la Trianon; adaug și neluarea din arhivele de la Budapesta și de la Viena a actelor care ni reveniau, afacerea optanților, amestecul străin pe Dunăre către Galați și Brăila, sancțiunile contra Italiei, nedibăcia „antirevisionismului“, pactul balcanic).

*

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Două acte privitoare la procesul din 1755 al episcopului de Roman, Ioanichie, le publică păr. Șt. Pruteanu, în *Cronica Romanului*, XIII, 2.

*

În *Extemporal*, revista liceului „Mihail Eminescu“, din București un frumos studiu al d-lui Valeriu Papahagi despre legăturile Românilor din Balcani cu Principatele. Note, de d. C. D. Vasiliu, despre rostul movilelor.

*

D. P. Mușoiu traduce cartea americană, plină de o largă posesie a naturii, *Walden*, a lui H. D. Thoreau († 1862): *Walden sau viața 'n pădure*, București (1936).

*

În broșura *Les relations polono-tchèques*, Varșovia 1936, d. Waclaw Łypacewicz greșește văzind o continuă amenințare a unei Boemii naționale contra unei Polonii naționale. Era, cînd din partea Cehilor, cînd din partea Polonilor, tendința firească de a întemeia un singur Stat al Slavilor catolici.

*

Largi idei generale în discursul festiv al d-lui François-L. Ganshof despre Carol-cel-Mare (*Charlemagne*, Bruxelles, 1936; extras din *Revue de l'Université de Bruxelles*, Ianuar 1936). Statul lui putea el „să pară mai puternic decît Imperiul Bizantin“ (p. 144)? Mă indoiesc.

N-1 Ianuar-December 1935 d.n *Revue des études hongroises* e consacrat pretendentului ungar Francisc Rákóczy. (Grozavă ortografie francesă a scrisorilor lui și „la Cassette (!) de Paris“.) Autorii nu cunosc proiectul lui Petru-cel-Mare de a face din el un rege al Daciei (v. memoriul meu la Academia Romînă, în Mart 1936). Opinia lui despre șederea lui Carol al XII-lea în Turcia, pp. 30-1. Se uită cu voință legătura țeranilor romîni cu „Racolțea“ și sprijinul dat emigraților în Moldova. Inscricția din Grenoble de care se ocupă d. Moravcsik se arată și prin caracterul literelor grecești că e din secolul al XVIII-lea.

În aceeași revistă și note de d. Géza Birkás, despre legăturile lui Mîstral cu Romîni (și bibliografie românească).

În *Anuarul Institutului de istorie națională*, VI, d. I. Crăciun redă scrisoarea lui Petru Pellerdi despre războiul din 1595 al lui Sigismund Báthory contra lui Sinan-Pașa. Laudă a ostașilor „mînnat de frumoși“ ai Moldovei, a „frumoaselor tunuri“ muntene, cu ostași de samă și „mulți Romîni buni“, descrierea Tîrgoviștii între păduri, cu șesul în față: „oraș mare, cu multe case frumoase de piatră și mănăstiri“; cea mai amănunțită și sigură descriere a cuceririi Tîrgoviștii (Pașa de „Tharapulus“ e de Tripoli).

D. I. Crăciun dă, în *Bibliotheca bibliologica*, pe care o întemeiază, o lecție despre bibliologie („O știință nouă: bibliologia în învățămîntul universitar din România“, Cluj 1933) și o vastă bibliografie a operelor profesorilor Universității din Cluj („Activitatea științifică la Universitatea Regele Ferdinand I din Cluj în primul deceniu, 1920-1930“; Cluj 1936). Se adaugă bibliografia anului 1848 la noi de d. C. Göllner, *Anul revoluționar 1848 în principatele romîne, o contribuție bibliografică* (Cluj 1934).

În n-le 21-24 din revista *Din trecutul nostru* d. Gheorghe G. Bezveconii dă inscripții și genealogii moderne din Bucovina (familia Niculiță-Popovici) și prețioase portrete: și al poetului Petrino („Răpirea Bucovinei” arată să fie nu a lui, ci a lui Kogălniceanu). Note asupra lui Manuc-beiu, asupra familiei Prunua. O biografie a d-lui Artur Gorovei. Genealogia Virnăveștilor. Și o pecete a lui Andronachi Donici.

*

În *Ani, revistă de cultură armeană*, I, note despre glorioasa capitală de viață politică și culturală a vechii Armenii. De d. Valeriu Brusov arătarea influențelor de cultură ce s’au exercitat asupra poporului armenesc. Și alte reproduceri. Și traduceri. Opera d-lui Siruni merită toată lauda. O notă asupra pictorului Baltazar († 1909). D. Siruni dă și lista manuscrisurilor armenesti de la Academia Română (de folos mai ales caietul lui Bogos Sebastian, în serviciul lui Constantin-Vodă Ipsilanti: și actul de numire al lui Alexandru-Vodă Suțu în ambele țeri; data numirii lui Ipsilanti în Țara-Românească: August 1802). D. Grigore Avakian dă pagini emoționate despre G. Balș, cu privire la care se revelează că voia să scrie o istorie a arhitecturii armenesti. Frumoase planșe (și legătura Evangheliariului din 1351, acum la Iași, perdeaua de altar din 1763 la biserica din Botoșani).

*

D. V. Mestugean a tradus în românește *Istoria Bisericii Armenie* de arhiepiscopul Husik Zohrabian (București 1934). E vorba mai mult de epoca modernă. Și caracterizarea dogmei armenie. Unele ilustrații. Numele proprii nu sînt totdeauna în forma cea mai bună (astfel: Eusepie, Arius).

*

În a treia ediție din *Lezioni di filosofia del diritto* a d-lui Giorgio del Vecchio (Roma 1936), o mare parte e ocupată de istoria filosofiei dreptului. Larg și pătrunzător sînt analizate deosebitele doctrine, după autori. Interesantele rînduri ale lui Romagnosi, nu destul de cunoscut, care introduce teoria organicității societăților omenești. Bogată bibliografie pentru Franța. *Semnălam cu deosebită plăcere partea însemnată care e făcută României*. Trecem înaintea Ungariei și a altor țeri de al doilea rang. Pentru întâia oară se fixează și rangul țărilor slave.

*

D-ra Maria Mihălcescu tipărește o țesă mai veche supt titlul de *Istoria Teatrului muntean de la 1800-1859* (București 1935). Lucrarea, scurță, se razimă pe o bună informație, și forma e clară. La p. 7, „Bevilach“ e un Bevilacqua; celelalte două nume, de Francesi adevărați, se pot identifica mai greu. Un afiș de spectacol înainte de 1821 era de căutat în Hurmuzaki, X. Sceneta lui C. Caragiale despre Teatrul din Moldova (cf. p. 84) am reeditat-o pe vremuri la Vălenii-de-Munte: ea redă toată atmosfera din dosul cortinei. Rolul autorului de comedii Dumitrescu, care a scris interesanta piesă *Badea Deftereul*, era de fixat (cf. citeva rinduri la pp. 83-4). „Manio“ de la p. 88 e Vasile Maniu, Bănățeanul, care a scris și istorie. Caracterisările acestor prime produse dramatice sint drepte și vîoaie. Unele din piese se semnalează pentru prima oară (trebuia indicația tiparului).

Și note istorice in broșura *Despre autografe* a d-lui H. Stahl (București 1935). Despre semnăturile Domnilor, pp. 7-8 (frumoasă caracterizare a aceleia a unui Ludovic al XI-lea: *ibid.*). Dreaptă apărare a Școlii de archivari, din nenorocire suprimată (p. 12). Și a hirtiiilor moderne, cu frumoasa definiție: „Istorie nu înseamnă un trecut închis, ci o continuitate vie“ (p. 14). „De ce să ne încăpăținăm a voi să scriem istorie după comunicate din „Monitorul Oficial“, fardate, dacă nu radical falsificate?“ (*ibid.*). Și propunerea unui „Museu al scrisului“ (pp. 25-6). Se reproduc, foarte frumos, peceți și documente, unele necunoscute. Caracterisările sint interesante. Și iscălituri de străini, foarte folositoare (s'a înlocuit, din greșeală, Baudelaire cu Verlaine, la n-l 51).

În *Țara Birsei*, înduioșată amintire a profesorului de geografie și istorie Mihail Eliescu. D. Candid C. Mușlea mintuie studiul, plin de pitoresc, despre familia protopopului Baiul. O colecță a lui Șaguna in Țara-Românească pentru reclădirea bisericilor dărîmate din 1848. O notă despre presa ardeleană. Omagiarea lui Ștefan-cel-Mare într'o călduroasă cuvintare a d-lui Horia Teculescu. („Moldovlahia“ nu înseamnă un fel de unire a Domniilor, ci Moldova singură). Păr. I. Ludu continuă cronica Prejmerului (la 1704, femeile luptă contra Curușilor lui Francisc Rákóczy).

Frumoasă presintarea, de d. Em. Ciomac, a lui Bach, Beethoven, Schumann, Chopin, Liszt, Brahms, C. Franck, Mussorgsky, Debussy, Ravel și Enescu (*Poezii Armoniei*, București [1936]). Largă sintesă și simț al mediului. Și visita lui Liszt la noi.

*

În *Făt frumos*, XI, 3, se reproduce în titlu pisană de la Voroneț. Note despre Eminescu de d. I. E. Torouțiu în legătură cu afirmări recente ale d-lui I. Singiorgiu. Cîntece populare din Istria. D. Em. Haivas începe un studiu despre Kogălniceanu ca scriitor.

*

Note istorice și frumoase deseme despre bisericile și mănăstirile din Bucovina de generalul Virgil Economu, în revista *România Militară*, LXXII, 12.

*

În ediția d-lor M. Paulian și T. D. Măruță a operei lui Caragiale, și o largă introducere, de acesta din urmă.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Liceul din Grebena începe a publica o revistă, *Lumina*, care apare la București. D. Anton Ciumetti arată că această școală e continuarea celei, vestite, din Bitolia. O notă despre poetul dialectal Zicu Araia. Alta despre comuna Selia.

*

În *Biserica ortodoxă română*, LIII, 9-10 un studiu de D. Bălaur, despre *Antologhiile* (de ce „Antologhiioanele“?) din 1766 (unul cu însemnarea: „în sfînta mănăstire Căldărușani“; asemănarea celui din București cu cel din Rimnic: *acesta* e dosebit). N. Iorga publică un antimis al Mitropolitului Luca (planșă). Despre un nou manuscris al „Erminiei Zugravilor“ d. N. A. Gheorghiu. O notă despre Gh. Vilsan.

*

În *Raze de lumină*, VII, 1-2, un studiu al d-lui Damian P. Bogdan despre manuscriptele lăsate de I. Bogdan. Se traduce și o parte din opera lui Sulzer. Un studiu, de d. Iorgu D. Ivan asupra *Istoriei vechiului drept românesc* de Șt. Gr. Berechet. Altul despre istoria mănăstirii Vărzărești și a schitului Urechești de arhiman-dritul Zosima Tărilă.

*

D. N. Șerban publică un studiu, cu scrisori și documente, despre fratele lui Pierre Loti, hirurgul Gustave Viaud (*Un frère de Pierre Loti (Gustave Viaud)*). Omul nu e peste măsură de interesant ca suflet și mijloace, dar istoria literară profită.

Biblioteca Academiei Române dă un fascicul cu „creșterea colecțiilor“ în domeniul numismaticii.

Dd. Bogdan D. Filow, Ivan Velcov și Vasile Micov dau o descriere amănunțită a descoperirilor de la Duvanlê (*Die Grabhügelnekropole bei Duvanly in Südbulgarien*, Sofia 1934). Ceramică interesantă din epoca bronzului, a fierului începător, dar și obiecte de aur și argint de stil scitic, une ori și elenic (v. figurile 80-1, 95 și urm. 131, 135 și urm, 165). Un schelet cu diademă; vase grecești și alte ornamente (fig. 106). Totuși autorii nu admit originea scitică a obiectelor (pp. 231-2). Dar se cetește un nume ca Skythodokos lângă alte două, trace (v. și p. 232).

Polemica între D. Teodor Balan și d. Constantin V. Dimitriu continuă printr'un „Răspuns“ al primului, care de sigur are dreptate (Cernăuși 1935). Relevăm aceste cuvinte ale d-lui Balan, care afirmă un adevăr, nerecunoscut la școala care a falsificat spiritul d-lui Dumitriu: „Firește, fiecare carte poate fi utilizată, dar cine o utilizează trebuie s'o citeze. Iar, dacă scoate frase din ea, este silit să le reproducă supt ghilimete. Cum d. Dimitriu reproduce frase din cartea mea și nu o citează, m'am revoltat și l-am acusat de plagiat“ (p. 9). Și se mai adaugă un evident plagiat, la pagina 10. Altul, la pagina 11. Întocmai după învățătura de la maestrul său, d. profesor C. C. Giurescu. Un al treilea, după aceiași învățatură, la pagina 12. Și încă odată observația: „Textul pus supt ghilemete trebuie copiat exact“. Încheierea e aceasta, crudă, dar adevărată: „D. Dimitriu este și rămîne plagiator.“ E dur, dar adevărat. Și d. profesor Giurescu, tot așa.

În revista *Transnistria*, II, 1, materialul etnografic se găsește alături de cel literar. Folositoare dări de samă.

Noua ediție a romanului lui Duiliu Zamfirescu, *Tanase Scatiu* de d-ra Mariana Rarincescu (Craiova 1936) e întovărășit de o largă introducere, cu o bună bibliografie. Portrete și facsimile cresc valoarea cărții.

•

D. Teodor Naum dă, în *Horafiu* (Cluj 1936), o privire sintetică asupra poetului tuturor îndemănărilor (și frumoase traduceri).

•

În *Cercetări istorice*, X-II, d. I. Minea prezintă, după publicații mai nouă, amănunțele schimbării în Moldova după dispariția lui Ștefan Rareș și note despre așezământul lui Miron-Vodă Barnovschi.

•

În Eugen Herovanu, *Orașul amintirilor* (București 1936), despre Iași multe lucruri care au fost așa și destule care n'au fost așa, sau chiar așa. Frumoase ilustrații după vechi fotografii (Caragiale cu P. Missir, p. 55).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

D. C. I. Fionțiu dă, la Tîrgoviște, *Coreografie românească*, de cel mai mare interes pentru folklore. E vorba mai ales de danșuri ardelenene, de prin părțile Cohalmului. Multe „zicăături“, cunoscute și necunoscute, așa încît prețioasa cărticică are și o colecție de poezii populare. Autorul și-a dat și osteneala de a fixa musica. Se dau și unele ilustrații.

•

Colonelul George G. Garoescu dă o a doua ediție din cartea sa *Războaiele balcanice, 1912-13, și campania romîină din Bulgaria* (București 1935).

•

În *Literatura italiană* a d-lui E. Giorgi-Alberti (București 1935) se vor găsi numai pagini din vechii scriitori, de la secolul al XIV-lea până la Tasso, cu biografii și caracterisări sumare. Se putea cita, dat fiind scopul publicației, bibliografia românească a subiectului și se putea adăugi și o mică bibliografie. Textele sînt comentate.

•

D. V. Mestugean traduce *Istoria Bisericii armenie*, de pâr. arhiepiscop Husik Zohrabian (Bucureşti 1934).

Felurite note despre viaţa americană de Nord (şi despre poezie; multe statistice utile) în *Buletinul Institutului american din România*, I, 2-4.

*

În *Analele Dobrogei*, XVI (1935), pe lângă articolul semnalat aici al d-lui Al. P. Arbore, câteva antichităţi dobrogene publicate de dd. Sauciu-Săveanu, P. Mărculescu şi Ioan Mîcu, note despre călătoria pe acolo a lui Grillparzer, celebrul dramaturg vienes, în 1843. D. M. Roman vorbeşte despre originea aşezărilor bulgăreşti. Şi lista obiectelor din Tomi ajunse în Muzeul de la Severin (de d. D. Tudor).

*

Note despre „Vlahii“ noştri în Z. Duckett Ferriman, *Home life in Hellas, Greece and the Greeks*, Londra, f. an [1910], pp. 191-2, 205-6. Un vizitator engles în secolul al XIII-lea (Basingstoke; p. 311).

*

Despre ideile pedagogice ale marelui Mitropolit Silvestru, pâr. S. Reli, în *Revista de pedagogie*, V, 4.

*

Note militare exacte în cartea locotenent-colonelului Constant Ioan Georgescu, *De ce a capitulat Germania la 11 Noembrie 1918?* (Bucureşti 1935).

*

În *Il giornale di politica e di letteratura*, XII, 1-2, un întins studiu despre danţurile din Asia şi Africa, de d. Anton Giulio Bragaglia.

*

În cartea d-rului Dominic Stanca, *Organisarea combaterii plăgilor sociale în Ardeal, anii 1919-1928* [Cluj 1936], şi date folklorice cu privire la obiceiurile populare de la Poiana-Ampoiului.

*

În *L'Europa Orientale* pagini de d. Focillon despre dr. Ioan Cantacuzino. Multe articole scurte, de colaboraţie internaţională.

*

Un cugetător neobișnuit spaniol, foarte modern, Jose Cadalso (1741-82) e revelat de d. Michel Lhéritier, în volumul de omagiu pentru marele istoric al Spaniei, d. Rafael Altamira.

*

O biografie a lui Partenie Cosma, financiarul ardelean mort în 1923, de d. Teodor Neș, în *Familia* de la Orade, III, 3.

*

În *Gînd Românesc*, IV, 5, d. I. M. Rașcu găsește mult nou în partea a doua a studiului despre legăturile dintre Alecsandri și Eminescu.

*

Un foarte însemnat studiu de istorie financiară a evului mediu este al d-lui James Westfall Thompson, *The dissolution of the Carolingian fisc in the ninth century*, în publicațiile Universității din Berkeley (California), 1935. Se întrebuițează larg studiul d-lui Lot, din *Revue belge de philologie et de d'histoire*, II. Cu acest prilej se cercetează toată anarhia de după Carol-cel-Mare cu urmările ei. A se însemna. „Bătălia de la Fontenay, din 25 Iunie 841, n'a fost o luptă de nații, ci un conflict de partizani feudali“ (p. 39). Lunga listă de posesiuni, răbdător culese în toate izvoarele, formează cea mai mare parte a unei opere atât de folosite. Urmează bibliografia, care va aduce mari foloase, și hărțile, numeroase și atent făcute.

*

În *Cîntecele ostășești din vremea războiului, cu o scurtă privire asupra folklorului român* (Galați 1936), d. Ioan Licea nu dă numai o analiză a cîtorva din cîntecele nouă, de războiu, de altfel de mică valoare artistică și istorică, ale Romînilor, dar și o largă bibliografie, aleasă, a subiectului. Se adaugă un studiu despre lucrarea în limba polonă, de la Cracovia, 1933, a d-lui P. Caraman.

*

În *Viața Basarabiei*, V, 3-4, păr. M. Ceachir despre obiceiurile Găgăușilor la nuntă : sint ca ale noastre (dar și druște, ca la Ruși).

*

Din *Junimea Literară*, d. Milan P. Șesan scoate studiul său *Numele proprii în limba cehă veche* (Cernăuți 1936).

*

Fostul ministru italian, profesorul Francesco Ercole, publică (Palermo 1936) o întinsă lucrare *La rivoluzione fascista*. Originea, în legăturile din războiu și în desgustul de politicianism. Formațiune cu elemente și burghese și socialiste (p. 32 ; cf. și p. 35). Tatăl d-lui Mussolini, fierar marxist, cetia copiilor și pe Carducci și pe Mazzini și pe Ariosto și Machiavel ; era un om foarte popular : el a creat sufletul fiului (pp. 51-3). Pentru lecturile viitorului „duce“ (și Carlyle, ca și Dante, Victor Hugo, Heine, Platon) p. 55. Interes pentru istorie, *ibid.* Despărțirea de materialism, p. 59. Georges Sorel și doctrina violenței, p. 62 și urm. Și influența „imperialistului“ Oriani, p. 64. „Fasciile“, p. 79 și urm. Restul, în frumoasă expunere, e mai cunoscut.

*

D. Ioan C. Filitti adună supt titlul de *Cercetări și documente privitoare la istoria priucipatelor române* (București 1935) interesante cercetări de amănunte risipite prin reviste și ziare. Semnalăm aceia despre stemă (în Ungaria ea a fost adusă de Angevini, cu coif cu tot), notele despre Craiovești (pretendentul Dragodan Voevod, care s'a „ridicat la Spinișor“ înainte de Domnia lui Vlad-Vintilă). La pagina 7, unde se vorbește de mănăstirea Coșuna, Condica ei s'a găsit în Orient și am publicat-o în *An. Ac. Rom.* La p. 8 moartea Marelui Logofăt Pirvu la Constantinopol, unde mersese cu Mihnea-Vodă și discuție asupra moștenirii, înaintea Bănelui Iani. Se vede că datoră 40.000 de aspri, „birul lui în țară“. *Mihai Viteazul pomenește în 1594 că a fost Mare Agă al lui Ștefan Surdul.* Un document al aceluiași pentru moșiile lui Lupu Mehedințeanul (pp. 11-2). O jalbă a lui Alexandru Văcărescu, cu mult talent literar (pp. 52-5) (contra lui Scarlat Cimpineanu, „care a înșelat trei Împărații“). Despre medici munteni. Două scrisori ale lui C. Negruzzi din 1829 (pp. 111-3 : și despre un duel al lui cu un Rus).

Același reproduce notița sa despre Mitropolitul Luca (ruda lui, Căpitanul Jipa din Vernești, a refăcut schitul din Izvorani, punându-și numele pe fațadă ; numele de Loiz era obișnuit la noi prin sec. XVIII-XIX ; astfel moșia Loizoiaia din jud. Botoșani ; se adaugă numele de Cirloavă, al poetului), al cărui antimis s'a găsit de curînd, și reunește articole despre „cărți vechi străine privitoare și la Romîni“.

*

În *Musică și poezie*, I, 7, un frumos studiu al păr. Nae Popescu despre Gavril Musicescu.

*

De la d. Eugeniu Speranță o lucrare, bogat informată, despre *Perspectiva istorică în viața socială, în cultură și în educație* (București 1934).

*

În *Bulletin of the International Committee of historical sciences*, VII, 4 [1936], bibliografia descoperirilor maritime. Se adaugă studii ca al d-lui Deprez sau acela despre lucrări noi cu privire la Columb (de I. Almagiã) sau un altul despre împărțirea coloniilor între Spania și Portugalia (d. D. Pierre de Cenival). D. Dobrowski vorbește de căile de comerț dintre Baltica și Marea Neagră. Despre producerea argintului boem d. B. Mendl Despre influența grecească în Industan d. Coelho.

*

În *Revista Institutului Social Banat-Crișana*, IV, 14, statistici asupra catastrofei situații demografice din Banat. Și proporția de speriat a bastarzilor.

*

În *Insemnări ieșene*, I, 10, se reproduce tabloul, aflător în familia Maisonnabe, la Rodez, în Franța, care înfățișează deschiderea Academiei Mihăilene. D. Gh. Ghibănescu arată că hotărîrea de întemeiere e din 1828, supt Ioan Sandu Sturdza (e și cuvintul de Academie; dar inițiativa pleacă tot de la Mihai Sturdza, ca boier). Mai multe articole scurte despre școala al cărui centenariu, sau „plus-quam“ centenariu, se serbătorește.

*

În revista *Arhitectura*, I, 1, o biserică de lemn din Gorj (p. 18; v. nl. recent din *Bul. Com. Mon. Ist.*), unele troițe, vederea resturilor cetății Orheiului (p. 14). În n-1 4 (p. 6), biserica din Dănsuș, paraclisul Coziei (p. 14). În n-1 5 (p. 6), biserica din Nămăești. În anul 1934, volumul tipărit dădea vederi din vechiul București în articolul d-lui George D. Florescu (și cu planuri) și biserici de lemn, case de țară, troițe (și o vedere de la Hurezi), schițe din Iași de d. Culina.

*

Propaganda ucrainiană, în legătură cu anume planuri actuale, face să se răspindească aceste trei publicații: Emm. Evain (deputat de Paris) (1931), *Le problème de l'indépendance de l'Ukraine et la France* (și bibliografie occidentală), Tisserand, *La vie d'un peuple: l'Ukraine*, Paris 1933 (resumat precis, bine informat al istoriei Rusiei apusene; frumos portret al lui Petru Movilă, pl. I; bună vedere a Cameniței, pl. II; „Jean Pidkova“ la p. 121 e Ioan Potcoavă al nostru; la p. 142 *Liphos e Lithos*) și Alexandre Choulguine, *L'Ukraine contre Moscou (1917)* (amintiri interesante; refuzul generalului Coandă, reprezentant al guvernului român, de a sprijini militar, la începutul lui 1918, Ucraina gata de luptă contra Moscovei, pp. 180-1, 199).

*

În splendida publicație a generalului N. M. Condiescu, *Peste mări și țări*, se vor găsi și note de istorie inteligent exacte, despre Grecia, Egipt și India. Însemnările istorice, de preț, cuprind povestirea călătoriei în Orient a principelui Carol.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

În *Ideia românească*, I, 5-10, note de d. Arșavir Acterian despre Eminowiczii armeni din Galiția. Continuă un foarte bun studiu, semnat Eugen Ionescu, despre Victor Hugo. Pagini drepte ale d-lui Balotă despre ultima încercare a unui injurios personajiu de a scrie Istoria Românilor; judecarea, severă, face abstracție de plagiatul, dovedit, al altor pagini, plagiat care singur scoate din orice discuție pe vinovat.

*

Superstițiile și datinele poporului grecesc sînt presintate metodic în lucrarea d-lui Atanasie A. Butura (Μπαυτοδρα), *Προλήψεις του ελληνικού λαού και έρμηνεία αυτών*, Atena [1931]. E un excelent manual.

*

Două volume au apărut din *Histoire romaine* (în colecția Glotz), unul de răp. Custave Bloch și de d. Carcopino, altul, de d. Carcopino singur, despre Cesar: e plin de lucruri noi. Pasagiile cu privire la răscoala Tracului Spartacus cu „servii“ sînt aspre. Paginile despre Boirebista sînt scurte (p. 698 și urm.). Zalmoxis e socotit un zeu, regele „un barbar de geniu“. Deceneu apare

ca „Decainos“. Părerăa lui Mommsen că era vorba de o mișcare ca a Islamului — e însă o exagerare — e acceptată (văd că o primise și Camille Jullian). A se îndrepta la pagina 699 Critasir pentru „Evritasiros“. N'ăș crede că Boerebista a mers până în Stîria și că a găsit acolo pe Boi, nici că ar fi putut pătrunde până la porțile Zarei și Aquileii. (D. Carcopino se referă la *rogatio* a lui Vatinius pentru a se întreprinde o campanie în Iliric.) Se știa atunci la Roma de aurul dacic. Se poate fixa în acel moment o întoarcere a regelui dac spre Olbia și contra Bastarnilor (e citat Brandis, în Pauly-Wissowa, I, c. 1959)? Frumoasă descriere a campaniei parte a lui Crassus. Multă noutate în presintarea reformei lui Cesar.

Volumul despre republica romană de la 133 la 44 înainte de Hristos, de la Gracchi la Sulla, fusese pregătit de Gustave Bloch, care a scris numai o parte, restul, și revisia, fiind ale d-lui Carcopino. La început e o largă parte despre instituții, datorită celui d'întăiu, afară de note. Se scoate în relief insolența nobilimii, așa cum se formase atunci și transforma totul, acaparînd. Partea culturală din capitolul III e a d-lui Carcopino, și se vede prin spiritul mai larg și libertatea de gîndire, care se întilnește și în unele paragrafe din capitolele următoare (ar fi interesant de fixat mai de aproape care era publicul teatrului roman : v. p. 56). Și folosite considerății asupra bogăției noi și a luxului, pagini foarte frumoase ; asupra înlocuirii muncitorului agricol liber prin sclavi, cauză a emigrărilor prin care s'a început latinisarea populară a Sud-Estului Europei, p. 94 și urm. : „entre les esclaves et affranchis de Rome, les travailleurs libres étouffaient“ ; p. 9, — părerăa e a lui Bloch). Revoluția socială a dat-o întreagă d. Carcopino (lucruri noi la p. 178 și urm., unde vedem un sclav revoltat încoronîndu-se pe sine ca „Antiochos basileus“). În luptele ce urmează, nici de aici nu se deslușește caracterul Cimbrilor ; de altfel deosebirea între ei și Germani se face cu greu pentru această epocă. Pentru opera lui Sulla, d. Carcopino pregătise terenul printr'o frumoasă lucrare anterioară.

*

În *Problemele vocabularului român comun* (Iași 1934), pe lângă tratarea unor chestiuni care nu vor putea fi niciodată definitiv rezolvate, d. I. Șiadbei aduce contribuții prețioase la cunoștința tezaurului de cuvinte al limbii românești.

N. Iorga.

NOTIȚE

La Conciliul ecumenic, din 431, supt Marcianopol, Durostor și Abryttus; Gerland-Laurent, *Les listes conciliaires*, p. 291, n-le 239, 240.

*

În Ricaut, *Hist. de l'État present de l'Empire ottoman*, Amsterdam 1760, țerile noastre sînt presîntate pe p. 151 și urm. Știrile sînt de la „une personne qui a été Vaivode pendant plusieurs années en Moldavie et en Valachie pour les Turcs“. Moldova dă 120 de pungi, 10.000 de ocă de ceară, 10.000 de miere, 600 cintare de său pentru Arsenal, 5 ocă de „peaux apprestées“, 500 piese de *canevas* pentru haine și cămăși sclavilor la galerie, 1.330 ocă de ceară pentru Arsenal, pentru Vizir 10 pungi de argint și soboli pentru un caftan, pentru Chehaia o pungă, ca și pentru tefterdar. La trei ani: pentru Sultan 150 de pungi, pentru Validè 150, pentru favorit 10, pentru Cizlar-Aga, 10.

Muntenia dădea 120 de pungi pină la Matei Basarab. Acum Sultanul iea 260 de pungi, 15.000 ocă de miere, 9.000 de ceară, Vizirul 10 pungi, tefterdarul 1, Cizlar-Aga 12.000 de aspri, Chehaia o pungă și un caftan de sobol. Leon-Vodă Stridie dase 800 de pungi.

*

Foarte interesantă forma castelului lui Henric al IV-lea la Nérac: cerdac cu stîlpi, rînd de jos scobit înăuntru, aspecte de culă; v. Albert Savine, *La vraie reine Margot*, Paris, f. d., p. 97.

*

• A se adăugi la bibliografia războiului din 1876-7, G. Rollin-Jaquemyns, *Le droit international et la question d'Orient*, in *Revue de droit international et de législation comparée*, Gand 1876,—foarte temeinică lucrare.

*

În Rusia este o localitate Ruconi. Rucăr, de la *ruc*, mină, n'ar însemna acelaș lucru ca *Mâneciu*? Pentru sufix, v. *maldăr* (din *mal*?).

*

Cartea lui Warszewicki, importantă pentru țerile noastre (v. Iorga, în *Mem. Ac. Rom.*, 1936) e judecată cu laude („un très docte gentilhomme polonais“) de Jean Hotman; v. Ernest Nys, *Les origines de la diplomatie et le droit d'ambassade jusqu'à Grotius*, Bruxelles 1884, p. 47.

*

În așa de bine informată carte a d-lui Edward Alsworth Ross, *Russia in upheaval*, New-York, 1918, găsesc la pp. 114-5, aceste rinduri:

„Altă lumină laterală (*sidelight*) (despre credulitatea Rusului de rind) e incidentul povestit de Brătianu, prim-ministru al României.

„În August trecut, un regiment rusesc, cu pierderi foarte mari, a pus mina pe o însemnată înălțime strategică de pe frontul Galitiiei și a dat înapoi pe Germani într'o vale, departe șapte mile. Pe cînd se fortificau, trimeși germani sosiră și cerură a vorbi cu comitetul regimentului.

„Ei, ce este?“

„Cum, tovarăși, nu vă purtați frumos cu noi. Democrația rusească s'a manifestat contra anexărilor; nu?“

„De sigur.“

„Și totuși ați ocupat acuma un teritoriu austriac în adincime de șapte mile; nu e adevărat?“

„Da, e adevărat“, răspunse comitetul, pe gânduri.

„Astfel o adunare a regimentului a fost convocată și a votat să părăsească poziția pentru că ea cuprindea anexare. Fără să vrea să asculte argumentele ofițerilor și fără a-și da samă de faptul că Germania ținea zeci de mii de kilometri pătrați din Rusia, Rușii cu mîntea simplă se retraseră pe linia care-i costase atîta sînge. Două ceasuri mai tîrziu, Germanii o ocupară și se apucară să o întărească pe cît mai mult“.

*

Primele inscripții din Tomi au fost trimese de Caraghiozoglul, Grec din „Chiustenge“; multe altele au intrat în construcțiile căii ferate; Perrot, *Rev. Arch.*, XXVII (1874²), p. 20. Mai trimet Tedeschi și subintendenții Blandeau și Robert; *ibid.*, pp. 16, notele 3, 4.

*

Biblioteca mea s'a îmbogățit de curînd cu o rară traducere a lui I. Eliad, *Bărbatul bun, din povestirile morale ale lui Marmontel*,

București, „in tipografia lui Eliad, 1832“. N'are introducere. 45 de pp. in 8°. Urmează : *Femeia bună, din povestirile morale ale lui Marmontel*, tradusă tot de Eliad, în același loc și același an. 43 de pp. in 8°. La un loc e redat *Cursul de retorică* al lui Simeon Marcovici, cu iscălitura lui. Volumul a aparținut la 6 Ianuar 1841 lui Nica Sărățeanu (dar iscălește și C. Cătănescu, proprietarul din Februar 1840).

*

În Lazaro Lorenzo, *L'Ottomano*, se spune că Sultanul Murad al III-lea avea scrisă întreaga statistică a Imperiului și o ținea pe biroul lui.

*

Data scrierii Cronicii lui Axentie Uricariul se vede din aceia că arată pe regele Stanislav in Lorena „până la sfârșitul vieții sale“ (p. 166).

*

În cartea lui Georges Grosjean autorul cărții *La mission de Semonville à Constantinople* și al altor lucrări despre politica orientală a Franciei, *La politique rhénane de Vergennes*, Paris 1925, pp. 93-4, se dă raportul către Ludovic al XVI-lea despre războiul cu Turcii al lui Iosif al II-lea, terminat brusc fără folos, ca o „manifestation armée contre les Turcs“. Ar fi avut acest suveran, in dorința de a se întinde, oarecare înțelegeri teritoriale cu Rusia.

*

În 1807 se juca la Paris o tragedie a lui Esmenard, *Le Triomphe de Trajan*, cu presintarea, proastă, a războiului cu Dacia. Esmenard face din Decebal un prins dus după carul roman și soțul unei Elfride. Regele dac e in palatul lui Traian, unde-și recunoaște misiunea de „a pedepsi mindria tiranilor“. Socrul lui Sigismar, îi vorbește.

*

În cartea, admirabil ilustrată, a d-lui Pierre Marot, *Recherches sur les pompes funèbres des ducs de Lorraine*, Nancy-Paris-Strasbourg 1935, se găsesc lămuriri de amănunte cu privire la viața lorenă in veacurile XVI-VIII. Se presintă, la îngroparea ducelui Carol al V-lea, generalul împăratului, luptele lui cu Turcii (p. 120).

Ce era edilitatea în Franța la începutul secolului al XVII-lea o arată această mențiune din socotelile pentru înmormintarea ducelui Carol al III-lea de Lorena: Un număr de *boueurs* au „amassé les ordures et immundices de la rue depuis l'église de Saint George jusques aux cordeliers, pour passer le deuil“, și un om e chemat a „rabattre et racler les crottes estans en la grand vis allant à la chambre de Monseigneur“ (*ibid.*, p. 39).

*

În *Journal of hellenic studies*, XLII (1922), p. 16 și urm., se prezintă, de d. F. H. Marshall, cartea lui Cacavela despre asediul Vienei, dedicată lui Șerban Cantacuzino. Prefața spune că din ordinul Marelui Spătar Constantin Brincoveanu s'a tradus din limba italiană¹. Se vorbește celui de conducere „împărătească“ cu ură despre Turci. Scriitorul, atunci hierokyrix, se întreabă: „Dar, mă rog, nu e și Șerban Voevod, și fiu de Împărați și, chiar dacă într'o eparhie mică, Domn și Împărat?“. Îi dorește a governa creștinătatea. Tot neamul robit al Grecilor îl așteaptă.

Editorul arată pe Cacavela ca vizitator al Asiei Mici, student la Lipsca, unde a cunoscut pe Ioan Olearius, căruia-i scria, ca „dascăl eten al Bisericii Răsăritului“, la 1670. După Legrand, *Épistolaire grec*, el a mai scris Istoria luptelor ungare-turce, de la 1606 înainte (Bibl. Metohului Sf. Mormint la Constantinopol). Pentru Șerban se citează după Carmesina, *Wiens Bedrängniss im Jahre 1683 (Berichte un Mitteilungen des Altertumsvereins zu Wien, VIII, 1865)*, p. 25, note 6, truda lui în a căra lemne Turcilor din păduricea de la Schönbrunn.

*

Despre Napoleon la 1812 Împărăteasa mamă a Rusiei, Maria, scrie prietenei ei, d-ra de Nelidov: „Il me paraît que le charme est rompu pour Napoléon et qu'il n'est plus redoutable comme par le passé: ce n'est plus une idole; il est descendu dans la classe des hommes, aussi il peut être combattu par des hommes“ (Lise Troubetzkoï, *Correspondance de Sa Majesté Marie Féodorowna avec Mademoiselle de Nélidoff*. Paris 1896, pp. 136-7). În Mart-April 1813, după o biruință, ea scrie că „le grand homme re-

¹ După un *Raggualio storico* din Veneția, 1683.

viendra chez lui en pauvre honteux“ (p. 138). În 1814 crede că la Paris s'au sărutat picioarele și calul fiului ei Alexandru intrat biruitor (p. 146). D-ra de Nelidov scria în 1793 despre „les barbaries que les brigands français exerçaient, sur leur roi“ (p. 180). Pentru peirea „monstrului Robespierre“, p. 237.

În *Analele Brăilei*, VII, 1, d. Gh. Mihăilescu dă o privire sintetică asupra trecutului Brăilei până la 1540. Elementul geografic e ținut în samă, încercându-se stabilirea precisă a drumului de comerț (și după calea ciobanilor), apoi alcătuindu-se un interesant paragraf despre pescării și examinându-se transitul. Lucrarea e foarte îngrijită. Citeva observații: documentul din 1358, rău tipărit înainte (în Hurmuzaki, I²), a fost redat, cu îndreptări esențiale, de mine, în vol. XV al aceleiași colecții, n-1 II. V. Tot acolo și pentru documentul din 1368.—D. Mihail Sebastian caută descrieri ale Brăilei în producția contemporană de povestiri românești. — O largă biografie, sprijinită pe inedite, a profesorului Ioan Penescu, de d. inginer Gh. T. Marinescu, care scrie și o interesantă introducere la acest bogat număr (Popescu, mutat la București, devine directorul Tipografiei metropolitane, unde a început dinastia Göbl și bătrînul Rasidescu; se reproduce și articolul, din această revistă, al d-lui Göllner).—D. Șt. N. Giuvelic adaugă la biografia povestitorului, grosolan batjocurit în ultimul timp de „literatura nouă“, Sandu-Aldea (născut în Tichilești).—Note, culese în deosebite izvoare, despre Brăila (negustorul Stama, Grec, la 1656, dintr'un document inedit).

*

În Scrisorile lui Pierre des Noyers (*Lettres de Pierre des Noyers, secrétaire de la reine de Pologne Marie-Louise de Gonzague*, Berlin 1859), vorbindu-se de trupele ardelenene trimise de Gheorghe Rákóczy al II-lea în Polonia, a cărei coroană o urmăria, se dă c caracteristică a „Sirbilor“ dintre ei, cari, cum se vede după limba lor, nu sînt decît Romîni: „Fort bons hommes et robustes à la mine, mais peu disciplinés et les plus sots officiers du monde. Parmi eux des Serviens, qui ont beaucoup de parler italien et espagnol dans leur langue“ (p. 341, no. 123).

*

În cronică din Kogălniceanu, *Letopisițe*, II, pe care C. Giurescu n'o recunoștea că e a lui Nicolae Costin, e de observat apăsarea scriitorului asupra faptului că Désalleurs, ambasadorul frances, e primit „pentru limbă lătinească“ de N. Costin, al cărui rang se arată și, cu același rang, primește, „pentru limba leșească“ pe Potocki, Voevodul de Chiev (pp. 76, 77). Se adaugă că Domnul și Voevodul au vorbit latinește, *limbă pe care o înțelege cronicarul*: „cine s'au timplat cu mare mirare au fost a înțelege limba lătinească din cuvintele alese și împodobite către Voevodul de Chiev“. De altfel Axentie Urăricariul începe prin a spune că el urmează de unde au părăsit „răpăusatul Niculai Costin“, *fără a pomeni pe un alt predecesor* (p. 121). Apoi, nu putea fi alt îndemn de a scrie o cronică decît sau ordinul domnesc, ca pentru Axintie, sau o tradiție de familie, ca a lui Nicolae Costin.

*

În Montalembert, *Lettres à un ami de collègue — 1827-1830* —, Paris 1873, aceste rinduri din 27 Septembre 1828, datate din Suedia: „Tout porte a croire que la campagne des Russes est manquée ; je n'en suis pas fâché, quoique je désire leur triomphe, mais seulement après une lutte qui rabattra un peu leur caquet“ (p. 102). El găsește (4 Novembre) că Varna n'a fost luată, ci „vîndută“. „C'est à peine une victoire pour les Russes, qui du reste ne peuvent, à ce que je crois, rien faire du reste de la campagne. Je suis charmé que leur faiblesse eût été ainsi proclamée aux yeux de l'Europe ; mais il ne faut pas non plus passer de l'extrême de la crainte à une confiance excessive et s'imaginer qu'ils ne peuvent rien. On peut leur résister : voilà qui est clair, et cela est consolant pour l'Europe“ (pp. 111-2).

*

The Journal of the Royal Asiatic Society, I, 1834, publica, pe p. 128 și urm., biografia lui Al. Csoma Kőrösy, — orientalistul maghiar al cărui nume a fost dat unei cunoscute fundații științifice, — după o scrisoare a lui către căpitanul Kennedy. Secuiu, merge la Timișoara pentru studii de slavonă (1819). La 30 Novembre 1819 se îndreaptă spre București ca să învețe turcește și apoi spre Constantinopol. La 1-iu Ianuar 1820 trece la Rusciuc și de aici la Bagdad. Corespunde de acolo cu Iosif Kovács, profesor la Aiud.

N. Iorga.